

ԳՐԻԳՈՐ ՀՈԹՈՅԵԱՆ

Ի ԽՆԴԻՐ
ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ
ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ

Թորոնթօ
2005

Հրամանաւ՝
Գերշ. Տ. Խաժակ Սրբ. Արք. Յակոբեանի
(Առաջնորդ Գանատայի Հայոց)

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԻՆ
«ՇՈՂԱԿԱԹ» Մատենաշար - ԹԻՒ 1

ՄՐՏԻ ԽՕՍԲ

Հալէպի մէջ, Հայց. Առաք. Եկեղեցւոյ Կիրականօրեայ դպրոցներու մէջ աշակերտութեանս շրջանին, յատուկ ուշադրութեամբ եւ սիրով հետեւած եմ ուսուցիչ-ուսուցչուհիներու կողմէ պատմուած բարոյալից պատմութիւններուն, անոնցմէ քաղելով ցուցմունքներ եւ ուղղութիւններ, ապագայ կեանքս մարդկային, բարոյական, ճշմարիտ եւ աստուածահաճոյ սկզբունքներու վրայ հաստատելու եւ ապրելու համար:

Ապագային, կիրականօրեայ դպրոցներու մէջ որպէս ուսուցիչ եւ տեսուչ, երեսուն տարիներու ծառայութեանս ընթացքին, պատմուող բարոյալից պատմութիւններու օգտակարութիւնները նկատի առնելով, իմ կարգիս, բարոյալից պատմութիւններ կը պատմէի աշակերտութեան, գրուած օտար հեղինակներու եւ իմ կողմէ:

Իմ կողմէ գրուած եւ պատմուած պատմութիւնները միշտ հիմ կ'ունենային ազգային եւ եկեղեցական պատմութիւններէ առնուած դէպքեր եւ դէմքեր, (նկատի ունենալով, որ այդ օրերուն Սուրիոյ հայկական դպրոցներու ծրագիրներուն մաս չէր կազմեր հայոց պատմութիւնը), ինչպէս նաեւ բարոյալից պատմութիւններ:

Նոր կտակարանի չորս Աւետարաններու մէջ, յաճախ կը կարդանք Յիսուսի քարոզներու նկարագրութիւնները: Յիսուս, իր խօսքն ու ըսելիքը պարզացնելով, առականերով կը խօսէր, որպէսզի ժողովուրդին աւելի հասկնալի դառնայ իր խօսքերը, այդ առակներու ճամբով ըմբռնելու Յիսուսի փոխանցած պատգամը:

Կիրականօրեայ դպրոցներու մէջ պատմուած բարոյալից պատմութիւնները կը մեկնին Յիսուսի օրինակէն, որպէսզի, 5-17 տարեկան աշակերտները, դիւրութեամբ ըմբռնեն պատմութեան բարոյական իմաստը եւ դաս առնեն պատմութեան դէպքերէն եւ հոն յիշուող անձերու կեանքէն:

Անցեալին, Հալէպի կիրակնօրեայ Դպրոցներու մէջ իմ գրած եւ պատմած պատմութիւններուն քանի մը հատը, Թորոնթոյի Ս. Աստուածածին Հայց. Առաք. Եկեղեցւոյ «ՇՈՂԱԿԱԹ» կրօնական ամսագրի մէջ տպագրելը, եւ ընթերցող հասարակութեան կողմէ գնահատանքով ընդունուիլը, պատճառ դարձաւ, որպէսզի շարունակեմ գրել նոյնանման բարոյալից պատմութիւններ, ապագային հատորով հրատարակելու յոյսով:

. . . Ահա լոյս ընծայուեցաւ «Ի ԽՆԴԻՐ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԸՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ» հատորը, զորս կը ձօնեմ Յեղասպանութեան զոհուած նահատակներուն, որոնց 90-ամեայ յիշատակին առջեւ կը խոնարհիմ:

Այս առթիւ, կու գամ իմ որդիական յարգանքս եւ շընորհակալութիւններս յայտնելու Թեմիս Բարեջան Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաժակ Ս. Արք. Յակոբեանին, որուն օրհնութեամբ հրատարակուեցաւ այս հատորը:

Շնորհակալութիւն նաեւ Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ Հովիւին, Հոգաբարձութեան եւ Եկեղեցւոյ Քրիստոնէական Դաստիարակութեան Յանձնախումբին, որոնց ջանքերով կարելի եղաւ հրատարակել սոյն հատորը:

Շնորհակալութիւն «ՇՈՂԱԿԱԹ»ի Խմբագրական կազմէն Տիկին Սիւզի Գալթակեանին, որ կատարեց գրքիս ամբողջական մեքենագրութիւնը:

Շանորհակալութիւն «ՇՈՂԱԿԱԹ»ի Խմբագրին՝ Տիար Վիգէն Խանամիրեանին, որ կատարեց Գրքիս էջադրումը:

Վերջապէս շնորհակալութիւն ամէն անոնց, որոնք որեւէ ձեւով իրենց օժանդակութիւնը բերին բարոյալից պատմութիւններով հայ նոր սերունդին ազգային ոգի, կրօնական հաւատք եւ հայկական ազնիւ նկարագիր ունենալու պատգամ փոխանցեցին, որոնք այնքան կարեւոր են այս համայնակուլ ափերուն վրայ մեծցող հայ մանուկներուն եւ պատանիներուն:

ՀԵՂԻՆԱԿ

Qoʻli
Oʻgʻiluyumr.ʻkauli Uhuulikym.li
Suyng Binyumyulim.ʻkauli
90-Ullkuy Buhumyuliylikym.li

ԽՕՍՔ ՀԱՅՐԱԿԱՆ

**Սիրելի Անդամներ եւ Անդամուհիներ
Քրիստոնէական Դաստախարակութեան Յանձնախումբի
Որ ի Թորոնթօ-Գանատա**

Սրտի անհուն ուրախութեամբ եւ բերկրանքով իմացայ, որ այս տարի, Հայոց Յեղասպանութեան 90-ամեակին առիթով, պիտի հրատարակէք Գրիգոր Հոթոյեանի «Ի ԽՆԴԻՐ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ» հատորը:

Գրիգոր Հոթոյեան, մեր Թեմի ամէնէն՝ հաւատաւոր, անձնուրաց եւ անշահախնդիր ծառաներէն մին է, որ արժանի է ամէն զնահատանքի: Արդարեւ, անցնող աւելի քան քսան տարիներու ընթացքին, մենք՝ որպէս Հովիւ, Առաջնորդական Փոխանորդ եւ Առաջնորդ, վկայեցինք ու այսօր կը վերահաստատենք, թէ՛ Գրիգոր Հոթոյեանը եղաւ ճշմարտօրէն արժանի մշակ հայ գրականութեան անդատանին մէջ, որպէս բնաստեղծ, յօղուածագիր եւ թղթակից, աշխատակցելով Սփիւռքեան եւ Հայաստանեան բազմաթիւ օրաթերթերու, շաբաթաթերթերու, ամսագիրներու եւ պարբերաթերթերու:

Որպէս Կիրակնօրեայ Վարժարաններու ուսուցիչ, հաւատացեալ հայորդի եւ Աստուածավախ քրիստոնեայ, ինքզինք խառնեց Հայ Եկեղեցւոյ կեանքին հետ, նոյնացաւ անոր առաքելութեան եւ տեսիլքներուն հետ:

Տաղնապեցաւ ու պայքարեցաւ ի խնդիր հայ մշակոյթի պահպանման, անոր համար այլ, որպէս մշակ՝ արժանի է իր վարձքին:

Կը շնորհաւորենք ձեզ, որպէս Քրիստոնէական Դաստախարակութեան պահպաններ, ձեր այս գեղեցիկ մտածումին համար, եւ այս առիթով անգամ մը եւս, բարձրօրէն կը գնահատենք Գրիգոր Հոթոյեանի գրական վաստակը, անոր մաղթելով երկար եւ առողջ կեանք՝ ի փառս Հայ Դպրութեան եւ ի պատիւ մեր ժողովուրդին:

Մեր Նահատակներուն ձօնուած այս հատորը, թող յուշարձան մը ըլլայ իւրաքանչիւր հայու համար:

Եւ թող Քրիստոսի Շնորհքը, սէրը եւ Աստուածային Սրբարար գորութիւնը բոլորիդ հետ ըլլայ:

ԱՂՕԹԱՐԱՐ՝

ԽԱԺԱԿ ԱՐՔ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԳԱՆԱՏԱՅԻ ՀԱՅՈՅ

Այս ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻԹՈՎ

Սիրելի ընթերցող,

Ս. Աստուածածին Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ Քրիստոնէական Դաստիարակութեան Յանձնախումբը, ուրախութեամբ լոյս կ'ընծայէ համայնքիս զաւակներէն՝ բանաստեղծ, արձակագիր եւ հրապարակագիր Գիրգոր Հոթոյեանի «Ի ԽՆԴԻՐ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ» անունով խորագրեալ, բարոյալից պատմութիւններու այս հատորը, որուն մէջ լոյս տեսած պատմուածքները նախապէս, հերթաբար հրատարակուած են Եկեղեցւոյ «ՇՈՂԱԿԱԹ» կրօնական ամսաթերթին մէջ:

Հեղինակին նպատակն է, ցոյց տալ յետ եղեռնեան հայու աննուաճ եւ անշահախնդիր արժանապատուութիւնը: Գրքի հերոսներէն ոմանք կը ներկայացնեն մեր ժողովուրդի խոնարհ ու համեստ դասակարգը: Ոմանք՝ մոլորած, բայց ի վերջոյ ճշմարտութեան հասնող դասակարգը: Ոմանք՝ այն սերունդը, որ հայոց ցեղասպանութենէն ազատելով, նոր արեւ եւ կեանք ստեղծեցին, ապրելու եւ հայօրէն ապրելու համար: Ոմանք հայու աննահանջ կամքով ապրեցան եւ գոյատեւեցին: Հոթոյեանի բարոյալից ներկայ պատմութիւններու հերոսներուն անունները պարզապէս պատշաճեցուած են. դէպքերը կրնան ճշմարիտ ըլլալ, բայց անոնց անուան յիշատակումները ոեւէ անձ չեն ենթադրեր:

Սոյն Գիրքը չի վաճառուիր, այլ, անոր համար եղած իւրաքանչիւր սրտաբուխ նուիրատուութիւն պիտի յատկացուի այլ հրատարակութիւններու:

Այս առիթով կ'ուզենք յատուկ շնորհակալութիւն յայտնել, Թեմիս Առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Խաթակ Սրբ. Արք. Յակոբեանին, իր հովանաւորութեան եւ քաջալերանքին համար:

Շնորհակալութիւն «ՇՈՂԱԿԱԹ»ի Խմբագիր Վիգէն Խանամիրեանին եւ Տիկին Սիւզի Գալթակեանին իրենց անվերապահ օժանդակութեան եւ աջակցութեան համար:

Շնորհակալութիւն մանաւանդ Եկեղեցւոյս Հոգաբարձութեան իր հովանաւորութեան եւ անվերջ քաջալերանքին համար:

ՔՐԻՍՏ. ԴԱՍ. ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

90-ԱՄԵԱԿ
ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ
(Խոհեր 90-ամեակի Սրբատառ Կոնդակէն)

«Պահանջատէ՛ր է հայ ժողովուրդը իր մարդկային ու ազգային բռանաբարուած իրաւունքներուն նկատմամբ: Միշտ պահանջատէ՛ր պիտի մնայ հայ ժողովուրդը, ի՛նչ ալ ըլլան իր դիմաց գտնուող դժուարութիւնները: Ո՛չ մէկ հայ իրաւունք ունի հեռու մնալու մեր ազգային պահանջատիրական պայքարէն: Ազգային պահանջատիրութիւնը հայուն ամէնէն նուիրական ու առաջնահերթ պարտաւորութիւններէն մէկն է: 90-ամեակը Հայկական Յեղասպանութեան մարտահրաւէր մըն է ուղղուած մեր ժողովուրդին իր հաւաքական յիշողութիւնը վերաթարմացնելու եւ իր պահանջատիրութիւնը վերակենսաւորելու՝ խոր հաւատքով, ամուր կամքով ու վառ տեսիլքով:

Հայ եկեղեցին միշտ եղաւ իր ժողովուրդի կողքին, նոյնիսկ իր պատմութեան ամէնէն դժնդակ պայմաններուն մէջ: Ան եղաւ իր ժողովուրդին իրաւունքներուն ամուր պահապանը եւ անոր արդար դատին գօրեղ պաշտպանը: Իր ժողովուրդին հետ ջարդ տեսած ու աքսորի արհաւիրքը ապրած Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը մանաւանդ միշտ եղաւ իր ժողովուրդին հետ՝ Կիլիկիոյ քաղաքներէն ու գիւղերէն մինչեւ Տէր Զօրի անապատները եւ ի սփիւռս աշխարհի: Գողգոթայի ճամբէն քալած, սակայն իր ժողովուրդին նման ու իր ժողովուրդին հետ յարուստեան շունչով իր կեանքը վերակազմակերպած ու իր առաքելութիւնը կենսագործած Հայրապետական այս դարաւոր Սուրբ Աթոռը 90 տարիներ շարունակ, իր պապենական հոգերէն արմատախիլ դարձած իր ժողովուրդի գաւակներուն հոգեկան ու Ֆիզիքական կարիքներուն օգտակար դարձաւ, գաղութներու կազմաւորման ու կազմակերպման մէջ վճռական դեր ունեցաւ, եկեղեցի ու դպրոց շինեց, հոգեւոր, բարոյական ու մշակութային արժէքներու նուիրեալ տարածիչը դարձաւ, ինչպէս նաեւ իր ժողովուրդի արդար իրաւունքներու հետապնդման անվեհեր ջահակիրը հանդիսացաւ: Եւ այսօր, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը հաւատարիմ իր քրիստոնէական կոչումին, իր հաւատքի առաքելութեան ու ազգային ուխտին, վերանորոգ հաւատքով ու վճռականութեամբ իր ժողովուրդի գաւակներուն իրաւունքները կը հետապնդէ՝ աշխարհէն արդարութիւն պահանջելով»:

ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

«Տէ՛ր առ-րժ է- ճշմարիտ մինչեւ յե՞րժ ոչ դատի»
է- ոչ խնդրէ» պրեժ արեան մերոյ
ի բնակչաց երկրի»:

(Յայտնութիւն 6-10)

ԱՂՕԹՔԻՆ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆԸ

Սասնոյ Տալուորիկ Գալառի Սպաղանք գիւղը, որ կը հաշ-
ւէր 30 ընտանիք, որոնք քաջ եւ կրօնասէր գիւղացիներ էին,
փարած իրենց ազգային աւանդութիւններուն եւ կրօնա-
կան սրբութիւններուն: Ունէին պատմական եկեղեցի մը,
որ կը կոչուէր «Մարուքէի Ս. Ճգնաւոր» եկեղեցի: Կը պատ-
մուի, թէ այս եկեղեցին հրաշագործ գօրութիւն ունէր եւ
բազմաթիւ հիւանդներ բուժուած էին հաւատալով Մարու-
քէ Ճգնաւորի գօրութեան:

Սպաղանք գիւղը նշանաւոր է թուրք եւ քիւրտ աւազա-
կախումբերու Սասունի գիւղերուն վրայ կատարած յար-
ձակումներուն դէմ դնող եւ որպէս Ֆետայի Սասնոյ Լեռ-
ներուն վրայ ապաստանելով, ազատ եւ պատուով ապրելու
համար կռուող Մակարի, Գալէի եւ Ակէի նման քաջագուն
Ֆետայիներով, որոնք իրենց արիւնը թափեցին Հայ ժողո-
վուրդի ազատ եւ անկախ ապրելու ճանապարհին:

Սպաղանք գիւղի բնակիչներէն Հայրօ Տէր Սարգիսեան
ընտանիքը, կը սերէր Տէր Սարգիսի սերունդէն, որ իր
ժամանակին հռչակաւոր քահանայ մը եղած է: Հայրօ, իր
քահանայ մեծ հօրմէն ժառանգած էր կրօնասիրութիւն եւ
այդ պատճառ եղած է, որ ան իր միակ մանչ գաւազը՝ Պօ-
ղոսը, հայեցի դաստիարակութեամբ կրթելէ ետք, ուղար-
կած էր Մշոյ Ս. Կարապետ Վանքը, որպէսզի ան եկեղե-
ցական մը դառնայ եւ յաջորդէ արդէն իսկ ծերացած գիւղի
քահանային:

Պօղոս, Ս. Կարապետ Վանքը ուսանելով բաւական յա-
ռաջղիմած էր եկեղեցական եւ կրօնական գիտութեան մէջ:
Ամառնային արձակուրդներուն գիւղ գալով, գիւղի եկեղե-
ցին կը ծառայէր որպէս դպիր եւ իր գեղեցիկ ձայնով շարա-
կաններ երգելով հոգեպարար շունչով կը յուզէր բարե-
պաշտ ժողովուրդը:

Պօղոս, ինչպէս որ վանքին մէջ սովորութիւն ըրած էր,

կերակուրէ առաջ եւ վերջ կ'աղօթէր եւ մանաւանդ գիշերը, պառկելէ առաջ, ծունկի գալով իր հաւատացեալ ծնողքին հետ կ'աղօթէր:

Այդ օրերուն, հայ Փետայիներուն կողմէ տխուր լուրեր կը հասնէին Սասուն: Հայկական բոլոր գաւառներուն հայերը, Օսմանեան պետութեան հրահանգով սկսած էին աքսորուիլ:

Ծագած էր համաշխարհային առաջին պատերազմը եւ Թուրքիան օգտուելով պատերազմի մթնոլորտէն, որոշած էր միանգամընդմիշտ ազատուիլ հայկական հարցէն, հայ բնակչուիները աքսորելով եւ աքսորի ճամբաներուն վրայ վայրագօրէն սպաննելով:

Առաջին հերթին ձերբակալուած եւ աքսորուած էին հայ մտաւորականութիւնը: Ապա, հայ երիտասարդութիւնը գինուորագրելով, ամայի ձորերու մէջ զնդակահարած էին, անպաշտպան ձգելով տարագրուող հայ կիները, ծերունիներն ու մանուկները:

1915ին, Սպաղանք գիւղի երիտասարդներն ու պատանիներն ալ չկրցան ազատիլ թրքական պարտադիր գինուորութենէն, հակառակ Սասնոյ ժողովուրդին մղած ինքնապաշտպանական կռիւներուն, թրքական կանոնաւոր բանակներուն եւ քրտական աւազակախումբերուն դէմ:

Հաւաքուած գինուորացուներուն մէջ էր նաեւ Սպաղանցի Պօղոս: Շատերուն ծնողները վշտով եւ արցունքներով կը բաժնուէին իրենց սիրասուն զաւակներէն: Բաժանման ընթացքին Պօղոսին մայրը, արտասուլթոր աչքերով փաթթելուցաւ իր զակին ըսելով.

- Աստուած, Յիսուս Քրիստոս, Քեզի կը յանձնեմ իմ միակ որդիս: Պաշտպանէ գինք ամէն տեսակ թշնամիներէն: Փրկէ իր կեանքը: Վտանգի մը պարագային, թող թշնամիին աչքերը վարագուրուին եւ անկարող ըլլան տեսնելու եւ վրնասելու որդեակիս:

Իսկ Պօղոսին թելադրեց, որ միշտ աղօթքով եւ յոյսով ապրի: Երբեք չմոռնայ իր հաւատքն ու եկեղեցին, միշտ յիշելով, որ ինք հայ քրիստոնեայ է, եւ վտանգի մը պարագային, հաւատքով արտասանէ Ս. Կարապետ Վանքին մէջ

իր ուսանողու թեան ընթացքին սորված, Ներսէս Շնորհալիի «Հաւատով Խոստովանիմ» Աղօթքը:

Ծառայութեան կանչուած հայ գինուորացուներուն խումբը, ճամբու ընթացքին կը ստուարանար մերձակայ գիւղերէն հաւաքուած հայ գինուորացուներով: Քայլելով, երկու օրուան ճանապարհէ մը ետք, խումբը տեղաւորեցին խոր կիրճի մը մէջ, ուրկէ միայն կապոյտ երկինքը կ'երեւէր: Իսկ կիրճի բարձունքներուն վրայ դիրք բռնած էին թրքական գինուորները, անհամբեր կեցած իրենց գինդացիրներուն ետեւ, պատրաստ կրակելու:

Պօղոս եւ հայ գինուորացուները հասկցան իրենց սպաննացող վտանգին ահաւորութիւնը: Ազատուա՞նի ոչ մէկ յոյս, որովհետեւ անկարելի էր այդ անդնդախոր ձորէն առանց նշմարուելու փախուստ տալ:

Թուրք սպային կողմէ արձակուած հրամանին վրայ, բազմաթիւ հրացաններ եւ գնդացիրներ որոտացին հայ խելակորոյս երիտասարդներուն վրայ, որոնց թիւը հինգ հարիւրը կ'անցնէր:

Կէս ժամ վերջ, մեռելային լուսթիւն մը իջած էր մահասփիւռ ձորին մէջ: Միայն, քանի մը ծանր վիրաւորներու հոգեվարքի հեծիւնները կը լսուէին, որոնք շուտով դադրեցան, երբ քանի մը գինուորներ, սուիւններով վերջ տուին անոնց կեանքին:

Ի՞նչ եղաւ Պօղոս:

Հրացանաձգութեան ընթացքին, իր կողմը եկած փամփուշտները չէին հպած Պօղոսին, որ դժոխային մթնոլորտէն սարսափահար ինկած էր մեռելներուն մօտ: Երբ հրացանաձգութիւնները դադրեցան, Պօղոս աչքերը բացաւ: Քննեց ինքզինք: Ի՞նչ տեսնէ...: 500-է աւելի սասունցի երիտասարդներ, արիւնյուլայ, բաց աչքերով կը դիտէին երկինքը, ուրկէ իրենց անմեղ հոգիները կը սլանային դէպի վեր...: Այդ միջոցին լսեց հեռուէն եկող պոռչտուքներ: Ուզեց փախչիլ կամ պահուրտիլ, բայց ու՞ր...: Զինուորներէն մէկը տեսած էր զինք: Խումբ մը գինուորներ իջան ձոր, փնտռեցին ողջ մնացած պատանին, տակն ու վրայ ըրին մեռելներուն դիակները, սակայն չկրցան գտնել զայն:

Պօղոս, տեսնելով, որ զինուորները իրեն կը մօտենան, նշմարած էր ձորին մէջ գտնուող խոշոր ծառի մը բունին մէջ բացուած խոռոչը եւ պահուրտած հոն: Այդ վայրկեաններուն, Պօղոս ծունկի եկած, մօրը յիշելով, ամբողջ սրտով կ'արտասանէր «Հաւատով Խոստովանիմ» ի 24 համարները:

Զինուորները ծառին առջեւէն բազմաթիւ անգամներ անցան, պոռացին, կանչեցին, սակայն, ապարդիւն: Այն զինուորը, որ զինք տեսած էր, գարմացած կ'ըսէր.

- Քիչ առաջ հոս տեսայ, պատանի մըն էր, ու՞ր գնաց, ի՞նչպէս աներեւութացաւ:

Իսկ ընկերները կը մեղադրէին զինք, ըսելով, որ իր տեսածը անպայման երեւակայութիւն է:

Երբ թուրք զինուորները Պօղոսին գտնուած ծառի խոռոչին առջեւ կեցած էին, Պօղոս հասած էր «Հաւատով Խոստովանիմ» ի 15-րդ համարին: «Պահապան ամենայնի՛ Քրիստոս, աջ քո հովանի լիցի ի վերայ իմ ի տուէ եւ ի գիշերի, ի նստիլ ի տան, ի գնալ ի ճանապարհ, ի ննջել եւ ի յառնել՝ զի մի՛ երբեք սասանեցայց, եւ ողորմեա՛ քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմամեղիս»:

Վերջապէս զինուորները յուսահատած մեկնեցան: Այդ ձորին մէջ, ամէն օր այդպիսի ջարդ կը կատարուի եղեր եւ յաջորդ օր, նոր խումբի մը ժամանումէն առաջ, սպաններւածները կը թաղեն եղեր հսկայ փոսի մը մէջ, որպէսզի նորեկները չտեսնեն եւ դիակները չհոտին:

Սարսափելի վայրկեաններ ապրած, մահը տեսած, սակայն, Աստուածային հրաշքով ազատած Պօղոս, մինչեւ գիշերուան ուշ ժամերը իր թաքստոցին մէջ մնալէ ետք, գաղտագողի հեռացաւ այդ անիծեալ վայրէն: Բաւական քալելէ ետք, հեռուէն ցոլացող լոյսին հետեւելով, հասաւ գիւղ մը, որուն բնակչութիւնը կը բաղկանար քիւրտերէ: Մինչեւ առաւօտ փողոցները թափառելէ ետք, համարձակութիւն ունեցաւ տունի մը դուռը թակելու, որովհետեւ յոգնութենէ եւ անօթութենէ կը տառապէր:

Տան տէրը, քրտական տոհմիկ հիւրընկալութեամբ ընդունեց անկոչ հիւրը եւ երբ տեղեկացաւ անոր ազգութեան եւ կրած չարչարանքներուն, առաջարկեց մնալ իրենց տու-

նը եւ դաշտային եւ կենդանական աշխատանք կատարելով, ապահովէ իր ապրուստը:

Պօղոս 15 տարի ծառայեց քիւրտ ընտանիքին՝ ի գին փոր մը հացի: Գիւղացիները գինք որպէս քիւրտ կը ճանչնային, որովհետեւ փոխած էին անոր անունը, տալով քրտական Արէֆ անունը:

Պօղոս 15 տարի հայերէն չիտօսեցաւ, սակայն, Ս. Կարապետ վանքին մէջ սորված աղօթքները ամէն օր կ'արտասանէր: Նախիրը արածելու ընթացքին երանութեամբ կը յիշէր իրենց գիւղը, իր ծնողքն ու ազգականները, որոնց ճակատագիրը անյայտ էր իրեն համար: Գիւղացիները իրեն հաւատացուցած էին, որ հայ ժողովուրդը ամբողջութեամբ ջարդուած է, եւ հայ գոյութիւն չունի այլեւս աշխարհի վրայ:

Պօղոսի պաշտպանեալը, որ շատ կը սիրէր Պօղոսին, գոհ էր անոր հաւատարմութենէն եւ աշխատանքէն, կը փափաքէր իր աղջիկը կնութեան տալ Պօղոսին: Սակայն Պօղոս, զանազան պատճառաբանութեամբ տարուէ տարի յետաձգել կու տար իսլամական այդ ամուսնութիւնը:

1941-ի գարնան, Պօղոսի պաշտպանեալ քիւրտ աղան, կ'որոշէ մեկնիլ Մէքքէ Մէտինէ, որպէսզի հաճի դառնայ: Կ'առաջարկէ Պօղոսին իրեն ընկերանալ, սակայն մէկ պայմանով: Վերադարձին անպայման ամուսնանայ իր աղջկան հետ:

Պօղոս, երկար մտածելէ ետք, իրեն եղած առաջարկը կ'ընդունի, մտածելով, որ մինչեւ իսլամական սուրբ տեղերուն իրենց այցելութիւնը, թերեւս ճշգրիտ տեղեկութիւններ կրնայ առնել իր ազգին եւ հարազատներուն մասին:

Ճամբորդական պատրաստութիւնները վերջանալէն ետք, ուխտաւորներու կարաւանը ճամբայ կ'ելլէ դէպի Արաբիա: Երկար եւ ճանճրացուցիչ ճամբորդութենէ մը ետք, կը հասնին Սուրիոյ Հայէպ քաղաքը: Պանդոկի կարգադրութիւններէ ետք, Պօղոս կը շրջագայի Հայէպի պատմական բերդին մօտ գտնուող շուկաները: Օրը ուրբաթ ըլլալով, ուրբաթ օրուան տօնավաճառին ներկայ կ'ըլլայ եւ հետաքրքրութեամբ կը դիտէ ծախուող զանազան առար-

կաները եւ ուտելիքները: Յանկարծ, ականջալուր կը դառնայ հայերէն խօսակցութեան: Կը մօտենայ հայերէն խօսողներուն, որոնք ամերիկեան գործածուած հագուստներ կը ծախէին: Հայերէն բառեր եւ խօսակցութիւններ լսելով, իր աչքին կը պատկերանայ իր անցեալը, իր մանկութիւնը եւ կը սկսի մանուկի նման լալ:

Հայ վաճառականները տեսնելով քրտական հագուստով երիտասարդի մը արցունքոտ աչքերը, կը մօտենան անոր եւ իրեն հարց կուտան.

- Դուն հա՞յ ես:

Պօղոս կը խոստովանի իր ազգութիւնը, պատմելով եղբունի տարիներուն եւ անկէ յետոյ իր կեանքին մանրամասնութիւնները:

Ամերիկեան գործածուած ժազէթներ եւ վերարկուներ ծախող վաճառականներէն մէկը սասունցի ըլլալով, տէր կը կանգնի Արէֆ-Պօղոսին, գայն փախցնելով քիւրտ աղային ծառայութենէն:

Յետագային, Պօղոս սասունցի վաճառականին գործակիցը կը դառնայ եւ ամուսնանալով հայ աղջկայ մը հետ, կը կազմէ հայկական տոհմիկ բոյն մը, ունենալով զաւակներ, որոնց երբեմն կը պատմէր իր կեանքը եւ կ'աւելցնէր.

- Սիրեցէք ձեր ազգը, Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցին եւ աղօթեցէք ամէն օր, որովհետեւ, ես իմ կեանքս կը պարտիմ մօրս կողմէ ինծի յանձնարարուած եւ Ս. Կարապետի Վանքին մէջ սորված աղօթքներուն:

ՀԱՅ ՀԱՅՐԵՐՈՒՄ (ՆՈՒՄՆ՝ ՀԱՂ ՀԱՅՐԵՐՈՒՄ)

Ժամանակին թագաւորներ ծպտուած հագուստներով կը շրջէին իրենց ժողովուրդին մէջ, հասկնալու համար անոնց կենցաղը եւ անոնց կարծիքը թագաւորին հանդէպ:

Թագաւոր մը, իր նախարարին (վէզիր) հետ քաղաքի փողոցները շրջած ատեն կը հանդիպի վարժարանի մը, որուն աշակերտները գրօսանքի ելած էին: Աշակերտներէն ոմանք ընկերներով կը խաղային, ուրիշներ պոռչտուքներով իրարու ետեւ կը վազէին՝ մոռցած իրենց դպրոցական պարտականութիւնները:

Թագաւորը, կը նշմարէ աշակերտ մը, որ մէկ կողմ քաշուած, վերացած գրօսանքի ժխորէն, դասագիրք մը ձեռքին, կը պատրաստուէր յաջորդ դասին:

Թագաւորը հետաքրքրութեամբ կը մօտենայ դաս սորվող աշակերտին եւ կ'ըսէ.

- Տղաս, ինչո՞ւ դուն ալ միւս աշակերտներուն նման չես խաղար եւ հոս նստած առանձին դաս կը սորվիս:

Տղան կը պատասխանէ.

- Սիրելի Հայրիկ, ինչո՞ւ ժամանակս պարապ անցընեմ, հայրս հազիւ մեր ընտանիքին օրապահիկը կը շահի, պարզ գործաւոր մըն է, եւ կ'ուզէ որ ես ուսում առնելով, աւելի դրամ շահիմ: Գիտե՞ս, թէ ան ինչ դժուարութեամբ կը վճարէ իմ դպրոցական թոշակս եւ ծախսերը, եթէ ես ալ ընկերներուս նման անհոգութեամբ խաղամ, կարեւորութիւն չտալով դասերուս, ապերախտ պիտի գտնուիմ հօրս հանդէպ:

Տղուն այս խելացի խօսքերուն, թագաւորը կը սքանչանայ եւ առ ի գնահատանք ոսկի մը կը նուիրէ անոր: Տղան չուզեր առնել, ըսելով.-

- Եթէ այս ոսկին հօրս տամ, պիտի կարծէ թէ գողցած եմ, որովհետեւ այս օրերուն մարդ ոեւէ մէկուն ոսկի նուէր

չի տար:

- Տղա՛ս կ'ըսէ թագաւորը՝ քանի այդպէս է, թագաւորը տուաւ ըսէ:

Տղան երբ կը հասկնայ, որ իր հետ խօսողը քաղաքի թագաւորն է, աւելի սրամտութեամբ կ'ըսէ.

- Թագաւորին նուէրը մէկ ոսկի չըլլար:

Թագաւորը հասկնալով իր սխալը, մէկի տեղ հարիւր ոսկի կու տայ տղուն ու կը մեկնի:

Դպրոցէն տուն վերադառնալով, երեկոյեան, տղան հարիւր ոսկին յանձնելով իր հօրը, կը պատմէ պատահարը:

Թագաւորը իր նախարարին հետ պալատ գալով, նախարարին հետ կը խորհրդակցի եւ կու գայ հետեւեալ եզրակացութեան.

- Եթէ որդին այսչափ խելացի է, ուրեմն, ասոր հայրը աւելի խելացի եւ ուշիմ կ'ընայ ըլլալ: Եւ ես որպէս թագաւոր, նման խելացի անձերու պէտք ունիմ եւ կ'ընամ գայն շահագործել, պետական պաշտօն մը տալով անոր:

Թագաւորը, ոստիկան մը դրկելով պալատ բերել կու տայ տղուն հայրը: Հայրը, պալատ գալով, պալատական սովորութիւններու անտեղեակ անձ, համարձակօրէն դուռը կը բանայ եւ անքաղաքավար ու կոշտ ձեւով կը բարեւէ:

Թագաւորը այս կոշտութենէն եւ անքաղաքավարութենէն գայրացած, կը հրամայէ, որ անոր պատժեն կախաղան բարձրացնելով:

Տղուն ընկերներէն աշակերտ մը, որ դպրոցէն տուն դրկուած էր դպրոցական թոշակ բերելու համար, ճամբան կը տեսնէ տղուն հօրը, որ ոստիկանի մը հետ կ'երթար: Շուտով կը վազէ դպրոց եւ իր տեսածը կ'իմացնէ իր ընկերոջ:

Տղան սարսափած այս լուրէն, կը ձգէ դպրոցը, կը հասնի տուն եւ թագաւորին տուած ոսկիները առնելով կը վազէ պալատ: Ներս կը մտնէ ու ոսկիները թագաւորին առջեւ նետելով կը գոչէ.-

- Յարգելի թագաւոր, ես հայրս հարիւր ոսկիի չեմ ծախեր:

Թագաւորը կ'ըսէ.

- Տղաս, ես այս ոսկիները քեզի տուի, գնահատելով քու

ծնողասիրութիւնդ եւ ուսումնատենչութիւնդ:

- Այո՛ ինծի նուիրեցիր -կ'ըսէ տղան- սակայն անոր փոխարէն հայրս կ'առնէք: Չեմ ուզեր քու տուած ոսկիները, որոնց գինը հօրս կեանքը պիտի ըլլայ: Շատ շնորհակալ եմ քեզմէ: Հայրս ինծի վերադարձուր, խնդրեմ: Իր բոլոր տգեղութիւններով եւ անքաղաքավարութիւններով անհկա իմ հայրս է, որուն միակ նպատակը եղած է չարաչար աշխատելով իր ընտանիքին ապրուստը ապահովել եւ իր գաւակներուն լաւագոյն կրթութիւնը տալ:

Այս խելացի խօսքերուն վրայ, թագաւորը անգամ մը եւս կը հիանայ տղուն ծնողասիրութեան վրայ: Անմիջապէս հրաման կ'արձակէ, որպէսզի տղուն հայրը ազատ կացուցուի իր տուած մահապատիժէն:

Ոստիկանը երբ թագաւորին հրամանը կը հասցնէ դահիճներուն, անոնք կախաղանի չուանը տղուն հօրը վզէն անցընելու վրայ էին: Տղան վազելով հասած էր քաղաքի կեդրոնը կազմուած կախաղանին եւ լացակումած քայլերով կը փաթթուի ազատ արձակուած հօրը վզին եւ կ'ուխտէ միշտ սիրել ու յարգել իր հայրը եւ երախտապարտ մնալ անոր կատարած գոհարեցութիւններուն, իր ընտանիքին երջանկութեան համար:

Թագաւորը, հրամանով մը, պատանի տղան կը դրկուի գինուարական վարժարանը, ուր գինուարական բարձր կրթութիւն ստանալով, ապագային կը դառնայ գինուարական հրամանատար, ազնուօրէն ծառայելով իր հայրենիքին եւ միշտ բարձր պահելով իր ծնողքին անունը:

ՅԱՐԳԵՆՔ ՄԵՐ ՏԱՐԵՅ ՀԱՅՐԵՐԸ ԵՒ ՕԳՏՈՒԻՆՔ ԱՆՈՆՑ ԻՄԱՍՏՈՒԹԵՆԷՆ (ՆՈՒԷՐ` ՀԱՅ ՀԱՅՐԵՐՈՒՄ)

Դարեր առաջ, եւրոպական երկրի մը թագաւորը, նկատելով որ իր երկրին մէջ ծերունիներուն թիւը զգալիօրէն բազմացած է եւ անոնք բռն են իրենց զաւակներուն եւ պետութեան, հրաման կ'արձակէ եւ յատուկ մոլնետիկներով ժողովուրդին կը տեղեկացնէ, որ իր հպատակներէն անոնք, որոնք 60 տարիքը բոլորած են, որպէս ճրիակերներ պէտք է մահանան, այդ օրերուն գտնուող մահաբեր զանազան միջոցներով:

Այս անմարդկային հրամանը անսովոր դժգոհութեամբ կը դիմաւորուի ժողովուրդին մեծ մասին կողմէ, որոնք որդիական սէրէն մղուած չէին կրնար բաժնուիլ իրենց կեանք պարգեւող, մանկութենէն իվեր անձնուիրութեամբ եւ գոհաբերութեամբ գիրենք մեծցուցած, ուսում ջամբած ծնողներէն:

Կը փորձեն ապստամբիլ, եւ, զանազան ձեւերով իրենց դժգոհութիւնը հասցնել թագաւորին, սակայն, վախը եւ անմիաբանութիւնը կը ձախողեցնեն իրենց ծրագիրները, եւ, ստիպուած կը գործադրեն անխիղճ թագաւորին հրամանը:

Ժամանակ մը վերջ, թագաւորը իր խորհրդականներով գիշեր ատեն կը շրջի քաղաքի բնակչութեան շրջանները: Ծպտուած հագուստներով կ'այցելեն կարգ մը տուներ եւ ականատես կ'ըլլան հոն տիրող սուգին եւ տխրութեան եւ թագաւորին հանդէպ արձակուած անպատշաճ եւ անվայել արտայայտութիւններու, իսկ կարգ մը տուներու մէջ կեանքը կը շարունակուէր նախկին գնացքով, նոյնիսկ կը հանդիպի տօնախմբութիւններու եւ ուրախութիւններու:

Պետուլթեան կողմէ բաժնուած թոյներու տեսակները հնձած էին քաղաքի տարեցներու կեանքերը, տխրուլթիւն կամ ուրախուլթիւն պատճառելով ժողովուրդի գանազան հատուածներուն մէջ: Հազարաւոր տարեցներ երկրային կեանքէն հեռացած էին անիծելով անխիղճ թագաւորը, որ ո՛չ Աստուծոմէ կը վախնար եւ ո՛չ ալ մարդոցմէ կ'ամչնար, իր հրամանին դէմ դնողները՝ եկեղեցականները եւ յանդուզն երիտասարդները ծանր պատիժներու ենթարկելով:

Տարիները կ'անցնին երիտասարդներով բնակուած երկրի կեանքին մէջ: Երկրի տնտեսուլթիւնը տարուէ տարի կը տկարանայ եւ սնանկուլթիւնը երկրի դուռներուն կը հասնի: Ի՞նչ ընել այս ճգնաժամային կացուլթենէն դուրս գալու համար: Խորհրդակցուլթեան կը հրաւիրէ իր նախարարները եւ անոնց հետ երկար խորհրդակցուլթենէն ետք, կ'որոշեն պատերազմ յայտարարել դրացի երկրին դէմ, յափրչտակելու եւ թալանելու անոր հարստուլթիւնը:

Թագաւորը կը ձեռնարկէ զինուորահաւաքի եւ զինուորական մարզումներու, որպէսզի հարուածային արագուլթեամբ գրաւեն դրացի երկիրը եւ յաջողցնէ իր ծրագիրները:

Երկար պատրաստուլթենէն ետք, անակնկալ յարձակումը կը սկսի դրացի երկրին վրայ եւ արագուլթեամբ կը գրրաւէ թշնամի երկրի հողամասին մէկ երրորդը: Թէեւ թրչնամի բանակները զօրաւոր դիմադրուլթիւն ցոյց կու տան, սակայն, ստիպուած կը նահանջեն եւ նահանջելով կրակի կու տան եւ կ'ամայացնեն գիւղերն ու քաղաքները:

Ագահ եւ միահեծան իշխանուլթիւն ունեցող թագաւորը կը հրճուի իր բանակներուն յաղթարչաւ արչաւանքին ի տես, սակայն, խորապէս կը տխրի, երբ իրեն կը տեղեկացուի, որ զինուորներուն կերակուր պատրաստելու համար պահեստի փայտերը գործածուած են եւ փայտ չգտնելով զինուորները անօթի են եւ անօթի չեն կրնար կռուիլ:

Թագաւորը կը սարսափի մտաբերելով չարահար պարտուլթիւնը եւ ստեղծուելիք խայտառակուլթիւնը, իրեն սպառնալով իր գահին կորուստը: Կը հրաւիրէ իր խորհրդականներն ու զօրավարները եւ անոնց հետ խորհրդակ-

ցելով կացութենէն յաղթական դուրս գալու միջոցներ կը խնդրէ:

Ամառուան անտանելի տաքը, անօթութիւնը եւ ծարաւը բանակին մէջ յուսահատութիւն եւ երկչոտութիւն կը ստեղծէ:

Ի՞նչ ընել:

Բանակի զօրավարներէն մէկը, որ օրին թագաւորին հրամանը չէր գործադրած, եւ, որպէս քաջ եւ ծնողասէր երիտասարդ պահած էր իր հայրը իր տան գաղտնի մէկ սենեակին մէջ, յատուկ խնամք եւ հոգածութիւն ցոյց տալով անոր: Եւ երբ պատերազմը կը սկսի, զինուորական որդին, իր հայրը տունը առանձին չի ձգեր եւ սնտուկի մը մէջ պահած իր հետ կը տանի ռազմաճակատ, միշտ օգտուելով անոր զինուորականի փորձառութենէն:

Երիտասարդ զօրավարը, զինուորական վրան կը վերադառնայ տրտում-տխուր, եւ իր հօր կը յայտնէ ստեղծուած կացութիւնը, որ գիրենք կրնար պարտութեան տանիլ:

Հայրը մանրամասն կը տեղեկանայ գրաւուած երկրի կլիմայական վիճակին եւ թշնամի բանակներուն կողմէ քաղաքներու եւ գիւղերու հրկիզումին, եւ այդ պատճառով վառելիքի չգոյութեան:

Հայրը երկար մտածելէ ետք բանակի զօրավար իր որդիին կը հարցնէ.

- Տղաս, ձեր բանակը անշուշտ վրաններու տակ պատրաստ պարուած է, կրնա՞ս ինծի յայտնել, թէ բանակը քանի՞ վրան ունի եւ ամէն մէկ վրան քանի՞ փայտէ ձողով կազմուած է:

Զօրավար որդին կը պատասխանէ.

- Հայրիկ, մեր բանակը պատասպարուած է հազար վրաններու տակ եւ ամէն մէկ վրան ունի եօթը ձող:

- Այդ պարագային, կ'ըսէ հայրը, ամէն մէկ վրանէն մէկ ձող խնայելով կ'ունենաք հազար ձող եւ հազար ձողը ձեզի մինչեւ պատերազմի վերջաւորութիւն կերակուր կ'եփէ:

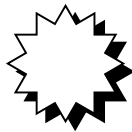
Զօրավար որդին, հօրը թելադրութեան հետեւելով, ամէն մէկ վրանէն մէկ ձող վերցնելով կերակուր եփելու կը սկսին: Զինուորները կը կազդուրուին եւ նոր յարձակումով կը գրաւեն ամբողջ երկիրը:

Թագաւորը լսելով այս յաղթանակի մասին եւ գորավարին կողմէ գործադրուած միջոցառումին, իր մօտ կը կանչէ գորավարը եւ կը խնդրէ անկէ, որ պէսզի իրեն յայտնէ կատարուած հրաշքին գաղտնիքը:

Ձօրավարը ներողութիւն խնդրելով թագաւորէն, կը յայտնէ, թէ ինք օրին չգործադրելով իր հրամանը, եւ, հօրը մեղքանալով պահած էր գայն:

- Պատերազմի դաշտին վրայ ստեղծուած կացութիւնը երբ իրեն յայտնեցի, ինծի տուաւ այս լուծումը, որ մեզի յաղթութեան տարաւ:

Թագաւորը յուզումով եւ գղջումով կը լսէ գորավարին պատմութիւնը եւ կը հրամայէ, որ իր պետութեան սահմաններուն մէջ տարեցները յարգուին եւ ժողովուրդը գուրգուրանքով վարուի անոնց հետ եւ պէտք եղած ատեն օգտուին անոնց փորձառութենէն եւ իմաստութիւններէն:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՒ ՍԱՐԳԻՍ

Մկրտիչ եւ Սարգիս ընկերներ էին: Կ'ապրէին Պոլսոյ Բերա թաղամասի իրենց տախտակաշէն տուներուն մէջ: Աղքատ եւ բազմանդամ ընտանիքի գաւակներ, որոնց հայրերը, չարաչար աշխատանքով, հազիւ իրենց ընտանիքներուն ապրուստը կրնային հոգալ:

Անոնք տարեկիցներ էին, ծնած մեծ դէպքին՝ 1896 թուականին եւ կը յաճախէին իրենց թաղի թարգմանչաց վարժարանը՝ հինգերորդ կարգի աշակերտներ էին:

Մկրտիչ աշխատասէր էր: Միշտ դասարանի առաջնութիւնը կը շահէր: Աշխատասիրութեան հետ նաեւ, իր վարք ու բարքով, եզակի էր ամբողջ դպրոցին մէջ: Տնօրէնէն սկսեալ, բոլոր ուսուցիչները կը սիրէին զինք եւ որպէս հնազանդ, խոնարհ եւ ընկերասէր աշակերտ, օրինակ կը հանդիսանար դպրոցի բոլոր աշակերտութեան:

Դպրոցէն վերադարձին՝ ընդհանրապէս իր դասընկերոջ Սարգիսին հետ, մինչեւ յաջորդ օրուան դասերն ու պարտականութիւնները չվերջացուցած, տունէն դուրս չէր ելլեր: Եւ երբ ազատ ըլլար, կամ կ'այցելէր հիւանդ ընկերոջ մը եւ կամ բարեգործութիւն մը կ'ընէր: Իր ձգտումն էր օգտակար ըլլալ իր ընտանիքին եւ շրջապատին: Մայրը միշտ գոհունակութեամբ կը գովէր զայն եւ կ'աւելցնէր.

- Աստուած պահէ Մկրտիչ գաւակս, մենք շատ գոհ ենք իրմէ եւ կը հաւատանք, որ ան ապագային անպայմանօրէն նշանաւոր անձնաւորութիւն մը պիտի ըլլայ:

Մկրտիչ նաեւ եկեղեցասէր էր եւ որպէս դպիր կը ծառայէր թաղի եկեղեցիին: Իր հետեւողականութեան եւ ջանասիրութեան համար եկեղեցւոյ դպրապետը յաճախ զնահատական նամակներ կը դրկէր անոր ծնողքին:

Իսկ Սարգիս, Մկրտիչին դասընկերը, ընդհակառակն, դասարանի ամէնէն ծոյլ եւ անհոգ աշակերտներէն էր եւ զրեթէ ամէն օր կը պատժուէր իր ուսուցիչներէն: Յաճախ

դպրոցէն կը բացակայէր եւ կարգ մը չարագործ ընկերներու հետ կ'երթար ծովեզերք լողալու կամ պարտէզներէն պտուղ գողնալու:

Սարգիսին ծնողքը լսելով անոր կատարած չարութիւնները եւ անկարգութիւնները, ծնողական խրատներով կը ջանային գայն հեռու պահել իր չար ընկերներէն եւ որպէս պարկեշտ աշակերտ հետեւի դպրոցական դասերուն, սակայն ապարդիւն: Ներողութիւն կը խնդրէր, կը խոստանար կանոնաւորաբար դպրոց յաճախել, սակայն երկու օր ետք կրկին կը դառնար իր նախկին կեանքին:

Սարգիս այնքան անկարգ էր դասարանին մէջ, որ շատ անգամ, դասարանի դասաւանդութիւնները կը խանգարէր, զանազան միմոսութիւններ կ'ընէր: Եւ երբ ուսուցիչը պատժէր զինք, ռիս կը պահէր եւ յարմար առիթներով, պահելով, կը քարկոծէր զինք պատժող ուսուցիչին: Ուսուցչական կազմը եւ տնօրէնը զգուած էին իրմէ եւ յաճախ ուսուցչական ժողովներու ընթացքին, իր պարագան խնդրոյ առարկայ կը դառնար: Բազմաթիւ անգամներ դիտողութիւն եղաւ ծնողքին, Սարգիսին անկարգութեան եւ ծուլութեան համար, ազդարարելով, որ եթէ ան իր ընթացքը չփոխէ, պիտի չկրնան դպրոց ընդունիլ գայն:

Մկրտիչ, տեսնելով իր դասընկերոջ յուր բնաւորութիւններն ու ընթացքը, յաճախ կը խրատէր: Վերջին անգամ, երբ դպրոցէն արձակուած տուն կը վերադառնային, Մկրտիչ ըսաւ.

- Սարգիս, ինչպէս կը տեսնես, ծնողքդ աղքատ է: Անոնց յոյսը դուն ես: Հայրդ մինչեւ իրիկուն արիւն-քրտինք թափելով կ'աշխատի ապահովել ընտանիքին ապրուստը: Գիտե՞ս թէ ինչ ձեւով կը հոգայ քու դպրոցական ծախսերդ: Բազմաթիւ զրկանքներու արդիւնք է այդ: Անոնց միակ մտահոգութիւնը քեզ բարի եւ պարկեշտ մարդ մը դարձած տեսնել, օգտակար դառնալու համար ծնողքիդ, ազգիդ եւ եկեղեցիին: Ահա հինգերորդ դասարան ես, սակայն նիչերդ ցոյց կուտան, որ պիտի կրկնես դասարանդ: Առաջ այսպէս չէիր. ըսէ՛, ո՞վ կը խաբէ քեզ, ո՞ր սատանան: Հրաժարիր վատ ունակութիւններէդ եւ հետեւիր ինձի, եթէ դասերուդ

մէջ զժողովուրդիս ունիս, էս կ'օգնեմ քեզի: Եկո՛ւր, ես եկեղեցին դպիր եմ, քեզ ալ արձանագրել տամ: Միասին դպրոց կ'երթանք, միասին եկեղեցի: Ծառայենք մեր եկեղեցիին որ մեզ, Հայ Ազգը դարերէ իվեր փրկած է այլասերումէ: Մեր պատմութեան ամէնէն ճգնաժամային վայրկեաններուն, անոր յուսացած ենք եւ Ան մեզ հասցուցած է «իր նաւահանգիստն բարութեան»: Մեզի ժամանակակից բազմաթիւ ազգեր ի սպառ կորսուած են եւ անցած պատմութեան, իսկ մենք, շնորհիւ մեր լեզուին եւ մեր կրօնին կ'ապրինք որպէս ազգ եւ պիտի ապրինք յաւիտեան, քանի կանգուն կը մնայ Հայ եկեղեցին եւ Հայ դպրոցը: Մանաւանդ կարգա՛ Աստուածաշունչ Մատեանը եւ պիտի տեսնես թէ ի՞նչ թանկագին գանձեր կան հոն: Աշխատի՛ր ըմբռնել Յիսուսի պատգամները, որ մեռաւ մեր փրկութեան համար, եւ դուն հոն պիտի գտնես ճշմարիտ եւ լուսաւոր ուղին, որ քեզ պիտի առաջնորդէ պարկեշտ, բարի եւ օրինապահ Հայ քրիստոնեայ մը դառնալու, պատիւ բերելով ազգիդ, հայրենիքիդ, եկեղեցիիդ եւ ընտանիքիդ: Ես անձնապէս, հոգեկան այն վերացումը եւ գոհունակութիւնը զորս կը գգամ եկեղեցւոյ մէջ պատարագի ընթացքին, ուրիշ ոեւէ տեղ չեմ գտներ, մանաւանդ երբ կ'ունկընդրեմ մեր հոգեգմայլ շարականները, որոնք թանկագին գոհարներ են միջազգային գրականութեան մէջ, թէ՛ յօրինուածքով եւ թէ՛ երաժշտութեամբ: Անոնք յղացուած են մեր սրբազան հայրապետներուն եւ եկեղեցականներուն կողմէ, ինչպէս՝ Ներսէս Շնորհալի, Գրիգոր Նարեկացի եւ այլոց, որոնք մինչեւ հիմա հիացում կը պատճառեն օտար գրագէտներուն եւ երաժիշտներուն: Իսկ դուն հայու գաւակ ըլլալով, չե՞ս խանդավառուիր եւ հպարտանար այս գոհարներով: Հետեւի՛ր խորհուրդներուս քանի ուշ չէ, հակառակ պարագային, օր մը անպայման պիտի գղջաս:

Այս բոլորը մտիկ ընելէ ետք, Սարգիս ջղայնացած գոռաց.

-Հոս նայէ՛, Մկրտի՛չ, ի՞նչ գլխուս գայլի աւետարան կը կարդաս: Այդ խրատներն ու գգացումները քեզի պահէ եւ աշխատիր հետեւիլ անոնց, թերեւս կը հարստանաս: Ես չեմ

ուզեր այլեւս քու ընկերութիւնդ: Քու ճամբադ ուրիշ է, իմս՝ ուրիշ:

- Սարգիս -ըսաւ Մկրտիչ ազգուած- մի՛ յամառիր տեսակէտներուդ վրայ, կրկին կը կրկնեմ, օր մը պիտի գոջաս եւ պիտի յիշես իմ խօսքերս:

Եւ երկու դասընկերներ վերջնականօրէն բաժնուեցան իրարմէ:

Շատ չանցած, Սարգիսը վռնտեցին դպրոցէն: Ծնողքին եւ ուրիշներու միջնորդութիւնները ի դերեւ ելան փոխելու դպրոցի տնօրէնին որոշումը: Եւ ծնողքը յուսահատ, որոշեցին զինք արհեստի ղրկել, ըսելով, որ թերեւս լաւ արհեստաւոր մը կ'ըլլայ: Առաջին արհեստը ոսկերչութիւն էր: Սակայն, հազիւ շաբաթ մը անցած, դուրս դրուեցաւ: Ոսկիէ օղ մը գողցած էր. . .

Այսպէս, տասնեակ մը արհեստներու հետեւելէ ետք, ամէն տեղէ, վռնտուեցաւ, զանազան յանցանքներու հետեւանքով: Ա՛լ գործի չզնաց:

Հայրը, յուսահատած եւ զգուած, զինք դուրս դրաւ տունէն: Իրեն տրուած բոլոր խրատները ո՛չ մէկ ազդեցութիւն գործած էին: Խեղճ մարդը կու լար եւ կ'անիծէր իր չար բխտին, այսպիսի անառակ գաւակ մը ունեցած ըլլալուն համար: Սրտանց կը նախանձէր տեսնելով դրացի Մկրտիչին խելացութիւնն ու ուշիմութիւնը:

Սարգիս տունէն վռնտուելէ ետք, զնաց եւ միացաւ յայտնի աւագակախումբի մը, որոնց բնակավայրը կը գտնուէր լեռներու անտառներուն մէջ: Անոնք ցերեկները կը քնանային եւ գիշերները կը ձեռնարկէին աւագակութիւններ եւ գողութիւններ: Կը կողոպտէին ճամբորդները, տունները, խանութները:

Գալով Մկրտիչին, ան թարգմանչաց Վարժարանը աւարտեց բացառիկ նիշերով: Վկայականներու բաշխման հանդէսին, դպրոցի տնօրէնը, մասնաւոր յիշատակութիւն ըրաւ անոր մասին, գովելով անոր աշխատասիրութիւնն ու պարկեշտութիւնը:

Մկրտիչ կ'ուզէր իր ուսումը շարունակել, հետեւելու համար համալսարանական դասընթացքերու: Սակայն,

ծնողքը ի վիճակի չէին հոգալու անոր դպրոցական ծախսերը: Դպրոցի տնօրէնը, ամէն տեղ դիմեց, վերջապէս կրցաւ հոգատար մը գտնել, որ տեղեկանալէ ետք Մկրտիչի ուսման մակարդակին եւ բարի վարք ու բարքին, յանձն առաւ հոգալ անոր դպրոցական ծախսերը, մինչեւ համալսարանի ավարտը:

Այս լուրը, Մկրտիչին եւ անոր ծնողքին անհուն ուրախութեան եւ երանութեան պահեր պարգեւեց: Երախտապարտութեան զգացումը անոր սրտին մէջ այնքան ալեկոծուեցաւ, որ գնաց եւ մասնաւոր շնորհակալութիւն յայտնեց դպրոցի տնօրէնին եւ հոգատարին:

Մկրտիչ համալսարանը ավարտեց բարձր նիշերով եւ յատուկ գնահատանքով, ստանալով փաստաբանի վկայականը:

Ան, քանի մը տարի փաստաբանական ընկերութեան մը մէջ աշխատելէ ետք, բացաւ իր անձնական գրասենեակը եւ մեծ յաջողութիւն գտաւ իր ասպարէզին մէջ, շահելով բաւականին դժուարին դատեր եւ այդ ձեւով նշանաւոր փաստաբան մը դարձաւ Պոլսոյ մէջ:

Մկրտիչի փաստաբանական հռչակը դատական իշխանութիւններուն կողմէ նկատի առնուելով, ոճրադատատեանի դատաւոր դարձաւ:

Իսկ Սարգիս, որ ավագակախումբին միանալով, տարիներու ընթացքին դարձած էր անոնց ղեկավարը եւ հարրստացած: Ոստիկանութիւնը ամէն միջոցի կը դիմէր ձերբակալելու համար այս անօրէնները, որոնք միշտ կը փոխէին իրենց բնակավայրերը: Եւ ոստիկաններու բոլոր արշաւանքները դրական արդիւնքի մը չէր հասներ:

Աւագակախումբը կը բաղկանար ամէն ազգի ավագաներէ: Պոլսոյ թերթերը անոնց կատարած գողութիւններուն եւ ոճիրներուն յաճախ կ'անդրադառնային, միշտ յիշատակելով Սարգիսին անունը, արատաւորելով հայութեան անունը: Հայրը շատոնց մեռած էր անառակ գաւակին ցաւէն, իսկ մայրը՝ հարուստներուն տունները կը ծառայէր, որպէսզի կարողանար իր միւս գաւակները ապրեցնել:

Ես, կ'ըսէր Սարգիս. -հարուստ եմ եւ ուզածս կրնամ

ընել, նոյնիսկ ոստիկանութիւնը կը սարսափի իմ անունէս:

Ան իրաւունք ունէր այդպէս խօսելու, որովհետեւ յանդուգն եւ վայրենի էր: Խիղճը մեռած էր եւ իր կատարած ոճիրներուն եւ աւազակութիւններուն համար չէր զղար երբեք:

Սակայն օր մը, երբ աւազակախումբը քարայրին մէջ հանգիստ կ'ընէր, նշմարուեցաւ փայտագործի մը կողմէ, որ շուտով ոստիկանութեան իմաց տուաւ, որոնք, զինուած ամէն տեսակ զէնքերով, պաշարեցին թաքստոցը, ձերբակալելով աւազակախումբի բոլոր անդամները եւ մանաւանդ անոնց պետը՝ Սարգիսը:

Աւազակախումբին ձերբակալութիւնը մեծ հրճուանք պատճառեց Պոլսոյ բնակչութեան: Յաջորդ օրուան թերթերը մանրամասնօրէն նկարագրած էին եղելութիւնը եւ դրած Սարգիսին նկարը՝ շղթայուած ձեռքերով: Ժողովուրդը միշտ վախի եւ դողի մէջ ապրած ըլլալով, ապահովութիւն զգացին այս ձերբակալութեամբ: Ամէն մարդ կը սպասէր դատաւարութեան օրուան:

Դատաւարութիւնը տեղի ունեցաւ Պոլսոյ ոճրագատ ատեանին մէջ: Դատարանը լեցուած էր ամէն ազգէ հանդիսականներով: Եկած էր նաեւ Սարգիսին մայրը: Երբ դատական կազմը ներս մտաւ, Սարգիս, որ բանտարկուած էր երկաթեայ ցողերով վանդակի մը մէջ, տեսաւ դատաւորը, եւ ճանչցաւ . . . : Ան իր դասընկեր Մկրտիչն էր: Յետոյ անոր տուած խրատները յիշելով, աչքերը արցունքոտեցան: Դատարանը կախադանով մահուան դատապարտեց Սարգիսը: Մայրը, դատաւճիռը լսելով, տեղւոյն վրայ յանկարծամահ եղաւ:

Երեք օր ետք, գործադրուեցաւ դատարանի վճիռը: Սարգիս կեցած չուանին տակ տեսաւ Մկրտիչին, որ կեցած էր կառավարական պաշտօնատարներուն հետ:

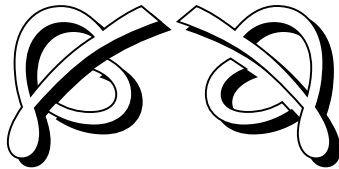
Որպէս օրէնք մահապատիժի գործադրութեան, Սարգիսին առիթ տրուեցաւ իր վերջին խօսքը ըսելու: Սարգիս լացակումած ձայնով ըսաւ, խօսքը ուղղելով իր մանկութեան ընկերոջ.-

Սիրելի դասընկերս Մկրտիչ, հիմա, այս պահուս

կ'ըմբռնեմ քու խրատներուդ իմաստը եւ արժէքը, եւ կը
 գղջամ. . .: Ներողութիւն կը խնդրեմ քեզմէ, որ ժամանա-
 կին քեզ վիրաւորեցի անկրթօրէն: Ներկայիս ես օրինակ եմ
 ամէն անոնց, որոնք չեն սիրեր իրենց ծնողքը, ազգը, հայրե-
 նիքը, եկեղեցին, դպրոցը, եւ չեն հետեւիր իրենց ծնողնե-
 րուն, ուսուցիչներուն եւ ընկերներուն խրատներուն: Ես
 հարստանալու անպարկեշտ ձեւին հետեւեցայ եւ հիմա կը
 քաւեմ մեղքերս: Ներեցէք ինձի: Մնա՛ք բարով:

Քանի մը վայրկեան վերջ, առաւօտեան հովին դէմ կ'օ-
 րօրուէր Սարգիսին անշունչ մարմինը՝ վիզի չուանով օ-
 դակուած:

Անդին, բազմութեան մէջէն դանդաղօրէն հեռանալով,
 Մկրտիչ դառնօրէն կու լար. . .:

ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ՍԷՐ

Պրն. Ճէք Աղամեան շատ կծծի եւ ապագայնացած հայ մըն էր: Կ'ապրէր Միացեալ Նահանգներու Տիթրոյթ քաղաքին մէջ: Ունէր մեծ գործարան մը եւ հարիւրաւոր գործաւորներ: Մէկ խօսքով, Պրն. Ճէք մեծահարուստ մըն էր, բայց իր ազգին որեւէ օգտակարութիւն չունէր: Իր կեանքին միակ իտէալը հարստանալն էր, որուն նուիրած էր ինքզինքը: Կ'աշխատէր, գիշերը ցերեկին կը խառնէր, շատ մը ապօրինի միջոցներու կը դիմէր, որպէսզի իր արդար շահէն գատ, նաեւ, իր գործաւորներուն իրաւունքները իւրացնէր:

Օր մը, նստած իր գործատան գրասենեակին մէջ, իր գործաւորներէն մէկուն գնած «Հայրենիք» օրաթերթը կը կարդար, հանդիպեցաւ նուիրատուութեան մը: Պրն. Հայկ Երէցեան անունով հայ մը, Տիթրոյթէն, ահագին գումարներ կը նուիրէր Հայ բարեգործական զանազան միութիւններու: Հոն կը յայտարարուէր նաեւ, թէ երկրորդական վարժարաններ յաջողութեամբ աւարտած երեք սաներ կ'ուզէր, անոնց համալսարանական կրթութիւն տալու համար, որոնց դպրոցական ծախսերը ինք պիտի հոգար: Պրն. Ճէք զարմացած, կրկին անգամ կարդաց, զայրացաւ, ցաւեցաւ: Ինք կը ճանչնար Պրն. Հայկ Երէցեանը, որուն հետ քանի մը անգամ, գործի բերումով, հանդիպումներ ունեցած էր: Կրկին անգամ կարդաց եւ ավստասանքով գոչեց:

- Ապո՛ւշ, անխելք...

Հետեւեալ քանի մը օրերու ընթացքին, իրեն համար մըղ-ձաւանջ մը դարձած էր այդ մեծագումար նուիրատուութիւնը: Կը ցաւէր Պրն. Հայկ Երէցեանին, որ այդքան մեծ գու-

մարներ յուժպէտս կը վատնէր եւ տակաւին պատրաստ էր աւելիին: Պրն. Երէցեան ելեքտրական սարքաւորումներ պատրաստելու գործարան մը ունէր Տիթրոյթի մէջ: Պէտք էր միջոց մը գտնէր, խօսելու հետը եւ խրատելու, որպէսզի հրաժարէր այդ գաղափարէն:

Հեռաձայնով ժամադրուելէ վերջ, յաջորդ օր ներկայացաւ Պրն. Հայկ Երէցեանին: Քաղաքավարական արարողութիւնները վերջացնելէ ետք, Պրն. Ճէք Աղամեան երկար նախաբանէ մը վերջ, սկսաւ խօսիլ իր գալու շարժառիթին մասին: Ան անգլերէն կը խօսէր, սակայն, Պրն. Հայկ հայերէն կը պատասխանէր, դիտողութիւն ընելով, որ քանի որ երկուքն ալ հայերէն գիտէին, եւ մանաւանդ որ հայ են, պարտաւոր են հայերէն խօսիլ:

Պրն. Ճէք իբր թէ որպէս բարեկամ երկարօրէն խօսեցաւ դրամ շահելու եւ զայն պահելու մասին, եւ, ծանրացաւ մասնաւորաբար Պրն. Հայկի կատարած նուիրատուութիւններուն եւ սաներու խնդրին, եւ, գայրացած ըսաւ.

- Սիրելի բարեկամս, ես քեզի աւելի ճարպիկ մէկը կը կարծէի, ինչո՞ւ դրամդ կը վատնես այդպիսի պարապ նպատակներու: Ինծի կը դիմեն, սակայն ես մէկ սենթ իսկ չեմ տար: Ինծի ի՛նչ ուրիշը: Քեզի ի՞նչ սան պահել, կամ ասոր անոր դրամ նուիրել: Ամէն մարդ գլխուն ճարին թող նայի: Ազգ ի՛նչ, եկեղեցի ի՛նչ, դպրոց ի՛նչ: Կարեւորը դրամն է, բարեկամս: Եթէ դրամ ունիս, քեզ կը յարգեն, եթէ չունիս՝ անարժէք մարդ ես: Եղբայր, դուն քու մասիդ խորհիր, ընտանիքի տէր ես, մեղք է գաւակներուդ:

Պրն. Հայկ, փոխանակ հակաճառելու, երկարօրէն վիճաբանելու ազգի, եկեղեցիի եւ մշակոյթի իմաստին եւ կարեւորութեան մասին, հետեւեալը պատմեց.

- Մեր ամէնուս ծանօթ տարագրութեան օրերն էին: Մենք կը բնակէինք Սեւ Ծովի եզերքը, Սամսոն քաղաքին մէջ: Հայրս մեծահարուստ էր, սիրուած՝ բոլոր հայրենա-

կիցներէն: Ես այն ատեն հագիւ 6-7 տարեկան էի եւ դպրոց կ'երթայի: Քաղաքի հայ ժողովուրդին հետ տարագրուեցանք: Նախ զինուորագրեցին հայրս եւ տարին: Տարագրուեցանք, ձգելով թէ՛ տուն, թէ՛ տեղ, թէ՛ հարստութիւն եւ խառնուեցանք տարագիր բազմութիւններուն: Յետագային լսեցինք, որ հայրս գնդակահարած են: Մնացինք մայրս, ես եւ փոքր քոյրս: Ճամբան քոյրս մեռաւ անօթութենէն: Ամէն տեսակի չարչարանքներով եւ վայրագութիւններով վերջապէս հասանք Հայէպ: Զիս որբանոց դրին, իսկ մայրս սպասուհի դարձաւ հարուստ հայ ընտանիքի մը բնակարանին մէջ: Օրերը կ'անցնէին: Եկաւ 1918 թուականը, զինադադար եղած էր: Մայրս բաւական դրամ կը շահէր: Հանեց զիս որբանոցէն, որովհետեւ որբանոցը Պէյրութ պիտի փոխադրուէր: Սենեակ մը վարձեցինք եւ տեղաւորուեցանք: Մայրս, խեղճ կին, որուն ձեռքին տակ սպասուհիներ կային մեր հայրենիքին մէջ, հիմա սպասուհի դարձած, կ'աշխատէր առանց տրտնջալու, միշտ ջանալով զիս երջանիկ ձգել: Կը շարունակէի ուսումս տեղւոյն հայ նախակրթարանին մէջ: Հաշտուած էինք մեր ճակատագրին եւ կացութեան հետ եւ կ'ապրէինք միօրինակ: Ես երբեմն կ'երթայի մօրս աշխատած տունը եւ տանուտէրը, պէտք է խոստովանիլ, որ շատ ազնիւ եւ պարկեշտ հայ մըն էր: Տարիները կը սահէին: Ես դասարանիս ամենայառաջադէմ աշակերտն էի: Կ'աշխատէի, միշտ նկատի ունենալով որ մայրս ի՛նչ տառապանքներով կը հոգար իմ դպրոցական ծախսերս:

Եւ օր մը, կատարուեցաւ անխուսափելին...: Մայրս ծանրօրէն հիւանդացաւ եւ քանի մը շաբաթէն մեռաւ...: Հագիւ 13-14 տարեկան տղայ մըն էի: Ի՞նչ կրնայի ընել առանձին: Ի՞նչպէս պիտի կարենայի ուսումս շարունակել, եւ, մանաւանդ ապրիլ:

Հոն ուր մայրս կ'աշխատէր, ունէին մանչ մը Յակոբ անունով, որուն հետ միեւնոյն դասարանն էի եւ միշտ

կ'օգնէի իրեն՝ դասերը պատրաստելու համար: Տարիներու ընթացքին դարձած էինք մտերիմ ընկերներ: Ան ամէն օր իրենց տունէն կերակուր կը բերէր ինծի:

Երկար կը նստէր ինք եւ կը խօսէինք մեր անցեալի եւ ապագայի մասին: Ան շատ կը տանջուէր ինծի համար: Յակոբ ամէն օր հօրը խօսելով իմ մասին, համոզած էր զայն, որպէսզի գիտ իր պաշտպանութեան տակ առնէր: Բարի մարդը, սիրով ընդունած էր իր զակին առաջարկը, գնահատելով միեւնոյն ատեն Յակոբին ընկերական անկեղծ սէրը:

Պաշտելի հոգատարս, ինծի միշտ կը կրկնէր «Տղաս, մեր թշնամիները ուզեցին բնաջնջել մեզ, սակայն չյաջողեցան իրենց դժոխային նպատակը իրագործել: Հայուն ապրելու կամքին այսքան զօրաւոր ըլլալը չէին գիտեր: Ես կը թելադրեմ քեզի որ սիրես ազգդ, եկեղեցիդ եւ հայ մշակոյթը: Որովհետեւ անոնք են, որ մեզ մինչեւ այսօր հայ պահած են եւ ես վստահ եմ եթէ շարունակենք սիրել, պիտի պահեն նաեւ ապագային: Երբ մեծնաս, դիրք ունենաս, մի մոռնար, որ ազգիդ մէջ կան քու ներկայ վիճակիդ մէջ գտնուող հայ որբեր, որոնք կարօտն ունին պաշտպաններու: Եւ, մանաւանդ, կը թելադրեմ քեզի որ, մայրենի լեզուդ երբեք չմոռնաս»:

Այո, ես տարիներ վերջ աւարտեցի երկրորդական ուսումս եւ եկայ Ամերիկա՝ համալսարանական կրթութիւն ստանալու համար: Իմ բարերարիս օգնութեամբ ստացայ ելքտրական ճարտարագէտի վկայականս, եւ, տարիներու ընթացքին, իմ տքնաջան աշխատանքովս ունեցայ իմ սեփական գործարանս եւ ներկայի նախանձելի դիրքս:

Պրն. Ճէք Ադամեան, որ տասնեակ տարիներով հայ շրջանակներէ հեռու ապրելով, օր մը օրանց այսքան մանրամասնութիւններ չէր լսած հայ ժողովուրդին ու անոր տանջանքներուն շուրջ, շատ յուզուեցաւ եւ պատասխանեց:

Սիրելի Հայկ, դուն շատ բարի եւ ազնիւ հայ մըն ես, կը գնահատեմ քու ընթացքդ եւ ներողութիւն կը խնդրեմ քեզ այլանաձ ըլլալու համար, եւ կը խոստանամ քեզմէ օրինակուելով օգնել իմ ազգիս բոլոր կարօտեալներուն եւ հաստատութիւններուն:

ԳՈՂ ԻՍԱՀԱԿԻՆ ՎԱԽՃԱՆԸ

- Դրամապանակս, դրամապանակս, դրամապանակս գողցան,- կը պոռար մարդ մը, կեցած Եգիպտոսի մայրաքաղաք Գահիրէի կեդրոնական փողոցին մայթին վրայ:

Ի՞նչ էր պատահած:

Երկու ճարպիկ մանուկներ, տեսնելով հարուստ երեւոյթով մարդ մը, որ կ'անցնէր փողոցէն, իրարու հետ կռուիլ ձեւացուցած էին, իսկ անցորդը եկած էր բաժնելու կռուողները, յորդորելով որ չկռուին եւ փորձած է հաշտեցնել զանոնք: Սակայն, հազիւ կռուող մանուկները հեռացած էին, պարոնը ձեռքը գրպանը մտցնելով տեսած էր, որ դրամապանակը չկար: Ան հասկցած էր ամբողջ եղելութիւնը:

Պարոնին բացազանչութիւնները եւ օգնութեան աղաղակները միայն կարգ մը անցորդներու ուշադրութիւնը գրաւած էր: Անոնք մօտեցան կողոպտուող պարոնին եւ եղելութիւնը իմանալով, մխիթարական շարք մը խօսքերէ ետք, թելադրեցին տեղեկացնել ոստիկանութեան:

Իսահակ եւ ընկերը առանց ետեւ նայելու, աներեւութացան քաղաքի ժխորէն եւ կարելի արագութեամբ հասան իրենց թաքստոցը, ուր իրեն պէս բազմաթիւ լաճեր կը գրադէին գողութեամբ: Իսահակ միակ հայն էր, որ ինկած էր արարական կազմակերպուած որջին մէջ, ղեկավարութեամբ աւագակապետ Հասանին, շուրջ 50 տարեկան անխիղճ մարդ մը, որ անտէր մանուկները գողութիւն ընելու վարժեցնելով եւ անոնց բերած աւարներով եւ դրամով հարըստութիւն կը դիզէր, իսկ մանուկներուն փոքր դրամներ տալով տուն կը ղրկէր:

Իսահակ, դրամապանակը պինդ բռնած, ներկայացաւ աւագակապետ Հասանին, որ իսահակին ձեռքէն դրամա-

պանակը խլեց եւ քանի մը գնահատական խօսքեր արտասանելով բացաւ դրամապանակը եւ քննեց պարունակութիւնը: Կարգ մը վաւերաթուղթերու կողքին ուրախութեամբ համրեց հարիւր եգիպտական Կինէ (եգիպտական դրամ): Իսահակին եւ ընկերոջ 5-ական Կինէ տուաւ, շնորհակալութիւն յայտնելով անոնց հասութարբեր աշխատանքին համար:

Իսահակ առաւ 5 Կինէն եւ խնդրեց, որ պետք 5 Կինէ եւս տայ, քանի որ մայրը ծանր հիւանդ է եւ դեղ գնելու դրամ չունի: Իսահակին խնդրանքն ու պաղատանքը պետին գութը չկրցան շարժել, ընդհակառակն, երբ Իսահակ աւելի պնդեց, ջղայնութեամբ եւ հայհոյելու ապտակեց եւ դուրս վռնտեց գինք:

Իսահակ լալով-ողբալով հասաւ տուն: Մայրը մահուան քրտինքներուն մէջ կը լողար: Իր միակ որդիին ձայնը լսելով աչքերը բացաւ, գրկեց զայն եւ ըսաւ.-

- Տղա՛ս, ես կը մեռնիմ, սակայն, որպէս մայրական վերջին խօսք եւ պատգամ կը խնդրեմ քեզմէ, որ քրիստոնէավայել կեանք մը ապրիս: Գիտցիր եւ յիշէ միշտ, որ մենք հայ ենք եւ քրիստոնեայ: Կ'ուզեմ, որ հօրդ արժանի զաւակը դառնաս, որ մարդիկ հպարտանան քեզմով եւ քու պարկեշտ կեանքով, իսկ ես մահուանէ վերջ, հանդերձեալ կեանքիս մէջ լսեմ քու մաքուր եւ պատուաբեր համբաւը եւ հրճուիմ: Հակառակ պարագային, իմ ոսկորներս պիտի մսին գերեզմանիս մէջ եւ պիտի անիծեն քեզ:

Անբախտ մայրը, վերջին անգամ նայեցաւ իր զաւակին եւ աչքերը գոցեց յաւիտեան:

Շատ խեղճ թաղում մը ունեցաւ Տիկին Լուսին: Քահանայ մը եւ քանի մը դրացիներ ներկայ եղան թաղմանական արարողութիւններուն եւ յուղարկաւորութեան: Իսահակ լացաւ, շատ լացաւ: Խելակորոյս ինկաւ մօրը հողակոյտին վրայ, պինդ գրկեց հողը կրծքին եւ նուաղեցաւ:

Ան լաւ կը յիշէր իր հանգուցեալ հայրը, երբ ինք տակա-

ւին եօթը տարեկան էր: Ուրբա՛ն կը սիրէր զինք: Երբ գործէն յոգնասպառ տուն կուգար, լուացուելէ վերջ զինք զիրկը կ'առնէր եւ բերած անուշեղէններէն կու տար, պայման դրնելով որ հայերէն արտասանութիւն մը ըսէ կամ ալ ազգային երգ մը: Սակայն, օրին մէկը, ինքնաշարժի արկածի զոհ զնաց երիտասարդ տարիքին, անօգնական ձգելով իր մայրը, ապրեցնելու համար իր միակ զաւակը:

Իսահակ եւ մայրը կրցան տարի մը ապրիլ մահացած հօրը խնայած դրամով եւ երկաթագործի խանութի գործիքները ծախելով: Նիւթական միջոցները սպառելէ ետք, Տիկին Լուսին ստիպուեցաւ սպասուհի դառնալ քաղաքի պանդոկներէն մէկուն մէջ, ուր չափազանց կը յոգնէր շատ չնչին աշխատավարձով, որ իրենց ապրուստին չէր բաւեր: Այդ բոլորէն վերջ, կարգ մը անկիրթ մարդիկ զինք կը հետապնդէին աղտոտ նպատակներով:

Որբացած Իսահակ տարին հազիւ բոլորեց եւ ստիպուած վերջնականապէս դադրեցաւ դպրոց յաճախելէ եւ սափրիչի մը մօտ աշկերտ դարձաւ: Սակայն արաբ սափրիչը շատ քիչ կը վճարէր: Քանի մը ամիս աշխատեցաւ, յուսալով յաւելում կրնայ ստանալ, սակայն անօգուտ:

Իսահակ, օրին մէկը, երբ խանութը մաքրութիւն կ'ընէր, մագ կտրող մեքենան գետին ինկաւ եւ կոտրեցաւ: Երբ վարպետը խանութ եկաւ, Իսահակ խոստովանեցաւ եղած արկածը: Վարպետը փոխանակ ներելու, ջղայնացաւ եւ «ինչո՞ւ ուշադրութիւն չրիր» ըսելով լաւ մը ծեծեց զինք եւ խանութէն դուրս դրաւ:

Հիմա ի՞նչ պիտի ընէր Իսահակ: Շրջեցաւ քաղաքի լայն պողոտաները եւ քայլամուր քաղաքէն դուրս ելաւ: Այսպէս մտածկոտ կը քայլէր, քանի մը պզտիկներ վագելով անցան քովէն: Ինք ալ հետաքրքրութենէ մղուած, հետեւեցաւ անոնց եւ մտաւ գողերու թաքստոցը, որ պատմական հնութեան մը աւերակներուն մէջ էր: Զարմանքով նկատեց, որ

շուրջ 25 պատիկներ կային հոն եւ ահարկու մարդ մը:

Մարդը զինք տեսաւ, կանչեց: Հարցուփորձեց, թէ ինչպէ՞ս եւ ինչո՞ւ եկած էր իրենց կեդրոնը: Իսահակ պատմեց իր կեանքի պատմութիւնը:

Հա՛ւ, ըսաւ մարդը:

- Առ այս հինգ կինէն եւ վաղը հոս եկուր, քեզի յարմար գործ ունինք: Մի՛ վախնար, շուտով շատ լաւ կ'ապրիս:

Երբ Իսահակ յաջորդ օր ներկայացաւ պետին, ան իրեն սորվեցուց գողութեան բոլոր նրբութիւնները եւ քանի մը տղոց հետ «գործ»ի ղրկեց:

Իսահակ, օրերու ընթացքին կատարելագործեց իր «արհեստ»ը առանց մօրը բան մը ըսելու եւ սկսաւ գողութեան նախաձեռնակ ըլլալ: Քանի մը անգամ ոստիկանութեան կողմէ պիտի բռնուէր, սակայն հազիւ կրցաւ իր օձիքը ազատել:

Արդէն իսկ հինգ տարիներ անցած էին վարպետ Հասանին հաշուոյն իր աշխատանքը, սակայն, անխիղճ Հասան զինք կը կեղեքէր: Հազիւ ապրուստ մը կրնար ապահովել իր այս «աշխատանք»ով: Երկար մտածելէ վերջ, սկսաւ հետաքրքրուիլ աւելի շահաւէտ «գործ»ի մը մասին: Վերջապէս, իր մէկ ընկերոջ միջոցաւ ծանօթացաւ մարդու մը, որ թրմրեցուցիչի գործով կը զբաղէր: Մարդը, Եգիպտոսի թմրեցուցիչ հայթայթող խմբակցութեան մը պետն էր: Համաձայնեցաւ մարդուն հետ, թմրեցուցիչի ասպարէզին մէջ մտնելու՝ լաւ վճարումով եւ շահաբաժինով:

Իսահակ, զինուած, քանի մը ընկերներով, Նեղոսի վրայ նաւերով եւ ինքնաշարժերով թմրեցուցիչներու տեսակներ կը մտցնէին Գահիրէ եւ յատուկ մարդոց միջոցաւ կը ծախւէր շուկայի վրայ:

Իսահակ հարստացած էր: Թէեւ երբեմն, առանձնութեան պահերուն կամ հօրը եւ մօրը գերեզմաններուն այցելութեան ընթացքին կը վերջիչէր մօրը վերջին խօսքերը:

Պատուաւոր կեանք մը ապրելու, եւ որպէս հայ քրիստոնեայ Հայ ազգին, իր հարազատներուն պատիւ բերելու մասին, սակայն, կ'ըսէր, ինչպէ՞ս ապրիլ աղքատի կեանքով, խաղալիկ դարձած հարուստներու քմահաճոյքին, որոնք կը կողոպտեն ինծի պէսերուն եւ կը հարստանան: Ազգութիւնը եւ քրիստոնեայ կեանքը ինծի պէսերուն անօթի պահելու կը ծառայեն: Ներկայիս, միայն հարուստները կը յարգուին ամէնուրեք: Աղքատին երեսը ո՞վ կը նայի: Եւ, գրեթէ բոլոր հարուստները իրենց հարստութիւնը դիզած են անպարկեշտ ճանապարհներով, ես ալ անոնցմէ մէկն եմ եւ յարգըւած թէ՛ հայերէն եւ թէ՛ արաբներէն: Եթէ մօրս ըսած ճանապարհով ընթանայի, չքաւորութեան եւ անօթութեան ճիրաններուն մէջ պիտի տուայտէի եւ թերեւս շատո՞նց միացած էի հօրս եւ մօրս՝ անդի աշխարհին մէջ:

Իսահակ այս մտածումներով ինքզինքը կը սփոփէր եւ կը համոզէր, եւ օրերը կ'անցնէին նորանոր հարստութիւն դիզելով, սակայն, իր չար բախտէն, իր վերջին արշաւին ոստիկանութիւնը տեղեակ եղած է իր խումբի մէկ անդամին կողմէ, որ գաղտնի ոստիկան ըլլալով մատնած է ծրագրուած թմրեցուցիչներու մուտքը Գահիրէ:

Ոստիկանութիւնը կը պաշարէ մաքսանենգերը: Երկուստեք հրացանաձգութիւն տեղի կ'ունենայ: Փախուստի ճամբայ չկայ: Յուսահատ, Իսահակ եւ ընկերները կը յանձնուին ոստիկանութեան եւ մեծ քանակութեամբ թմրեցուցիչները կը բռնագրաւուին, որոնք Եգիպտոսի բազմաթիւ մարդոց եւ ընտանիքներու կեանքին եւ կենցաղին քանդուելու պատճառ կը դառնային:

Դատ դատավարութիւն կատարուեցաւ: Խումբի բոլոր անդամները բանտարկութեան դատապարտուեցան, իսկ Իսահակ, որպէս խումբի պատասխանատուներէն մէկը, 15 տարուան չարաչար աշխատանքով՝ տաժանակիր բանտարկութեան դատապարտուեցաւ:

Թէեւ իր հարստութեան մեծ մասը պահած էր ապահով վայրերում մէջ, սակայն, այդ գումարները չէին կրնան զինք փրկել, հակառակ կաշառակերութեան համար եղած փորձերուն:

Յոսահատութիւն եկած էր վրան: Արդեօ՞ք իր երիտասարդութիւնը բանտին մէջ անցընելու դատապարտուած պիտի ըլլայ, մանաւանդ տաժանակիր աշխատանքով, ամբողջ 15 տարի:

Այսպէս, բանտային անողոք եւ սարսափելի մթնոլորտի մէջ, շրջափակուած տեսակաւոր ակազակներով եւ անբարոյական մարդոցմով: Ձղջացած էր իր կեանքի ընթացքէն: Երանի, կ'ըսէր մօրս խօսքը մտիկ ընէի եւ ապրէի պարկեշտ կեանք մը, գոհանալով արդար քրտինքով շահած գումարով, խղճի հանդարտութեամբ եւ կեանքի ապահովութեամբ:

Բայց 15 տարի ինչպէ՞ս անցընել . . . :

Օր մը ծանօթացաւ բանտարկեալի մը, որ չորս անգամ փորձած էր փախուստ տալ բանտէն, սակայն, բանտէն դուրս չելած բռնուած էր եւ իր բանտարկութիւնը վերածուած էր ցմահ բանտարկութեան: Անոր հետ համաձայնեցաւ փախչիլ: Օրերով ծրագիր մշակեցին եւ յարմար օր մը գործադրեցին: Դժուարանցելի տեղերէ անցան, հասան բանտի տանիքը, պահակը չտեսաւ գիրենք: Սակայն, երբ դուրսի ելելտրագօծ պատէն դուրս ելլել կը փորձէին, նշմարուեցան պահակներէ, որոնք ահագանդ հնչեցուցին: Ձինուորները սկսան հետապնդել փախչողները, հրամայելով, որ կենան եւ յանձնուին: Սակայն, Իսահակ եւ ընկերը չէին կենար եւ կ'ուզէին ամէն գնով ազատիլ պաշարումէ եւ բանտէն դուրս ելլել: Ձինուորները յոսահատած, եւ, ստիպուած գէնքի դիմեցին եւ արձակուած փամփուշտներէն երկուքն ալ ինկան անշնչացած:

Իսահակին մօրը անէծքը կատարուած էր . . . :

ԲԱՐԻՔ ԳՈՐԾԵԼ ԱՄԷՆ ՕՐ

Սեղրակ Մեսրոպեան շատ ուշիմ եւ խելացի աշակերտ մըն էր: Կը յաճախէր Սուրբիոյ Հայկալ քաղաքի ամբողջութեամբ հայուլթեամբ բնակուած Նոր Գիւղի Ազգային Սահակեան Երկսեռ Վարժարանը, եւ, որպէս աշխատասէր աշակերտ սիրուած էր վարժարանի տնօրէնութենէն եւ ուսուցչական կազմէն: Ընկերները, երբ դասերու պատրաստութեան ատեն դժուարութեան կը հանդիպէին, կը դիմէին իրեն: Ան սիրալոյսով կ'օգնէր անոնց, արժանանալով իր ընկերներուն գնահատանքին:

Սեղրակ, մանկութենէն, որպէս դպիր, կը ծառայէր Նոր Գիւղի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցիին, մոմ բռնելով եւ մասնակցելով դպրաց դասի երգեցողութիւններուն: Երբեք չէր բացակայեր ամէն Երկուշաբթի երեկոյեան տեղի ունեցող դպրաց դասի փորձերէն, ուր դպրապետը, իրենց կը սորվեցնէր եկեղեցւոյ շարականներու երգեցողութիւնները:

Ան, ամէն կիրակի, կէսօրէ ետք ժամը 2:00-ին կը յաճախէր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Կիրակնօրեայ Դպրոցներու Նոր Գիւղի բաժինը, որ տեղի կ'ունենար Սահակեան Վարժարանին մէջ, ուր հայ մանուկներուն կը դասաւանդուէր ազգային եւ կրօնաբարոյական դաստիարակութիւն:

Կիրակնօրեայ դպրոց եւ Հայաստանեայց եկեղեցի յաճախելով, Սեղրակ որոշ գաղափար մը ունեցած էր մեր եկեղեցական պատմութենէն, միեւնոյն ատեն, սորված հայ եկեղեցւոյ հոգեգմայլ շարականները, աղօթքներն ու սաղմոսները: «Հաւատով Խոստովանիմ» աղօթքի 24 համարները անգիր արտասանելու կիրակնօրեայ դպրոցի կազմակերպած մրցումին մասնակցելով, արժանացած էր առաջին մրցանակին: Հոն ալ սիրուած էր ուսուցչական կազմէն: Ան յատուկ գնահատանքի եւ նուէրի արժանացած էր նաեւ, ամէն կիրակի կանոնաւորաբար կիրակնօրեայ դպրոց յաճա-

խելու եւ հետը Սուրբ Գիրք բերելու համար: Մէկ խօսքով, ան օրինակելի աշակերտ մըն էր, իր կենցաղով եւ վարք ու բարքով:

Սեղրակենք կը բնակէին Նոր Գիւղի «Պոսթան Փաշա» թաղամասին մէջ, ծառերով շրջապատուած բակով տունի մը մէջ:

Օր մը, դպրոցէն տուն վերադարձին, Սեղրակ, առօրեայ դասերն ու պարտականութիւնները պատրաստեց եւ ինքզինք բաւական յոգնած զգալով, երկնցաւ դէպի բակ նայող պատուհանին մօտ գտնուող մահճակալին վրայ, դիտելով ծառերը, որոնք գարնանային զգեստներ հագած, բնութիւնը կը գեղեցկացնէին:

Սեղրակ անակնկալի եկաւ, տեսնելով մայր ծիծեռնակներու երթեւեկը, որոնք, ծառին վրայ գտնուող բոյնին մէջ գտնուող նորածին ձագուկներուն ուտելիք կը բերէին, ուրախ ճռուողումներ պատճառելով անօթի ձագերուն:

Հետաքրքրական այս տեսարանը խոր տպաւորութիւն թողուց Սեղրակին վրայ, մանաւանդ ծնողք ծիծեռնակներուն իրենց ձագերուն հանդէպ ունեցած պարտականութեան գիտակցութիւնը աստուածային շնորհք մը նկատելով, կը սքանչանար եւ բնական կը գտնէր իր տեսածները:

Հիանալի այս տեսարանը սակայն, երկար չտեւեց: Ծրնողք ծիծեռնակները սկսան անբնական ձայներ հանել: Անոնք զգացած էին եկող աղէտը, որ չուշացաւ: Սաստիկ հով մը փչեց, որուն հետեւանքով ծառին ճիւղերը սկսան երբ-րալ: Սեղրակ ուշադիր կը դիտէր, մտահոգուելով ծառին բոյնին ապահովութեամբ, որովհետեւ բոյնը հաստատուած էր երկու ճիւղերու վրայ, որ սկսած էր օրօրուիլ: Նորածին ձագուկները սարսափած օգնութիւն կը հայցէին իրենց ծնողներէն: Բայց անօգուտ: Երբ հովը դադրեցաւ, ծնողք ծիծեռնակները, գալով, տխրութեամբ ստուգեցին, որ իրենց բոյնը թեքած էր եւ ձագուկները վար իյնալու եւ կատուներուն կեր դառնալու վտանգին ենթակայ էին:

Սեղրակ սրտցաւօրէն կը դիտէր տեղի ունեցած ողբերգութիւնը եւ ծիծեռնակներուն պատահելիք վերահաս վրտանգը, որոշեց օգտակար դառնալ հէզ ձագուկներուն:

Կիրակնօրեայ վարժարանին մէջ սորված պատգամը՝ «բարիք գործել ամէն օր» մտաբերելով, որոշեց օգտակար դառնալ վտանգուած ծիծեռնակներուն: Անմիջապէս, բարակ ճիւղերով բոյնի նմանող շրջանակ մը շինեց, տակը տերեւներով ծածկեց եւ մագլցելով ծառին վրայ, նոր բոյնը տեղաւորեց աւելի ապահով տեղ մը եւ ձագուկները փոխադրեց անոր մէջ: Սեղրակ երբ այս աշխատանքները կը կատարէր, ծնողք ծիծեռնակները երեւցան եւ կարծելով, որ իրենց ձագերուն վտանգ կը սպառնայ, կայծակի արագութեամբ սկսան յարձակումներ կատարել Սեղրակին վրայ փրկելու համար իրենց ձագերուն կեանքը:

Սեղրակ, բարի գործ մը կատարած ըլլալու գոհունակութեամբ իջաւ ծառէն եւ շարունակեց դիտել ծառը եւ իր տեղաւորած բոյնը, որուն վրայ ծնողք ծիծեռնակները տեւաբար կ'երթեւեկէին: Այս շարունակութեցաւ մինչեւ գիշեր:

Սեղրակ առաւօտեան երբ արթնցաւ, իր առաջին ակնարկը ուղղեց ծառին եւ իր հաստատած բոյնին, որ ամայացած էր իր բնակիչներէն: Ան լաւ կը յիշէր, որ մինչեւ ուշ գիշեր, մինչեւ իր քնանալը, ծնող ծիծեռնակները ահ ու դողի մէջ կը ճըռռողէին: Անոնք այլեւս վստահութիւն չունենալով նորոգուած բոյնին վրայ, ուրիշ ծառի մը վրայ նոր բոյն շինած էին եւ իրենց ձագերը հոն փոխադրած:

Յաջորդ օր, պետական տօն ըլլալով, հայկական դպրոցներն ալ փակ էին: Մէկ օր առաջ կայացած համաձայնութեամբ եւ ծրագրով, Սեղրակ գտաւ իր դասընկերները, եւ, ինչպէս որոշած էին, արկածախնդրական արշաւանք մը կազմակերպեցին «Պոսթան Փաշա»յի պարտէզները եւ դիտել Քուէյք գետի յորդառատ ջուրերը, տեղացած անձրեւներու հետեւանքով կազմուած հեղեղներու ջուրերով:

Գարուն էր: Սեղրակ կը սիրէր այդ եղանակը, որովհետեւ բնութիւնը իր չնաշխարհիկ գեղեցկութիւնները հրապարակ կը հանէր: Չորս ընկերներ հետաքրքրութեամբ պտտրտեցան պարտէզներուն մէջ: Դիտեցին նախնական ջրհորը, որ կը դարձնէին երկու կովեր, իսկ ելած ջուրը կը լեցւէր հսկայ աւազանը, եւ անկից յատուկ խողովակներով կը ջրուէր պարտէզի գանազան ցանքերը: Ուշադրութեամբ

դիտեցին կարգ մը բանջարեղէններու աճը, որոնց մասին կարդացած էին գիտութեան գիրքին մէջ: Պարտէզներէն դուրս գալով, յոգնասպառ հասան Քուէյք գետին վրայ գոյութիւն ունեցող կիսաքանդ ջաղացքին մօտ:

Չորս ընկերներ զարմանքով կը դիտէին Քուէյքի պղտոր ջուրերուն արագընթաց հոսքը, երբ ընկերներէն Զօհրայ, գլխապտոյտ ունենալով ինկալ գետին մէջ: Դժբախտաբար, գետի այդ մասը բաւական խորունկ էր եւ Զօհրայ կը գլտնուէր խեղդուելու վտանգին տակ:

Սեղրակ եւ ընկերները սարսափահար կը պռռային եւ օգնութիւն կ'աղերսէին: Սակայն, պարտէզի այդ մասին մէջ մարդմարդասանք չկար: Ընկերներէն Գէորգ չկրցաւ համբերել եւ նետուեցաւ գետին մէջ, որպէսզի իր մտերիմ ընկերը ազատէ ստոյգ մահէ: Գէորգ բաւական լողալ գիտէր: Մօտեցաւ Զօհրային որպէսզի գայն գետափ տանի: Այդ պահուն, Զօհրայ Գէորգին վզին փաթթուեցաւ, իր ծանրութեամբ արգելք հանդիսանալով Գէորգի ազատ լողալուն: Զօհրայ եւ Գէորգ, երկուքն ալ խեղդուելու վտանգին տակ կը պայքարէին ջուրին երեսը մնալ, սակայն, անօգուտ: Ջուրի հոսանքը սկսած էր տանիլ գիրենք հոսանքն ի վար:

Սեղրակ, իր ընկերներուն սպառնացող վտանգը տեսնելով, շուարումի մատնուած էր: Ի՞նչ ընել: Ինչպէ՞ս ազատել իր երկու մտերիմ ընկերները: Յիշեց ամէն օր եւ միշտ բարիք գործելու Աստուածաշնչական պատգամը եւ մանաւանդ Յիսուսի պատգամը՝ «Միրէ ընկերդ անձիդ պէս», եւ առանց տնտնալու եւ ժամանակ կորսնցնելու, հաւաքեց իր ցրուած ուժերը եւ դէմքին խաչ հանելով նետուեցաւ ջուրը: Մանկութենէ սորված լողալը մեծապէս օգտակար եղաւ իրեն: Հասաւ ընկերներուն, անցաւ անոնց ձախ կողմը եւ ոտքի գօրաւոր հարուածներով զանոնք դէպի փփ քշեց:

Սեղրակի ընկերներէն Յակոբ, որ սարսափահար հետեւած էր իր ընկերներուն սպառնացող մահուան մաքառումներուն, Սեղրակին օգնութեան հասաւ եւ դժուարութեամբ զանոնք դուրս հանեցին գետէն: Երկու ընկերներ գործի լծուեցան խեղդուելէ ազատուած իրենց ընկերները

ուչքի բերելու համար: Նախ գլխիվայր բռնեցին, որպէսզի իրենց կլած ջուրը դուրս գար: Ապա, կարգ մը մարգանքներով, Գէորգ եւ Զօհրայ արթնցան:

Վտանգը անցած էր: Չորս ընկերներ, բաւական հանգստանալէ եւ կազդուրուելէ ետք, կէսօրուան մօտ տուն վերադարձան:

Սեղրակ, որ մանկութենէ ճշմարտախօս էր, թրջուած հագուստները փոխելէ եւ լոզանք առնելէ ետք, մօրը մանրամասնօրէն պատմեց բակի ծիծեռնակներու բոյնի պատահարը եւ իր եւ ընկերներուն արկածախնդրական շրջագայութիւնը մօտակայ պարտէզները եւ Քուէյք գետի ափերը, ծանրանալով Զօհրային գետը իյնալուն հետեւանքով Գէորգին ջուրը նետուելու եւ երկուքին խեղդուելէն ազատելու իր յանդուգն արարքին մասին, փառք տալով Աստուծոյ, որ կրցաւ ազատել իր ընկերները ստոյգ մահուրնէ, ապա, երդուեցաւ առանց ծնողքին հրամանին այդպիսի տեղեր չերթալ:

Մայրը յուզումով լսեց Սեղրակին խոստովանութիւնը եւ ըսաւ.

- Տղաս, ծիծեռնակներուն երէկուան գործած բարիքը, այսօր, քու եւ ընկերներուդ կեանքը փրկեց: Աշխատիր միշտ բարիք ընել, եւ ինչպէս առածը կ'ըսէ՝ «Բարիք ըրէ, ծովը թափէ, օր մը դիմացդ կ'ելլէ»:

ԵՐԱԽՏԱԳԷՏ ՀԱՅԸ

Հայէպ, 9 Մայիս 1945, ամէնուրեք դարնանային բազմե-
րանգ եւ հրաշագեղ գեղեցկութիւն: Համաշխարհային երկ-
րորդ պատերազմը վերջ գտած է, անպարտելի կարծուած
գերմանական եւ ճաբոնական բանակներու պարտու-
թեամբ:

Պատերազմի մղձաւանջը եւ սարսափները ցմրուր քա-
մած երկիրները, աշխարհի չորս ծագերուն կը տօնախմբէ-
ին պատերազմի աւարտը եւ դաշնակից երկիրներու յաղ-
թանակը:

Այդ օր, հայ ժողովուրդը, Հայաստանի եւ Սփիւռքի մէջ,
իր հարիւր հազարաւոր երիտասարդ որդիներու պատե-
րազմի մասնակցութեամբ, իր արդար բաժինը ունեցած էր
պատերազմի յաղթական աւարտին, ամէնուրեք, կը տօնա-
խմբէր յաղթութեան օրը:

Բարեղէպ գուզադիպութեամբ, յաղթանակի օրը կը
գուզադիպէր Համբարձման տօնին եւ Հայէպի Նոր Գիւղ
թաղամասի հայութիւնը, ինչպէս ամէն տարի, Համբար-
ձումը կը տօնէր «Պոսթան Փաշա» կոչուող պարտէզի
պտղատու ծառերու շուքին տակ:

Հայէպ ծնած եւ հայաբոյր շրջանակներու մէջ մեծցած,
հայեցի դաստիարակութիւն ստացած Արմէն, այդ օրերուն
կը ծառայէր Ֆրանսական բանակին: Արդէն երկու տարի
անցած էր իր զինուորագրութենէն եւ այդ շրջանին հետե-
ւելով բանակի թնդանօթաձգային բաժնի զանազան դասըն-
թացքներուն, միեւնոյն ատեն հետեւելով ենթասպայական
դասընթացքներուն, ստացած էր ենթասպայի աստիճան եւ
պատասխանատու ամբերիկեան 75 մմ. թնդանօթի անձնա-
կազմին:

Արմէն ուրախ էր այդ օր: Պատերազմը վերջացած էր եւ
այդ ուրախութիւնը իր ծնողքին եւ բարեկամներուն հետ
բաժնելու համար զինուորական «ճիւղով», որուն վրայ կը
ծածանէր Ֆրանսական դրօշը, հասաւ Համբարձման տօնա-
խմբութեան վայրը: Գտաւ իր ընտանիքը, բարեկամները

եւ ընկերները ու մանաւանդ Մարին, որուն կը համակրէր: Ամբողջ օրը անցաւ հաճելի եւ հայաշունչ միջնոցորտի մէջ:

Ներկաները, պարտէզի զանազան բաժիններուն մէջ, նուագով, պարերով եւ երգելով կը զուարճանային, իսկ կարգ մը չարածճի փոքրիկներ, ծիրանի ծառերուն վնաս կը պատճառէին:

Համբարձման տօնին, աւանդութիւն դարձած էր վիճակ սարքերը: 40 տուներէ եւ դաշտերէ հաւաքուած ծաղիկները, ջուրով լեցուն կաթսայի մէջ գիշեր մը պահելով, ամէն անձի համար բանաստեղծական քառեակ մը արտասանելով, ենթակային համար կաթսայէն դուրս կը հանէին ձգուած առարկան, որ անձի մը կը պատկանէր:

Շատեր ուրախացան իրենց բախտին կարդացուած կամ ըսուած քառեակի բովանդակութենէն, որ ընդհանրապէս սիրային բովանդակութիւն կ'ունենար: Սակայն, Արմէնին համակրած աղջկան՝ Մարիին նուիրուած քառեակը շատ հաճելի չթուեցաւ իրեն: Կրկին կարդալ տուաւ.-

Բաղիս դուռը բաց ա,

Ոտներս շաղով թաց ա,

Եարիցս հեռացել եմ,

Աչքերս լիքը լաց ա:

Արմէն, այդ օր, իր հայրենակիցներուն եւ ընտանիքին հետ վայելեց Համբարձման տօնը եւ երեկոյեան մեկնեցաւ իր գօրակայանը, Հալէպի Արդուպ թաղամասին մօտ գտնուող թրքական գօրանոցը:

Համաշխարհային երկրորդ պատերազմի դադրեցման առթիւ ստեղծուած ուրախութիւնը շուտով խանգարուեցաւ, Սուրիոյ վրայ Փրանսական հոգատարութեան դէմ սկսած սուրիական յեղափոխութեամբ:

Մայիսի կէսերուն, Արմէն, երբ քաղաքացիական զգեստով քաղաքը կը շրջագայէր, ականատես եղաւ քաղաքային պատերազմական վիճակին: Սուրիացի յեղափոխականներ կրակ կը բանային Փրանսական հաստատութիւններու եւ զինուորներու վրայ:

Չանազան ազգութիւններու պատկանող եւ Փրանսական բանակին ծառայող զինուորներ, որոնք Արմէնին պէս արձակուրդով քաղաք իջած էին, սակայն զինուորական զգեստով, իրենց կեանքը փրկելու համար ապաստան կը փնտռէին, հասնելու համար իրենց գօրանոցները:

Արմէն, քաղաքի փողոցներէն հետիտն անցնելով,

տրտմութեամբ ականատես կ'ըլլար Փրանսական բանակին ծառայող Փրանսացի, Սենեկայցի, Մարոքցի, Արձերիացի եւ այլ ազգութիւններու պատկանող սպաննուած զինուորներու, որոնց ղիակները արիւնլուայ ձգուած էին փողոցներու վրայ:

Սպասելու եւ տնտնայու ժամանակը չէր: Արմէն անմիջապէս աճապարանքով հասաւ տուն, որ կը գտնուէր Արդուպ թաղամասին մէջ եւ զինուորական տարազը հագլելով, ուշադրութեամբ, արագ քայլերով շունչը առաւ զինուորական իր գորամասը՝ թրքական գորանոց:

Ֆրանսական ուժերը ինքնապաշտպանութեան դիմելով, փորձեցին ճզմել սկսուած անկախութեան շարժումը, սակայն, չյաջողեցան: Ֆրանսական բանակի թնդանօթածրգային գորագունդը, որ կը բաղկանար 8 թնդանօթներէ, 4-ական թնդանօթներէ բաղկացած 4-րդ եւ 11-րդ գունդերէ, որոնք կը գտնուէին թրքական գորանոցին մէջ, որ քաղաքին շատ մօտ ըլլալով ենթակայ էր սուրիացիներու յարձակումներուն:

Ֆրանսական բանակի հրամանատարութիւնը, բանակի ապահովութեան եւ այլ ծրագրով, յարմար տեսաւ թնդանօթները փոխադրել Կարմիր գորանոց, որ կը գտնուէր քաղաքի ծայրամասի բարձունքներուն վրայ: Եւ, որպէսզի ճզմուի սկսուած ըմբոստութիւնը, թնդանօթածիզներու հրամանատարութիւնը հրաման ստացաւ 8 թնդանօթներով ուժակոծել թրքական գորանոցէն մինչեւ նոր քաղաքապետարան գտնուող տարածութիւնը, ուր կը բնակէին ընդհանրապէս մահմետական բնակչութիւնը:

Ութը թնդանօթները գետեղուեցան գլխաւոր բարձունքին վրայ եւ քումանտան (հրամանատար) Միշայէ հրամայեց թնդանօթները ուժակոծումի պատրաստ վիճակով պահել, սպասելով կրակելու հրահանգին:

Ութը թնդանօթներու եօթին հրամանատարները գործադրեցին ընդհանուր հրամանատարին հրահանգը: Ութերորդ թնդանօթի անձնակազմը լուռ կը մնար՝ հրամանատարին հրահանգը անտեսելով: Այդ թնդանօթին պատասխանատուն ենթասպայ Արմէն Յարութիւնեանն էր:

Բարձրագոյն հրամանատարութեան հրահանգին չենթարկուող ենթասպան Արմէնին ընթացքը հասնելով ընդհանուր հրամանատարին, Արմէն կանչուեցաւ հրամանատարին մօտ, բացատրութիւն տալու իր աններելի կեցուած-

քին համար:

Արմէն, իր արարքը արդարացնելու համար նախ հրամանատարին ներողամբտուլթիւնը խնդրեց եւ ըսաւ.

-Մոն քոմանտան, ես ծնած եւ մեծցած եմ Հայէպ քաղաքին մէջ: Այս երկիրը, իմ ծննդավայրս, իմ երկրորդ հայրենիքս է եւ ես իմ ծննդավայրս, տունս չեմ կրնար ուժրակոծել: Չեմ կրնար սպաննել արաբ ազնիւ ժողովուրդը, որ 1915-ին, Թուրքիոյ կողմէ հայ ժողովուրդին գործադրուած ցեղասպանութենէն հրաշքով ազատած հայ խլեակներուն, հայ որբերուն ապաստան տուին, տէր կանգնեցան եւ որպէս սուրիացի, եղբայրական զգացումներով պարեցան հայ ժողովուրդին հետ, թոյլ տալով որ ունենան իրենց եկեղեցիները, վարժարանները եւ ազգային այլազան հաստատութիւնները: Ես ինչպէ՞ս ապերախտ կրնամ գտնուիլ այսպիսի ազնուական եւ մարդասիրական զգացումներ ունեցող ազգի մը, որ այսօր, կը մարտնչի իր երկրի անկախութեան եւ ազատութեան համար:

Ֆրանսական բանակի հրամանատարութեան կողմէ կատարուող հարցաքննութիւնները երկար տեւեցին, մինչ այդ, անգլիական բանակները եւ հրասայլերը շրջապատեցին Ֆրանսական բանակի հրետանիները եւ թոյլ չտուին որ ուժրակոծումներ տեղի ունենան: Որովհետեւ, ընդհանուր պատերազմի սկզբնաւորութեան, Ֆրանսական եւ սուրիական իշխանութիւնները համաձայնած էին պատերազմի յաղթական աւարտին, ամբողջական անկախութիւն պիտի չնորհուի Սուրիոյ եւ այդ համաձայնութիւնը երաշխաւորուած էր անգլիական կառավարութեան կողմէ:

Եւ, քանի որ, պատերազմի աւարտին Ֆրանսական իշխանութիւնները իրենց խոստումը չէին յարգած եւ պատճառ դարձած արիւնայեղութեան, անգլիական բանակը պարտաւորուած միջամտեց, առաջին առնելով նորանոր արիւնայեղութիւններու:

Ֆրանսական բանակի Սուրիայէն մեկնումէն ետք, ենթասպայ Արմէնին յանդուզն կեցուածքը մեծապէս գնահատուեցաւ սուրիական կառավարութեան եւ Ազգային Առաջնորդարանին կողմէ, եւ յատկապէս այդ օրերու Բերիոյ Թեմի Առաջնորդ Ջարեհ Եպիսկոպոսի (յետագային Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս) կողմէ:

Հայէպի Առաջնորդ Ջարեհ Եպիսկոպոս, Ֆրանսական բանակի հայ զինուորներուն այցելելով, յորդորեց եւ խնդ-

րեց հայ գինուորներէն, որ լքեն Ֆրանսական բանակը եւ ծառայեն սուրիական բանակին:

Ենթասպայ Արմէն Յարուժիւնեան, Չարեհ Սրբազանի խորհուրդով միացաւ սուրիական բանակին: 1948-ին, այդ օրերուն, սուրիական բանակին ծառայելով Թնդանօթաճրգային սպայ գորավար Արամ Գարամանուկեանի հետ, մասնակցեցաւ Իսրայէլի դէմ մղուող պատերազմին, եւ, երկուքն ալ արժանացան սուրիական ամէնաբարձր շքանշանին՝ «Արժանեաց» շքանշանին «Սթիթղաղ Էլ-Սուրի» եւ այլ պատերազմական շքանշաններու:

ՄԻՒՌՈՆԱԲՈՅՐ ԵՒ ՕՐԻՆԱԿԵԼԻ ԿԵԱՆՔ ՄԸ

Գուրգէն Մակարեան այն հայերէն է, որ մինչեւ մրուր քամած են որբուլթեան տառապանքները եւ հայ ըլլալու ճակատագրին բոլոր արհաւիրքներն ու դառնութիւնները:

Ծնած է Արեւմտեան Հայաստանի պատմական Կիւրին քաղաքին մէջ, 24 Դեկտեմբեր 1913-ին, զաւակը Տիգրան եւ Շուշանիկ Մակարեաններուն: Հայրը շրջանաւարտ եղած է Սերաստիոյ Արամ Վարժարանէն, իսկ Գուրգէն մանկապարտէզ գացած է Գոնիա: Սակայն իր դպրոցական կեանքը կ'ընդմիջուի, թուրք կառավարութեան կողմէ սկսուած հայ ժողովուրդի ցեղասպանութեան արարքով, որուն հետեւանքով, Արեւմտեան Հայաստանի հայ բնակչութիւնը աքսորուեցաւ իրենց պապենական տուններէն եւ կարուածներէն եւ աքսորի ճամբաներուն վրայ վայրագօրէն ջարդուեցաւ թուրք, քիւրտ եւ չէչէն մարդասպաններուն կողմէ:

Գուրգէն, Գոնիա ուսանող եղած շրջանին, փողոցը խաղցած ատեն կը տեսնէ թուրք մուլետիկ մը, որ կը կարդայ պետութեան որոշումը, ուր կ'ըսուէր, թէ Գոնիայի հայերը հինգ օրէն պատրաստ պէտք է ըլլան հեռանալու քաղաքէն, երթալու համար աւելի ապահով վայրեր:

Գուրգէնի մեծ մայրը, որ թուրք սպայի մը կնոջը կը խնամէր, երբ ան հիւանդանար, իր ընտանիքին հետ, սպայի տան նկուղին մէջ շուրջ ամիս մը կը պատսպարուին: Երբ Գուրգէն, հրաշքով կը ճողոպրի աքսորէն, մեծ մօր եւ երկու քոյրերուն հետ կ'անցնի Մերսին եւ այնտեղէն՝ 1922-ին՝ Յունաստան, Գորֆուի մէկ գաղթականայնը:

1923-ին ան մաս կը կազմէ այն առաջին 50 հայ որբերուն, որոնք ընտրուած են հազարաւորներու մէջէն ու բերուած Թորոնթոյի Արեւմուտքը ծուարած փոքր աւանը՝ Ճորճթաուն (Georgetown), ուր իրենց համար յատուկ ազա-

րակ մը գնուած է: Քանի մը տարի մարզուելէ ետք, անոնք զրկուած են շրջակայ ազարակները՝ որպէս օգնական ձեռքեր:

Ազարակը պատկանած է Գանատայի Հայկական Օգնութեան Ընկերակցութեան, որ գանազան պատճառներով շատ չանցած ցրուած են բոլոր որբերը եւ կալուածն ալ յանձնած Գանատայի Եոռնայթրտ Չորչին:

Ազարակներու մէջ աշխատելով հանդերձ, Գուրգէն կրցած է ուսանիլ մինչեւ Տրդ դասարան:

Մայրը՝ Շուշանիկ, մահացած է Կրէտէի (Յունաստան) մէջ, եւ, քանի մը տարի ետք ալ՝ Մելինէ քոյրը, ծննդաբերութենէ մը ետք:

Գուրգէն, 1929-ին, յաջողած է Գանատա բերել միւս քոյրը՝ Արաքսին, իսկ 1939-ին՝ մեծ մայրը: Քոյրը հարս կ'երթայ Պոսթրն: Ինք ալ պահ մը առանց գիտնալու ապօրինի կերպով Պոսթրն կը մնայ, ուր կօշկակարի խանութ մը բացած էր, մատնուելով, ստիպուած, վերադարձած է Թորոնթօ 1937-ին եւ ամուսնացած Գանատացի Մարճի կոչուող աղջրկայ մը հետ:

Գուրգէն Թորոնթօ գալով մտած է հագուստ մաքրող հաստատութեան մը մէջ եւ 40 տարի աշխատած է: Վերջին 18 տարին՝ 52 հոգիի վրայ վերակացուի պաշտօն վարելով:

Ան Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան շարքերը մտած է 1933-ին, Զօրավար Նժդէհի Ցեղակրօն շարժումին անդամակցելով: 1937-ին, Թորոնթօ հաստատուելով կը սկսի կուսակցական գործունէութեան՝ 12 ընկերներու գործակցութեամբ: Հայ Դատի աշխատանք տարած եւ հայ ժողովուրդը եւ դաշնակցութիւնը ներկայացուցած է Թորոնթոյի մէջ տասնեակ տարիներ: Եւ այս աշխատանքը տարած է այն ատեն, երբ Թորոնթօ հագիւ բուռ մը հայուցիւն կը հաշուէր եւ Դաշնակցական կազմի անդամները մատի վրայ կը համրուէին: Այն ժամանակ «Հայ Դատ» տարազը տակաւին չէր ստեղծուած կամ չունէր իր այսօրուան ծրագրուած, կազմակերպուած քաղաքական աշխատանքի իմաստը:

1956-ին Կոմիտէի ատենապետ կ'ընտրուի: Իր անձնա-

կան հմայքը եւ ծանօթութիւնները ի գործ դնելով, ընկերներու համագործակցութեամբ \$34,000 տոլարի գնելով եւ \$30,000 տոլար ծախսելով, կարելի կ'ըլլայ 18 Տիւփոն փողոցի Հայ Կեդրոնը գնել:

Այնուհետեւ, Պրն. Մակարեան, իր անձնական ծանօթութիւններով, ազատական երեսփոխան Տիկին Քէմպլլին եւ Գանատայի Վարչապետ Պրն. Տիֆընպէյքըրի եւ այլ բարձրաստիճան անձնաւորութիւններու հետ մեծապէս օգտակար եղած է Գանատայի Հայ Ժողովուրդին:

Իր կեանքի վերջին տարիներուն, թէեւ կը բնակէր Թորոնթոյէն շուրջ 160 քմ. հեռու Քամպէլֆորտի գիւղաքաղաքը, սակայն, յաճախ Թորոնթօ կողմար ներկայ ըլլալու համար կազմակերպուած այլազան ձեռնարկներու, եւ, եթէ բանաւոր պատճառով մը չկարենար գալ, իր յաջորդ այցելութեան իր սրտագին նուիրատուութիւնը կ'ընէր հայ եկեղեցիին, դպրոցին եւ միութիւններուն:

Ան հագուստներ մաքրող-արդուկող հաստատութենէն հանգստեան կոչուելէն ետք, քանի մը տարի ստանձնեց Հայ Կեդրոնի տնօրէնութեան պաշտօնը՝ գոհացնելով բոլոր միութիւններու եւ կազմակերպութիւններու պահանջները:

Այդ օրերուն, Թորոնթոյի մէջ կազմակերպուող բազմամշակութային ազգութիւններու եւ կազմակերպութիւններու կողմէ «Կարաւան» ձեռնարկի տարեկան տօնախմբութիւններուն, Հայ Կեդրոնի «Երեւան» անունով տաղաւարին քաղաքապետի պաշտօն վարած է տարիներով, հազնելով քաղաքապետական տպաւորիչ հագուստը:

Պրն. Գուրգէն Մակարեան, նկատելով, որ ինք ամուսնական կեանքի ընթացքին հայր ըլլալու բախտին չէր արժանացած, Հ.Յ.Դաշնակցութեան «Թէհլիրեան» Կոմիտէի հետ խորհրդակցաբար որոշած է իր բնակած տունը կտակել Հայ Կեդրոնին եւ Հայ դպրոցին, դպրոցի բոլոր աշակերտները նկատելով իր գաւակները:

Թորոնթոյի գաղութին մէջ լսուած ըլլալով Գուրգէնի կատարած կտակին մասին, 1985 Յունուարին, «Հորիզոն Շարաթաթերթ»ի թղթակիցը հարցազրոյց մը ունեցած է անոր հետ, որպէսզի իր ողջութեան խօսուելի իր կտակին մա-

սին: Ան այս կտակը կատարած է օրինակ հանդիսանալու համար, որպէսզի ուրիշներ մտածեն պատրաստել իրենց կրտակները, որպէսզի հայու տքնաջան աշխատանքով եւ քրրտինքով շահուած վաստակը չմնայ անժառանգ եւ անանուն, այլ երթայ ծառայելու սեփական ժողովուրդին ծով կարիքներուն:

Հարցում.- Պրն. Մակարեան, լսեցինք կտակիդ մասին եւ շատ ուրախացանք: Կ'ուզենք գիտնալ, թէ ի՞նչ բանէ մղուած կտակը հիմակուրնէ պատրաստեցիր, հակառակ առողջական լաւ վիճակիդ:

Պատասխան.- Կտակիս հարցը սրտիս մէջ եղած է տարիներէ ի վեր: Մեր կազմակերպութեան կեդրոնէն եկած շրջաբերականներուն մէջ միշտ յիշեցում կ'ըլլար ըսելով, որ «ձեր կտակները այժմէն պատրաստեցէք եւ յատկացուցէք ազգային կազմակերպութիւններուն»: Նաեւ, երբ «Հայրենիք» օրաթերթը կը կարդայի, որ շատերուն կտակներուն արձագանգը կ'ըլլար, կը մտածէի իմ կտակիս մասին. կը մրտածէի, թէ քանի ես գաւակ չունիմ, աւելի լաւ է ունեցածս Ազգիս մնայ, քան թէ կառավարութեան:

Հարցում.- Կտակը պատրաստելու որոշումը ե՞րբ առիր:

Պատասխան.- Երկու տարի առաջ, որոշեցի կտակս պատրաստել եւ ամբողջ ունեցածս կտակել իմ սիրելի հաստատութիւններուն, մանաւանդ, երբ հայկական վարժարանը հիմնուեցաւ եւ իր բարերար դերը փաստեց գաղութիս մէջ, որոշումիս գործադրութիւնը զգալիօրէն արագացուց:

Ինչպէս գիտէք, ես 18 ամիս վարեցի Հայ Կեդրոնի տնօրէնութիւնը, այն շրջանին դպրոցը իր առանձին շէնքը չունէր. Հայ Կեդրոնի ժողովասրահները կը գործածուէին իբրեւ դասարան: Յաճախ կը դիտէի եւ կը յուզուէի նայելով դպրոցի աշակերտներուն: Կը զգայի, կը կարծէի, որ առանց հայ դպրոցի, անոնք «որբ» պիտի մեծնան, զրկուած հայեցի դաստիարակութենէն, ապագային ձուլուելու համար տեղական կեանքի ձուլարանին մէջ:

Մեր ապագան, հայութեան ապագան, մեր մատղաջ սերունդներն են: Եթէ անոնց հայեցի դաստիարակութիւն տրուի, վստահ եղէ՛ք, որ անոնք կեանքով եւ հոգիով հայ

պիտի մնան եւ ծառայեն Հայ Դատին:

Այսօր, երբ ես այցելեցի Հ.Օ.Մ-ի Գոլոլեան Նախակրթարանը եւ Պապաեան Մանկապարտէզը եւ լսեցի մանուկներուն այնքան գեղեցիկ հայերէն երգեցողութիւնը, հիացումս եւ զարմանքս չկրցայ զսպել: Փաստեցի Հայ Դպրոցին կենարար դերը եւ հայաշունչ առաքելութիւնը:

Հարցում.- Ի՞նչ կարգադրութիւն ըրած ես կտակիր կիրարկումին առնչութեամբ:

Պատասխան.- Ինչպէս գիտէք, ես ամբողջ կեանքիս ընթացքին փորձած եմ ծառայել ազգիս՝ կուսակցութեան միջոցաւ: Իմ սիրելի կազմակերպութիւններս եղած են Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցին, Հայ Դպրոցը եւ Հայ Կեդրոնը՝ իր միութիւններով եւ կազմակերպութիւններով:

Կտակիս յարմարագոյն կիրարկումը կտակարարներուս ձգած եմ, որպէսզի, ուր որ անմիջական եւ կենսական պէտք զգացուի՝ հոն գործածուի:

Ես մեծ հաւատք եւ վստահութիւն ունիմ իրենց վրայ, քաջ գիտնալով, որ անոնք դպրոցին աւելի կարեւորութիւն պիտի ընծայեն:

Հարցում.- Պրն. Գուրգէն, կը կարծե՞ս, որ քու օրինակը վարակիչ պիտի դառնայ եւ ուրիշներ ալ, իրենց կտակներուն մէջ պիտի յիշեն մեր ազգային հաստատութիւնները եւ մանաւանդ հայ դպրոցը:

Պատասխան.- Կը կարծեմ, թէ միայն «որբ տղաք»ը չեն, որ պէտք է մտածեն իրենց կտակին մասին, ամէն մարդ կրնայ գրել իր կտակը եւ մտածել իր ազգին մասին՝ քանի կեանք ունի, ողջ է: Այնպէս պէտք է ընենք, որ առաջնահերթութիւնը երթայ հայ դպրոցին, որովհետեւ, հայ մնալու ամէնէն կարեւոր ազդակը հայ դպրոցն է:

Հարցում.- Պրն. Մակարեան, ինչպէս գիտես, այս տարւան ընթացքին, Թորոնթոյի մէջ կազմուեցաւ Հ.Օ.Մ-ի Գոլոլեան Նախակրթարանի եւ Պապաեան Մանկապարտէզի հիմնադրամի մարմինը. նպատակն է կէս միլիոն տոլարի անձեռնմխելի գումար մը գոյացնել, որուն հասոյթը տարւէ տարի պիտի գործածուի վարժարանի ելեւմուտքը հաւասարակշռելու: Այս մարմնի գործերէն մէկը պիտի ըլլայ

կտակներ հաւաքել՝ հիմնադրամին գոյացումին համար: Կը կարծե՞ս, թէ հիմնադրամին համար ուրիշ կտակարարներ պիտի կարենանք գտնել:

Պատասխան.- Վստահ եմ, որ կարելի պիտի ըլլայ նոր կտակարարներ գտնել՝ եթէ շիտակ ձեւով շարժիք:

Միայն «Ճորճթառունի Տղաք»ը չեն, որ կրնան հայ դրպարոցով հետաքրքրուիլ, Թորոնթոյի, ինչպէս նաեւ Համիլթընի, Սէնթ Գալթրինգի, Պրանթֆորտի եւ այլ քաղաքներու մէջ կան բազմաթիւ հայ ընտանիքներ, որոնք կրնան մեծ օգտակարուլթիւն ունենալ եւ որոնք դժբախտաբար չեն մըտածած իրենց կտակները գրելու մասին: Մեզմէ ո՞վ կրնայ երաշխաւորել իր կեանքը, ո՞վ գիտէ վստահօրէն, թէ վաղը առաւօտեան պիտի արթըննայ: Պէտք է ամէն ընտանիք, հիմակունէ խորհի եւ պատրաստէ իր կտակը, որպէսզի հայ դպրոցը եւ այլ հաստատութիւնները նիւթապէս գօրանալով, կարենան իրենց առաքելութիւնը լիովին յաջողցնել:

Պէտք է բոլորս տալ գիտնանք, տալ սորվինք, քիչ կամ շատ, տարբերութիւն չընենք: Դրամը անուշ է, սակայն դրամին անուշութիւնը կրնայ դառնանալ՝ եթէ հոգիով չտաս:

Պէտք է տանք եւ ժամանակին տանք, որովհետեւ, մարդ արարածը հետը բան մը չի կրնար տանիլ:

Կ'ուզէի, որ այս մասին լաւ մտածեն բոլոր հայ ունեւորները, քանի ուշ չէ: Եկած է այդ մասին մտածելու ժամանակը, քանի ազգը ծով կարիք ունի:

Վերջին գղջումը անօգուտ է:

Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան եւ Հայ Դատի անխոնջ սպասարկուն՝ Գուրգէն Մակարեան, իր մահկանացուն կնքեց Ուրբաթ, 25 Սեպտեմբեր 2003-ին, Քամպէլ-Փորտի իր բնակարանին մէջ:

Անոր տան կարգը տեղի ունեցաւ Երկուշաբթի, 29 Սեպտեմբեր երեկոյեան ժամը 7-9, Թորոնթոյի Ս. Աստուածածին Հայց. Առաքելական Եկեղեցւոյ մէջ, նախագահութեամբ Գանատայի Ազգային Առաջնորդութեան Կաթողիկոսական Փոխանորդ Գերաշնորհ Տէր Խաթակ Սրբ. Արք. Յակոբեանի եւ մասնակցութեամբ Կիպրահայ Թեմի Կաթո-

ղիկոսական Փոխանորդ Գերաշնորհ Տէր Վարուժան Սրբ. Արք. Հերկելեանի, Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւ Հոգեշնորհ Տէր Մեղրիկ Ծ. Վրդ. Բարիքեանի եւ Քէմպրիճի Ս. Նշան Հայց. Առաքելական Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւ Արժանապատիւ Տէր Կոմիտաս Քհնյ. Փանոսեանի:

Եկեղեցական արարողութիւններու ընթացքին անզլերէն լեզուով խօսք առաւ Բաֆֆի Սարգիսեան եւ հայերէնով՝ Յակոբ Ճանպազեան, որոնք թուեցին հանգուցեային կեանքին կարեւոր հանգրուանները եւ ազգային գործունէութիւնները:

Պրն. Մակարեանի ազգային թաղման կարգը տեղի ունեցաւ Երեքշաբթի, 30 Սեպտեմբեր 2003, կէսօրէ առաջ ժամը 11-ին, որուն մասնակցեցան նաեւ Ս. Երրորդութեան Հայց. Առաքելական Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւ Արժանապատիւ Տէր Զարեհ Ա. Քհնյ. Զարգարեան եւ Հայ Կաթողիկէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւ Գերյարգելի Հայր Եղիա Ծ. Վրդ. Գիրէջեան. դազաղը ծածկըւած էր Հ.Յ. Դաշնակցութեան դրօշով:

Թաղման կարգի ընթացքին խօսք առաւ Կաթողիկոսական Փոխանորդ Գերաշնորհ Տէր Խաժակ Սրբ. Արք. Յակոբեան: Թաղման դամբանական խօսեցաւ Հ.Յ. Դաշնակցութեան Սողոմոն Թէհլիրեան Կոմիտէի հերթապահ Վարուժան Պասթաճեան:

Այսպէսով վերջ կը գտնէր Ճորձթառնի որբերէն վերջին Մոհիկաներէն Գուրգէն (Գրրք) Մակարեանի տառապալից կեանքը, հայոց մեծ եղեռնի սարսափները տեսած եւ ապրած, որբութեան անհաշուելի զրկանքներով մեծցած, սակայն, միշտ ազգին ցաւերը իր ցաւերէն առաջնահերթ նկատած միւռնոնաբոյր եւ օրինակելի հայու մը կեանքը՝ լեղի եւ անուշ հանգրուաններով:

ՊԱՏՈՒԱԽՆԴԻՐ ԵՒ ՔԱՁ ՍԱՍՈՒՆՅԻՆ

Օգնութիւն, օգնութիւն, հայ քրիստոնեաներ, օգնութիւն..., սրտաճմրիկ աղերսանքով եւ լացով կը պոռար երիտասարդ եւ գեղեցկադէմ հայ աղջիկ մը, որուն թուրք ոստիկան մը առեւանգելով հեծցուցած էր ձիաքարչ կառք մը եւ կը տանէր, կառքին մէջ հանդիպելով հայ աղջկան ընդդիմութեան եւ ինքնապաշտպանութեան, իր բոլոր կարողութիւնները ի գործ դնելով, խոյս տալու համար թուրք զազանին ճիրաններէն:

Դէպքը կը պատահէր Կիլիկիոյ քաղաքներէն Քիլիսի մէջ, 1920-ի Յունիս ամսուան 24ին, Կիլիկիան ազատագրած հայ լէզէոնականերու եւ Փրանսական բանակներու տիրապետութեան շրջանին եւ քէմալական ոստիկանութեան Փրանսական բարձր հրամանատարութեան կողմէ յատուկ արտօնութեամբ, հսկելու համար ներքին ապահովութեան:

Թուրք կառապանը կարելի արագութեամբ կառքը կը քշէր Քիլիսի գլխաւոր պողոտայէն, առանց ազդուելու հայ աղջկան լաց ու կոծերէն, ենթարկուելով թուրք ոստիկանին հրամանին եւ իրեն տալիք բացառիկ նուէրին:

Կառքը կ'անցնէր հայ եւ թուրք անցորդներու անտարբեր նայուածքներուն առջեւէն: Թուրք անցորդը ուրախ էր, որ թուրք ոստիկան մը հայ աղջկայ մը տէր կ'ըլլար, իսկ հայը՝ անգոր զգացումներով կը ցաւէր, անիծելով հայու դժբախտ ճակատագիրը, իր պապենական հողին վրայ իր կեանքը եւ պատիւը չկարենալ պաշտպանելու համար:

Այդ միջոցին, յանդուզն ու պատուախնդիր հայ մը, վագելով կառքին ետեւէն, կը հասնի կառքին եւ թուրք ոստիկանին հարուած մը տալով կը տապալէ զայն եւ հայ աղջկան կը պատուիրէ, որ արագութեամբ հեռանայ եւ ազատուի թուրք ճիւղին ձեռքէն:

Կառքին մէջ մենամարտը կը շարունակուի: Մինչ այդ Ֆրանսական բանակի ոստիկանական ջոկատ մը կը հասնի եւ հայ աղջիկը ազատող հայր կը տանի Ֆրանսական ոստիկանատուն:

Ոստիկանատան մէջ, Ֆրանսացի սպան, հայ թարգմանի միջոցաւ կը կազմէ յատուկ տեղեկագիր պատահած ազգամիջեան դէպքին մասին, անշուշտ արդարացնելով հայ երիտասարդին արարքը, դատապարտելով թուրքին հակամարդկային եւ վայրենի վերաբերմունքը՝ բռնութեամբ տիրանալու հայ աղջկայ մը, ան ալ կարգապահութեան եւ օրինականութեան պաշտպանութեան կոչուած թուրք ոստիկանի մը կողմէ: Ֆրանսացի սպան, զնահատելով հայ երիտասարդին քաջութիւնը, իր կազմած տեղեկագրին որպէս յաւելուած կը հետաքրքրուի անոր ինքնութեամբ:

Երիտասարդ հայը, իր անուն-մականունը տալէ ետք կ'ըսէ.

- Ես ծնած եմ Սասնոյ Տալուրիկի շրջանի Սպաղանք գիւղին մէջ 1892-ին: Մեր գիւղը եղած է թուրք կառավարութեան անարդարութիւններու դէմ կռուող եւ ըմբոստ Ֆետայիներու կեդրոն մը, պաշտպանելու համար հայ ժողովուրդի պատիւը եւ ազատ ապրելու աստուածային իրաւունքը: Իմ ազգականներս՝ հայդուկներ՝ Մակար, Գալէ, Ակէ, եւ այլ հերոսներ, Սասնոյ անառիկ լեռներուն վրայ ապրելով, յաճախակի կռիւներ ունեցան թուրք եւ քիւրտ թշնամիներուն դէմ եւ երկու անգամ Սասնոյ ժողովուրդը ապստամբեցաւ Օսմանեան թուրք բռնակալութեան դէմ՝ յանուն ազատութեան եւ քրիստոնեայ սկզբունքներու պաշտպանութեան: Մեր պատմութիւնը հազարաւոր տարիներէ իվեր արձանագրած է հայու կրօնը, ինչքն ու պատիւը պաշտպանելու համար կատարուած կռիւները:

1915-էն սկսած հայ ժողովուրդին ցեղասպանութենէն մէկ տարի առաջ, 1914-ի գարնան, հայրենի տունս եւ ընտանիքս ձգելով, հազար նեղութիւններէ անցնելով հասայ Կիլիկիա եւ ծանօթացայ Քիլիսի մէջ տունուտեղ եղած Սասունցի հայրենակիցներուս, որոնք ջաղացպանութեամբ կը զբաղէին: Իրենց մօտ գործ գտայ եւ խաղաղ կեանք մը ապ-

րեցայ մինչեւ համաշխարհային պատերազմին սկիզբը եւ թուրքիոյ մասնակցութիւնը պատերազմին՝ Գերմանիոյ կողքին:

Եւ գործադրուեցաւ թուրքիոյ երիտասարդ թուրքերու կողմէ ծրագրուած հայ ժողովուրդի ցեղասպանութիւնը: Արեւմտեան Հայաստանը պարպուեցաւ եւ հայ ժողովուրդը աքսորուեցաւ դէպի անծանօթ երկիրներ, ճամբու ընթացքին ջարդուելով եւ անսուաղ, անօթի-ծարաւ մեռնելով, որոնց խլեակները հասան Տէր Զօր, Մասքանէ եւ Սուրիական անապատները. . . :

Այդ շրջանին, թուրք շունի հոտառութիւն ունեցող ոստիկաններ, որպէս զինուորուածներէն փախստական բազմաթիւ անգամներ ձերբակալեցին զիս, սակայն, ամէն անգամ, քաջութեամբ եւ հնարամտութեամբ փախուստ տուի եւ ապրեցայ Սասունցի ջաղացպաններու մօտ, որոնք աքսորէ ազատ կացուցուած էին:

Միշտ միջոցները կը գտնէի վերադառնալ Քիլիս՝ ջաղացպան հայրենակիցներուս մօտ աշխատելու:

Ամուրի եւ առանձին էի, հայրենակիցներս յանձնարարեցին եւ ստիպեցին, որ անպայման ամուսնանամ եւ տուն-տեղ ըլլամ: 1917-ի սկիզբները, թրքական բանակները արդէն իսկ սկսած էին իրենց նահանջը արաբական երկիրներէն, մանաւանդ Արարայի ճակատամարտին հայ կամուր լէգէոնականներու ճնշումին տակ, ամուսնացայ Կիլիկիոյ Պեհեսնի գիւղաքաղաքէն տարագրուած, 18 տարեկանին այրի մնացած, ամուսնոյն թուրքերու կողմէ զինուորագրուած եւ սպաննուած Մարիամ անունով կնկայ մը հետ: Այժմ, ունիմ իմ սեփական տունս եւ հայր եմ հիանալի աղջկայ մը, որուն անունը դրինք Սիրանոյշ:

Ֆրանսացի սպան, գարմանալի հետաքրքրութեամբ եւ համբերութեամբ մտիկ ընելէ ետք ազատ արձակեց պատ-լախնդիր եւ ազգասէր Սասունցին, որ իր շնորհակալութիւնը յայտնեց Ֆրանսացի սպային, մաղթելով, որ Ֆրանսա Կիլիկիոյ հոգատարութիւնը ստանձնէ եւ օգնէ Կիլիկիոյ հայկական պետութեան վերակազմութեան:

Սասունցի երիտասարդը ոստիկանատունէն հագիւ

դուրս ելած, թուրք ոստիկանը, որ իրեն կը սպասէր, մօտե-
նալով ըսաւ, թէ թուրք ոստիկանապետը զինք կ'ուզէ տես-
նել:

Ոստիկանատունը կը գտնուէր նոյն շէնքին երկրորդ
յարկին վրայ: Սասունցին, միամտաբար հետեւեցաւ թուրք
ոստիկանին եւ աստիճաններէն ելլելով, ներկայացաւ թուրք
ոստիկանապետին:

Կատղած դէմքով թուրք ոստիկանապետը, աչքերը խո-
շոր բանալով հարցոլց Սասունցի երիտասարդին.

- Դուն ո՞վ ես, որ ձեռք կը բարձրացնես թուրք ոստի-
կանին եւ անոր ձեռքէն կը խլես իր սիրած աղջիկը: Ֆրան-
սացիներուն կը վստահիս: Բայց զիտես, որ անոնց ներկա-
յուլթիւնը այս հողերուն վրայ առժամեայ է եւ թուրք բանա-
կը, շուտով Աթաթիւրքի ղեկավարութեամբ կրկին պիտի ա-
զատագրէ այս հողերը Արեւմտեան պետութիւններու դաշ-
նակից բանակներէն եւ դուք, ողորմելի հայեր, վերջնակա-
նապէս պիտի աքսորուիք նաեւ Կիլիկեան այս հողամասե-
րէն, դուք այս հողամասերուն վրայ ապրելու իրաւունք
չունիք:

Ձայրացկոտ այս խօսքերը արտասանելէ ետք, թուրք
սպան ոտքի կ'ելլէ եւ գօրաւոր ապտակ մը կ'իջեցնէ յան-
դուզն սասունցիի երեսին: Ապա, դառնալով թուրք ոստի-
կանին, կըսէ.

- Ամօթ քեզի պէս թուրքին, որ երբ քու ձեռքէդ աղջիկ
կը խլէր այս կեաւուրը, չկրցար հինգ մաթալիք արժող
փամփուշտով մը զինք սպաննել, ոչնչացնել, ինչպէս որ
մաքրուեցան իր բոլոր հայրենակիցները թրքական հողե-
րէն:

Դառնալով սասունցիին կըսէ.

- Գնա՛ աղօթէ Փրանսացիներուն, որոնց ներկայուլթիւնը
պատճառ դարձաւ, որ այս վայրկեանին քեզ շան սատակ չը-
նեմ: Շուտ հեռացիր, եւ, քեզ անգամ մըն ալ չտեսնեմ: Եթէ
այս երկրէն հեռանաս, կեանքդ փրկած կըլլաս:

Այս դէպքէն շատ չանցած, Փրանսացիներ, անամօթա-
բար, իրենց շահերէն մղուած, գաղտագողի հեռացան Կի-
լիկիայէն եւ հոգատարութեան իրաւունք ստացան Սուրիոյ

եւ Լիրանանի վրայ:

Ճրանսացիներու կողմէ Կիլիկիոյ պարպումէն ետք, Կիլիկիոյ հայութիւնը կրկին անգամ պանդխտութեան ցուպը ձեռք առաւ: Սասունցի ջաղացպան հերոսը, ստիպուած, ինքն ալ, իր ընտանիքին հետ հեռացաւ Քիլիսէն, եւ շրջան մը սուրիական Ազէզ ականին մէջ ապրելէ ետք հաստատուեցաւ Հալէպ, նորէն տուն չիներ, գաւակներ ունեցաւ, եւ որպէս հայրենասէր, պատուախնդիր եւ քաջ սասունցի, այս դէպքը պատմեց իր գաւակներուն, որպէսզի անոնք ոգեւորուին Սասնոյ ազատատենչ Փետայիներու մղած պայքարներէն եւ քաջագործութիւններէն եւ ապրին իրենց ազգային եւ ցեղային հպարտութեամբ՝ որպէս հայրենասէր, ազգասէր եւ կրօնասէր հայ քրիստոնեաներ:

ՓՐԿԱՐԱՐ ԽԱՉԸ

Տիկ. Սալուա Թաճան կը բնակէր Հալէպի (Սուրիա) Ազի-գիէ թաղամասի հրաշալի եւ ընդարձակ տան մէջ, շրջապատուած յատուկ խոհարարով եւ սպասուհիով, սակայն, ինքզինք միշտ մինակ եւ տխուր կը զգար, ինքնաշարժի արկածի մը հետեւանքով, կորսնցուցած ըլլալով ամուսինը եւ մանչ գաւազը:

Թաճան ընտանիքը դար մը առաջ եկած էր Սասունէն եւ հաստատուած պատմական Հալէպ քաղաքը, ուր արդէն իսկ գոյուլթիւն ունէր հայկական գաղութ մը:

Պարոն Թոֆիկ Թաճան, շնորհիւ իր առեւտրական ձեռներէցութեան, շօշափելի հարստութեան տիրացած էր: Բարեսէր եւ կրօնասէր ընտանիք մը ըլլալով, մեծ գումարներ նուիրած էին ազգային հաստատութիւններուն եւ Ս. Քառասնից Մանկանց Եկեղեցոյ բարեգարդութեան:

Տեղացի արարները՝ քրիստոնեայ եւ իսլամ, հայոց Մեծ Եղեռնէն առաջ Հալէպ հաստատուած հայերը կը կոչէին «Էրմէն դատիմ», այսինքն, «հին հայեր», որոնցմէ շատեր, որոնք 1915-էն շատ առաջ եկած էին, ընդհանրապէս արար-քրիստոնէական անուն կը կրէին եւ դարձած էին արարախօս:

Տիկին Սալուա, «Էրմէն դատիմ» ըլլալով հանդերձ, բաւական լաւ հայերէն կը խօսէր, հայախօս բարեկամուհիներուն հետ յարաբերելով եւ միշտ, Ս. Քառասնից Մանկանց Եկեղեցոյ պատարագներուն ներկայ գտնուելով:

Մահացած ամուսնոյն ձգած հարստութիւնը եւ ճոխութիւնը իրեն ուրախութիւն չէր բերած: Ան միշտ կ'ողբար իր սիրելիներուն կորուստը եւ իր մխիթարութիւնը կը փրնտուէր գտնել Աստուածաշունչի ընթերցումով եւ եկեղեցի յաճախելով, զրեթէ ամէն օր, ներկայ գտնուելով երեկոներու ժամերգութիւններուն եւ տօնական ու կիրակի օրերու պատարագներուն:

Շաբաթ երեկոյ մը, ժամերգութեան աւարտին, տիկին Սալուա, շարունակեց մնալ եկեղեցւոյ խորհրդաւոր միջնորդութիւն մէջ, արցունքոտ աչքերով եւ լուելեայն աղօթքով ուժ եւ կարողութիւն հայցեց Աստուծմէ, դիմանալու համար իր ընտանիքին դժբախտութեան հետեւանքներուն:

Թէեւ Ս. Քառասնից Մանկանց Եկեղեցւոյ բոլոր սրբանրկարները քանիցս դիտած էր, սակայն, կրկին, հաւատացեալի մօտեցումով սկսաւ դիտել սրբանկարները, եւ, երկար մնաց նկարչական արուեստի գոհարներէն դժոխքի տեսարանին առջեւ, ուր մեղաւորները կը տառապէին դժոխքի կրակներէն:

Դժոխքի տեսարանէն տարուած, ականջին հասաւ լացի ձայն մը: Քալեց ձայնի ուղղութեամբ եւ տեսաւ շուրջ տասը տարեկան աղջնակ մը, որ ծունկի եկած Մարիամ Աստուածածնի նկարին առջեւ, սրտայոյզ լացով կ'աղօթէր:

Տիկին Սալուա, կը մօտենայ աղջնակին, եւ, յուզումով կը հարցնէ անոր լացին պատճառը: Եւ անոր ով ըլլալը:

- Անունս Սօսի Նշանեան է, եւ, Մկրտիչ Աւագ Քհնյ. Մուրատեանի թելադրանքով եկած եմ աղօթելու, որպէսզի Աստուած կարգադրութիւն մը ընէ, ապրուստս հոգալու համար, որովհետեւ հայրս եւ մայրս մեռած են եւ այն տունը, որ կը բնակէինք, ստիպուած եմ ձգելու, անկարող ըլլալով անոր վարձքը վճարելու: Տէր Մկրտիչը, որ մեր տան երէցն էր, տեղեակ է իմ կացութենէս եւ խոստացաւ զիս Սուրիահայ Օգնութեան Խաչի պատասպարանը դնելու համար կարգադրութիւններ ընել: Եկած եմ աղօթելու, որպէսզի պատասպարան ընդունուիմ եւ կարենամ ուսումս շարունակել:

Տիկին Սալուա, խորապէս գգացուած ըսաւ.

- Նայէ՛ աղուորս, Տէր Հայրը իրաւունք ունի, Աստուած կը լսէ որք մանուկներուն աղօթքը եւ անպայման օգնութիւն կը հասցնէ: Ես վաղը կը հանդիպիմ Տէր Մկրտիչին եւ կը խօսիմ քու ապագայիդ մասին: Վաղը առաւօտ դուն ալ եկեղեցի եկուր, որպէսզի կարգադրութիւն մը ընենք:

Տէր Մկրտիչ, որ Սասունցիներուն տան երէցն էր եւ ծանօթ Թահան ընտանիքին, սիրով եւ ազնուութեամբ ընդու-

նեց տիկին Սալուան, ու բացատրեց, թէ աղջնակը շնորհքով եւ պատուաւոր ընտանիքի գաւակ է եւ այժմ ամբողջովին լքուած է ու անտէր:

- Ուրեմն, ըսաւ տիկին Սալուա, քանի որ այս աղջնակը ազգականներ, բարեկամներ եւ ապրելու միջոցներ չունի, կ'որդեգրեմ գինքը եւ հետո կ'ապրի այսուհետեւ: Զինքը դպրոց կը դրկեմ, պէտք է սորվի ամէն ինչ, որ աղջիկ մը սորվելու է ապագային լաւ տանտիկին մը եւ լաւ մայր մը կարենալ ըլլալու կամ հացը դիւրաւ ճարելու համար:

Բարեսիրտ տիկին Սալուա, որը աղջնակը հետը տարաւ ու յարգեց իր խոստումը: Աղջնակը սկսաւ յաճախել Ազգային Հայկազեան Վարժարանի աղջկանց բաժինը եւ որպէս երրորդ դասարանի աշակերտ, միշտ, դասարանի լաւագոյն աշակերտներու շարքին կ'ըլլար:

Նախակրթարանը աւարտելէ ետք, Սօսի իր ուսումը շարունակեց Հայկաի Քառէն Եփփէ Ճեմարանին մէջ:

Տարիներ կ'անցնին, Սօսին կ'աւարտէ Ճեմարանը: Սակայն, իր չար բախտէն, բարերարուհին կը հիւանդանայ եւ անկողին կ'իյնայ: Սօսին զոհաբերուլթեամբ եւ նուիրումով կը խնամէ տիկինը մինչեւ անոր վերջին շունչը:

Տիկին Սալուա, մեռնելէ առաջ Սօսին իր մօտ կը կանչէ եւ կ'ըսէ.

- Սիրելի՛ աղջիկս, քեզ որդեգրելէս ի վեր տասը տարիներ անցած են, դուն հաւատարիմ եւ պարկեշտ աղջիկ մը եղար եւ շատ ուրախ եմ, որ շուտով պիտի ամուսնանաս երիտասարդ հայորդիի մը՝ Հրաչին հետ, որ ազնիւ եւ աշխատասէր արհեստաւոր մըն է, եւ, ինքնաշարժներ նորոգող իր վարպետին վկայութեամբ նաեւ լաւ արհեստաւոր մըն է:

Երբ տիկին Սալուա մեռաւ, ձեռքին մէջ բռնած էր խաչ մը, զոր իր կենդանութեան միշտ սնարին վրայ կը կախէր եւ շատ կը սիրէր: Թաղումը աւարտելէ ետք, բոլոր ժառանգորդները հաւաքուեցան եւ փաստարանի ներկայութեան բացին կտակը: Տիկինը իր որբուկին կը թողուր 15.000 սուրիական ոսկի եւ անկէ զատ կտակին մէջ կը կարդացուէր.

«Սօսին հարապատ աղջկայ մը չափ սիրելի է ինձի, հետեւաբար, կ'ուզեմ, որ այդ գումարէն պատ, իրաւա-

սուլթիւն ունենայ թանկարժէք առարկաներէս իրեն հաճոյ թուող ոեւէ մէկը ընտրէ եւ պահէ որպէս յիշատակ»:

ժառանգորդները այս կտակը լսելով շատ կը նեղուին, արդէն 15.000 սուրիական ոսկի գումարը շատ մեծ բան կ'երեւէր, հիմա կը վախնային, որ որբուհին առիթէն օգտուելով, շատ թանկարժէք գոհարեղէն մը կ'առնէ: Բայց, մինչ խոհարարուհին եւ միւս ծառաները խորհուրդ կու տային մարգարիտեայ վզնոցը առնել, Սօսին պատասխանեց.

- Ո՛հ, անոնք չեմ ուզեր: Արդէն տիկինը պէտք եղածէն աւելի կտակած է ինծի: Չեմ ուզեր ժառանգորդները իրաւագրկել: Բարերարուհիս սիրած ամէնափոքր առարկան իբր յիշատակ աւելի անգին է ինծի համար, քան՝ ուրիշ որեւէ թանկարժէք առարկայ: Տեսէ՛ք, շարունակեց ան, այդ պըղինձէ խաչը ամէն բանէ աւելի կը սիրեմ, քանի որ տիկինը մեռած ատեն զայն ձեռքին մէջ բռնած էր եւ միշտ կը կախէր իր սնարի պատին:

ժառանգորդները ուրախացան այս ընտրութենէն, եւ, վախնալով, որ թերեւըս աղջիկը իր ընտրութենէն հրաժարի, թուղթ մը բերին ու վրան գրեցին.

«Բարերարուհիէս որպէս յիշատակ ըլլալով ընտրած եմ խաչ մը, այդ կը պատկանի ինծի, հետեւաբար, երբէ ք ուրիշ բանի պահանջ պիտի չներկայացնեմ»:

Այս համաձայնութիւնը ստորագրել տուին Սօսին:

Շատ չանցած Սօսին ամուսնացաւ մեքենիստ Հրաչին հետ: Լաւ կ'ապրէին, մինչեւ որ օր մը, ամուսինը գործին մէջ ծանրօրէն վիրաւորուեցաւ: Երկար ատեն հիւանդուլթիւն քաշելէ ետք, երբ ոտքի ելաւ, արդէն իսկ աջ թեւը անգործածելի դարձած էր եւ չէր կրնար իր արհեստը շարունակել: Երկարատեւ հիւանդութեան հետեւանքով, Սօսին ստիպուեցաւ իրենց խնայողութիւնները սպառել եւ կը մտածէին իրենց օրապահիկին համար միջոցներ որոնել:

Օր մը, այլեւս յուսահատած, Սօսին ամուսինը՝ Հրաչը՝ սաւ.

- Կը տեսնես, հաւատարիմ կիսս, թէ այլեւս պիտի չկարենամ արհեստս շարունակել, բայց կրնամ թեթեւ գործով մը

գրադիլ: Նոր գիւղին մէջ նպարավաճառի խանութ մը բանանք, եթէ հանգուցեալ տիկնոջ կտակով քեզի թողուած դրամը ձեռք անցնենք»:

Այս առաջարկը հաւանական թուեցաւ Սօսին: Բայց փաստաբանը յայտնեց, որ տիկինը իր կտակին մէջ շեշտած էր, թէ դրամը պիտի վճարուէր երբ Սօսին քսանհինգ տարեկան ըլլար:

Այս լսելով, տէր եւ տիկին շատ նեղուեցան: Հրաչ երկար մտածելէ վերջ ըսաւ.

- Մինչ այդ սովամահ ըլլալու չենք, թերեւս մեզի հարկ եղած գումարը կրնանք փոխ առնել եւ յաջորդ տարի, երբ 25 տարեկան դառնաս, դրամդ կ'առնես եւ մեր պարտքը կը գոցենք:

Սօսի գաղափարը նպատակայարմար գտնելով, տոկոսով պարտքի դրամ տոռող մը գտան եւ անկէ առին իրենց պէտք եղած գումարը:

Արդէն ամէն ինչ լաւ կ'ընթանար, երբ լսուեցաւ, թէ նօտարը, անսպասելիօրէն աներեւութացած էր, իրեն վստահուած բոլոր գումարները հետը տանելով: Շատ չանցած պարզուեցաւ, որ թշուառականը խաբեբայ մը ըլլալով շատերուն դրամը շորթած է:

Փաստաբանին անյայտանալու լուրը երբ փոխ դրամ տոռող Երեմեանին հասաւ, անմիջապէս Սօսինեց խանութը շտնչը առաւ եւ սպառնաց, ըսելով.

- Եթէ փոխ առնուած գումարը անմիջապէս չվճարէք, իրը հատուցում, ձեր տունն ու խանութը բռնի աճուրդով պիտի ծախսեմ եւ դրամս ազատեմ:

Երբ դրամատէր Երեմեան մեկնեցաւ, այր ու կին անճրրկած մնացին:

- Սիրելի կինս, ի՞նչ պիտի ընենք հիմա, գոչեց Հրաչ. փոխ առած դրամնիս չենք կրնար այդքան շուտով վերադարձնել, իսկ դրամատէրս սպասելու տրամադիր չէ: Մեր երեք փոքրիկներով այս տունէն դուրս ելլելու հարց կը ծագի: Բոլորս ալ անսուղ պիտի մնանք, քանի որ ուրիշ գործ չեմ կրնար աշխատիլ: Պէտք եղածին չափ զօրաւոր չեմ ու մէկ ձեռքով գրեթէ բանի մը չեմ ծառայեր: Կ'երեւի Աստուած

մեզ աչքաթող ըրած է:

- Միրելի ամուսինս, ըսաւ Սօսի, այդպէս մի՛ ըսեր, Ան իր գաւազները երբեք չմոռնար, ինչպէս մենք չենք մոռնար մեր գաւազները: Աղօթենք իրեն, թերեւս մեզի ելք մը կը գտնէ:

Սօսին քաշուեցաւ իր սենեակը եւ իր բարերարուհին խաչը ձեռքը առնելով աղօթեց եւ ըսաւ.

- Ա՛խ, բարեսէր տիկինս, սիրտդ որքան պիտի ճմլուէր երբ տեսնէիր, թէ այս օրերուն ողորմելի դժբախտ մըն եմ:

Երեկոյեան, իրենց այցելութեան եկաւ Հրաչի մանկութեան ընկերներէն Պետրոսը, լսած ըլլալով իր ընկերոջ ցաւալի վիճակի մէջ գտնուիլը:

Պետրոս, իր ընկերոջ օգտակար ըլլալու կարողութիւն չունէր, միմիայն միտիթարական խօսքերով կ'ուզէր անոր յոյս ներշնչել: Հարցուց Սօսին, որ որեւէ ոսկեղէն կամ գոհարեղէն չունի՞: Սօսին պատասխանեց.

- Ոսկեղէն ապարանջաս եւ մատանիս ծախեցինք եւ ծախսեցինք, ուրիշ ոսկեղէն չունինք: Բարերարուհիս մնացած պղնձէ խաչ մը ունինք, որ որոշ գումար մը չբերեր, այլեւս չենք գիտեր, թէ ինչպէ՞ս պիտի ապրինք:

Պետրոս կ'ուզէ տեսնել խաչը, որ Սօսի իր սնարին վրայ կախած էր, ինչպէս իր բարերարուհին ողջութեան կը կախէր իր սնարին վրայ: Պետրոս, որ արհեստով ոսկերիչ էր, խաչը ձեռքը առնելով կը քննէ եւ ուրախութեամբ կը բացանգանչէ.

- Աչքերնիդ լոյս, այս խաչը դուք պղինձ կը կարծէք, սակայն, բարեբախտաբար, խաչը գուտ ոսկի է: Այս ծախելով, մեծ գումարի մը կրնաք տիրանալ:

Սօսի, յաջորդ օր, Պրն. Պետրոսին ընկերակցութեամբ ծախեց ոսկիէ խաչը ու իր բոլոր պարտքերը վճարելու չափ դրամ ձեռք անցուց: Գործերնին տարուէ տարի բարգաւաճեցաւ եւ ընտանիքը այլեւս կարօտութիւն չտեսաւ:

Սօսի, իր ամբողջ կեանքին ընթացքին, իր տղոց եւ թոռներուն պատմեց պղինձէ խաչի պատմութիւնը եւ աւելցուց.

- Եթէ մարդ իր պարտականութիւնը կատարէ միայն եւ

*վստահի Աստուծոյ, ոչ մէկ բանէ կը վախնայ, թէեւ երբեմն
ամէն ինչ մոռթ ու չարագուշակ կը թուի, սակայն, Ան,
ամէն ինչ կը փոխակերպէ բարիքի:*

ՔՐՏՆԱՇԱՀ ՆՈՒԷՐԸ

Համաշխարհային երկրորդ պատերազմի երկրորդ տարին՝ 1940 թուականը, դժուարին տարի մըն էր Հալեպի հայութեան համար: Ազգայնամոլ Գերմանիան, Հիթլերի դեկավարութեամբ եւ ծրագրով, արդէն իսկ գրաւած էր Լեհաստանը, Չեխոսլավաքիան, Աւստրիան եւ Պելճիքայի վերայով հասած Ֆրանսա:

Ֆրանսայի պարտութեամբ, ստեղծուած էր Վիշիի կառավարութիւնը, որ կը գործակցէր Գերմանիոյ հետ: Սակայն Չօրավար Տը Կոլ, Անգլիա ապաստանելով, կազմած էր Ազատ Ֆրանսայի Բանակը, իր զօրամասերը հաստատելով Ֆրանսայի տիրապետութեան տակ գտնուող երկիրներուն մէջ:

Սուրիա եւ Լիբանան, որոնք Ֆրանսական գաղթավայրեր էին, 1940-ին կը գտնուէին Վիշիի Ֆրանսական իշխանութեան ենթակայ: Չօրավար Տը Կոլ, Սուրիոյ եւ Լիբանանի Վիշիի ենթակայ իշխանութիւններուն վերջնագիր տրուաւ, որպէսզի յանձնուին Ազատ Ֆրանսայի իշխանութեան: Տեղի ունեցան օդային եւ ցամաքային կռիւներ՝ Ֆրանսական բանակներուն միջեւ, որոնք վերջացան Տը Կոլականներու յաղթանակով:

Սուրիոյ մէջ այդ տարիներուն կը տիրէր անգործութիւն եւ տնտեսական անձուկ վիճակ: Սուրիոյ հացահատիկը եւ այլ արտադրութիւնները ինքնաշարժերով եւ երկաթուղիով կը փոխադրուէին պատերազմող դաշնակից բանակները կերակրելու համար, իսկ ժողովուրդը, հաց ճարելու դժուարութիւն կ'ունենար: Հաց ապահովելու համար, կէս գիշերէն փուռին առջեւ կարգի կեցող ժողովուրդը, աղաչելով փուռապանին, իր ընտանիքին անբաւարար հաց կ'ապահովէր:

Կեանքի այս պայմաններուն մէջ, կէս կուշտ, կէս անօթի, դպրոց կ'երթար Գէորգ Գրիգորեան: Ազգային Սահակեան Վարժարանի վեցերորդ դասարանի աշակերտ ըլլալով,

ամէն ճիգ ի գործ կը դնէր, որպէսզի կարենար յաջողութեամբ աւարտել տարեշրջանը, արժանանալու համար շրջանաւարտի վկայականին:

Գէորգ թէեւ չար էր, սակայն վարժարանի տնօրէն Պրն. Կարապետ Իւլիպէյեան, դաստիարակ՝ Պր. Նափոյէոն Հագրոյեան, դաստիարակներ՝ Եղուարդ Տասնապետեան, Պարգեւ Միսիրեան, Սարգիս Չուլճեան եւ ուրիշներ, զինք շատ կը սիրէին, որովհետեւ ան միշտ կ'օգնէր դպրոցի տնտեսուհի, Սասունցի Տիկին Խմլօ Մայրիկին, մանաւանդ ձմրան օրերուն, դասարանները տաքցնելու համար կրակարանները պատրաստելու, վառելու եւ դասարանները տեղափոխելու գործին: Իսկ միւս ուսուցիչները իրեն կը վստահէին անձնական կարգ մը առաքելութիւններ:

Գէորգ, հակառակ աղքատ ընտանիքի մը գաւակը ըլլալուն, եւ, տետրակ, մատիտ, գրիչ, դասագիրքեր գնելու անկարող ըլլալուն, կ'օգտուէր իր ընկերներուն ունեցածներէն եւ դասարանի լաւագոյն աշակերտներու կարգին մէջ կը գտնուէր: Հայրը դժուարութեամբ դպրոցական երեք գաւակներուն թոշակները կը վճարէր եւ ուշացնելու պարագային, դպրոցէն տուն կը դրկուէր, որպէսզի դպրոցական թոշակը վճարուի:

Սակայն, 1940-ին, Գէորգի չար բախտէն, հայրը բանտէն փախած հայու մը օգնած ըլլալու յանցանքով բանտարկուած ըլլալով՝ ընտանիքը նոյնիսկ հաց գնելու դժուարութեան մէջ էր: Ընտանիքին միակ սնունդը, Գամիշլիէն բերած պարկ մը ձաւարն էր: Մայրը ձաւարը կը խաշէր եւ առանց իւղի կ'ուտէին եւ երբեմն ալ Միս Եփփէի կողմէ կառուցուած որբանոցի կերակուրներէն կ'օգտուէին:

Կեանքի այս պայմաններուն տառապանքով կը դիմադրէին Գրիգորեան ընտանիքի անդամները, յուսալով, որ իրենց հայրը շուտով բանտէն կ'արձակուի եւ իրենց տնտեսական վիճակը կը բարելաւուի:

Այդ օրերուն, վարժարանի տնօրէնութեան ջանքերով կը կազմուի Սահակեան Վարժարանի Շրջանաւարտից Միութիւնը, ի մի հաւաքելով 1929-ին հիմնուած վարժարանի շրջանաւարտները, գանոնք կապելով վարժարանին:

Շրջանաւարտից Միութեան նորընտիր վարչութեան անդրանիկ ձեռնարկներէն մէկը կ'ըլլայ գրադարանի մը շինութիւնը, որպէսզի հոն հաւաքուած գիրքերէն օգտուին շրջանաւարտները եւ աշակերտները: Վարժարանին մէջ աշակերտ ունեցող ընտանիքներուն տնօրէնութիւնը նամակներով տեղեակ կը պահէ Շրջանաւարտից Միութեան որոշումը եւ կը խնդրէ նիւթապէս օգնել ծրագրի յաջողութեան:

Նամակներու առաքումէն քանի մը օր ետք, բազմաթիւ ծնողներ, գնահատելով ծրագրուած գաղափարը, իրենց կարողութեան սահմաններով, իրենց նուիրատուութիւնները կը դրկեն տնօրէնութեան:

Գաղափարը քաջայերուծիւն եւ օգնելու պատրաստակամութիւն ստեղծած էր ծնողներու մէջ, որոնք իրենց նուիրատուութիւններէն գատ, իրենց ազգականներուն եւ բարեկամներուն կը թելադրէին, որպէսզի օգտակար հանդիսանան ծրագրի յաջողութեան, որ պիտի ծառայէր իրենց գաւակներուն մտաւոր զարգացումին եւ ազգասիրական ոգիի զարգացումին:

Գէորգ ամէն օր ականատես կ'ըլլար իր դասընկերներուն բերած նուիրատուութիւններուն: Տնօրէնը յաճախ կը յիշեցնէր յապաղած աշակերտներուն, որպէսզի շուտով բերեն իրենց նուիրատուութիւնները, որպէսզի ամալերջի հանդէսէն առաջ գրադարանը շինուած եւ գիրքերով ճոխացած ըլլայ:

Գէորգ կը տառապէր, չէր ուզեր պզտիկ մնալ իր դասընկերներուն առջեւ, որոնք պահանջուածէն աւելի գումարներ կը նուիրէին գրադարանի շինութեան: Ի՞նչ ընէր, ուրկէ՞ հայթայթէր տրուելիք գումարը: Տնօրէնը, ամէն առաւօտ, առաւօտեան աղօթքէն ետք, հրապարակաւ կը յայտարարէր նուիրատուներուն անունները:

Գէորգ երկար ատեն անքուն մնաց եւ զանազան ծրագիրներ մշակեց, իր ճակտի քրտինքով շահուած գումար մը նուիրելու գրադարանի շինութեան:

Իր սրտակից դասընկերներէն Յակոբ, իրեն մօտեցաւ եւ ուզեց գիտնալ, թէ գրադարանի շինութեան համար բաց-

լած հանգանակութեան մասնակցելու համար որեւէ կարգադրութիւն ըրա՞ծ է: Գէորգ, անակնկալի եկած այս հարցումէն, չկրցաւ որեւէ պատասխան տալ եւ երեսը ծածկելով հեռացաւ, որպէսզի ընկերը չտեսնէ իր արցունքոտ աչքերը:

Յակոբ, որ շատ կը սիրէր իր ընկերը, տեսնելով անոր յուզումը, խոստացաւ, որ ինք իր հօրը պիտի խօսի, որպէսզի օգնէ Գէորգին, զինք ազատելով ստեղծուած խայտառակ վիճակէն, որ կը սպառնար իր արժանապատուութեան:

Գէորգ, լսելով իր ընկերոջ առաջարկը, բացարձակապէս մերժեց նման գաղափար մը: «Ես, - ըսաւ Գէորգ - , հակառակ հօրս բանտարկուած ըլլալուն, եւ ընտանեօք նիւթական մեր ծանր վիճակին, չեմ կրնար ընդունիլ ուրիշին կողմէ ինծի տրուած գումար մը, որպէս իմս տալու գրադարանի շինութեան: Ես պիտի փորձեմ իմ քրտինքով շահուած գումարով մասնակցիլ այս հանգանակութեան, որպէսզի ամէն անգամ, երբ գրադարանը տեսնեմ եւ գիրք մը առնեմ կարդալու, սրտայոյզ գոհունակութիւն ունենամ, իմ արդար քրտինքովս շահուած գումարը դեր մը ունեցած է գրադարանի շինութեան»:

Գէորգ, քանի մը գիշերներ անքուն տառապելէ ետք, առաւ իր վերջնական որոշումը:

Համաշխարհային երկրորդ պատերազմի եւ Սուրիոյ վերայ կատարուած Տը Կոլիստներու օղային յարձակումներուն պատճառով, Հայէպի Նոր Գիւղ թաղամասին մէջ, բազմաթիւ ընտանիքներ, գետնափոր պատսպարաններ կը շինէին:

Գետնափոր պատսպարան շինելու աշխատանքին ձեռնարկած էր նաեւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ եւ Ազգային Սահակեան Վարժարանի հանդիպակաց թաղին անկիւնի տան բնակիչ Արժ. Տէր Նշան Ա. Քհնյ. Մարգարեան եւ իր զաւակը՝ Մարգար Մարգարեան, իրենց ընտանիքը պաշտպանելու համար օղային յարձակումներէ:

Գէորգ նոյն շրջանի բնակիչ ըլլալով, ամէն օր կը տեսնէր, որ գործաւորներ, կառքերով փորուած դիւրաբեկ ճեւղով քարերը կը փոխադրէին Մարգարեաններու տունէն քսան մեթր հեռաւորութեան գտնուող փոսին մէջ: Մտա-

ծեց, եկաւ այն եզրակացութեան, որ ինքն ալ կրնար այդ գործը ընել: Ղիմեց Մարգարեաններուն: Անոնք սիրով ընդունեցին Գէորգին առաջարկը:

Գէորգ, ամէն օր, դպրոցէն արձակուելէն ետք, օրական չորս կառք քարեր կը փոխադրէր եւ կը շահէր մէկ սուրիական ոսկի: Ամէն մէկ կառքը՝ 25 սուրիական դահեկան:

Երկու շաբաթ չարաչար աշխատելով, կրցաւ 12 սուրիական ոսկի շահիլ: Ուրախ էր: Միայն մայրը տեղեակ էր Գէորգին աշխատանքէն եւ աշխատանքի ընթացքին երթեւեկող մարդիկ, որոնք մեղքնալով կ'անցնէին, 14 տարեկան մանչի մը յարմար չգտնելով անոր կատարած աշխատանքը, անշուշտ անտեղեակ ըլլալով այն պատճառին, որուն համար այս քաջ եւ արժանապատուութիւն ունեցող տղան չարաչար կ'աշխատէր:

Գէորգ երկու շաբաթ ետք, բաւարար գումար շահելէ ետք, Մարգարեաններուն յայտնեց, որ այլեւս պիտի չկարենայ աշխատիլ, յայտնելով, որ վարժարանի գրադարանին իր նուիրատուութիւնը ապահոված է արդէն:

Տէր Հայրը եւ Պր. Մարգար լսելով Գէորգին ընտանիքին պատմութիւնը եւ Գէորգին պատուաբեր նպատակը, մեծապէս գնահատեցին զինք եւ անոր շահած 12 սուրիական ոսկիին հետ երեք ոսկի ալ յաւելում տուին, որովհետեւ իր աշխատանքը բժախնդրութեամբ եւ կանոնաւորութեամբ կատարած էր:

Գէորգ, յաջորդ երկուշաբթի առաւօտ, 15 սուրիական ոսկին եւ զայն շահած ըլլալը բացատրող երկտող մը յանձնեց ուսուցիչին: Երբ ուսուցիչը բացաւ պահարանը եւ կարողաց բացատրողական գրութիւնը, բարձրաձայն կարողաց զայն ամբողջ աշակերտութեան առջեւ:

Աշակերտները, մանաւանդ իր դասընկերները, որոնք ցաւակցելով կը նայէին Գէորգին, խանդավառ բացազանջութիւններով եւ գնահատական խօսքերով արտայայտուեցան, իմանալով իրենց ընկերոջ պատուաբեր քայլը, որուն արձագանգը հասաւ մինչեւ դպրոցի հոգաբարձութեան անդամներուն:

Տարեվերջին, գրադարանի նուիրատուներուն անուններ-

ըր յատուկ ցուցափեղկի մը մէջ արձանագրուեցաւ, որուն առաջին անունը աշակերտ Գէորգ Գրիգորեանի անունն էր, որ իր նուիրատուութիւնը գոյացուցած էր իր աշխատանքի քրտինքով:

Գէորգ 1941-ին շրջանաւարտ եղաւ Ազգային Սահակեան Վարժարանէն բարձր նիշերով եւ յատուկ զնահատանքով: Յաջորդ տարին, Շրջանաւարտներու Միութեան անդամները զինք վարչութեան անդամ ընտրեցին:

Ան, վարչութեան ատենապետի պաշտօնը ստանձնելով, միութեան կողմէ կազմակերպուած ձեռնարկներով, նիւթապէս եւ բարոյապէս օգտակար հանդիսացաւ վարժարանի յառաջդիմութեան եւ բարգաւաճման, ինչպէս նաեւ շինուած գրադարանը նորանոր գիրքերով օժտելու աշխատանքին՝ իր անձնական ճիգերով եւ շարունակական հետապընդումներով:

ԿԱՐՆԵՑԻ ՀԱՅ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՄԸ ՈՒՒՍԱԿԱՆԸ

Կարին կամ էրզրում քաղաքն ու գալառը կը գտնուին Պատմական Հայաստանի Մեծ Հայքի Բարձր Հայք նահանգին մէջ, ծովէն 2070 մեթր բարձրութիւն ունեցող լեռնադաշտի մը վրայ, Եփրատ եւ Երասխ գետերու ակունքներու մօտ, նշանաւոր իր միջնաբերդով, հայոց Ս. Աստուածածին Եկեղեցիով, Սանասարեան Վարժարանով, ինչպէս նաեւ Ս. Թարգմանչաց, Հռիփսիմեան աղջկանց, Սսրեան, Տէր Ագարեան, Գալաֆեան երկսեռ եւ ուրիշ բազմաթիւ վարժարաններով եւ եկեղեցիներով:

1829-ի եւ 1878-ի Ռուս-թրքական պատերազմներու հետեւանքով, Բարձր Հայք նահանգի 400 հազարէ աւելի բնակչութենէն շուրջ 90 հազար հայեր ռուսական բանակներու նահանջին հետ կը գաղթեն Կովկաս եւ կը հաստատուին Ախալցխա, Ախալքալաք, Ալեքսանդրապոլ եւ ապա Կարս քաղաքներու եւ գիւղերու մէջ: Ապա, այս գաղթականներու մէկ մասը, հայրենիքի կարօտէն տարուած, վերադարձած է էրզրում եւ վերաշինած իր քանդուած բոյնը: Գաղթողներու ճնշիչ մեծամասնութիւնը մնացած է Կովկաս, պահելով իրենց տոհմիկ սովորութիւններն ու աւանդութիւնները:

1910-1914, Կարինը դարձած էր հայ մտաւորական եւ յեղափոխական ղեմքերու ժամադրավայր: Միմոն Զաւարեան, Ռոստոմ, Աւետիս Ահարոնեան, Գ. Խաթակ, Նիկոլ Աղբալեան, Արշակ Զամայեան, Յովհաննէս Քաջագնունի, Աւետիք Իսահակեան, Ռուբէն Տէր Մինասեան, Միմոն Վրացեան, Շաւարշ Միսաքեան, Ռուբէն Զարդարեան, Է. Ակնունի, Նիկոլ Դոմման, Մուրատ, Սեպուհ, Կայծակ Առաքել եւ այլ բազմաթիւ մտաւորական եւ մարտական ղեմքեր, որոնցմէ ամէն մէկը ողջ դաստիարակութիւններ էին երիտասարդութեան եւ նորահաս սերունդին:

Կարնոյ մէջ գոյութիւն ունէր «Յառաջ» տպարանը, ուր-

կէ լոյս կը տեսնէր «Յառաջ» պաշտօնաթերթը՝ Եղիշէ Թոփ-
ճեանի խմբագրութեամբ: Աւելի վերջ, թերթի խմբագրու-
թիւնը կը ստանձնեն Սիմոն Վրացեան եւ Շաւարշ Միսաք-
եան:

Երիտասարդութեան պաշտօնաթերթ «Յառաջ»ը կը հրա-
պարակէ Կարնոյ ազգային կեանքն ու կառավարութեան
տնտեսական եւ քաղաքական գործունէութիւնը լուսա-
բանող յօդուածներ: Յետագային, «Յառաջ» թերթին կը յա-
ջորդէ «Երկիր», ապա՝ «Արեւելք» երկօրեաները:

Կարնոյ մէջ գոյութիւն ունեցած է նաեւ գրական թեր-
թեր, որոնցմէ կարելի է յիշել «Սիրտ»ը, որ 32 էջերէ բաղ-
կացած խմորատիպ հրատարակութիւն մըն էր:

Կարնոյ մէջ յիշատակութեան արժանի բազմաթիւ վան-
քեր գոյութիւն ունեցած են, որոնցմէ կ'արժէ թուել Սուրբ
Լուսաւորչայ Վանքը, Կարմիր կամ Կարմրու Ս. Աստուա-
ծածին Վանքը եւ Խաչավանքը:

Քաղաքի յիշատակութեան արժանի կոթողներէն անհրա-
ժեշտ է յիշել հոյակերտ վարժարանները, որոնցմէ ծանօթ է
Արծնեան Մայր Վարժարանը, որ հայ մշակոյթի ու լուսա-
ւորութեան մեծագոյն կեդրոններէն մէկը համարուած է:
Հիմնադիրը եղած է Կարապետ Արք. Բագրատունին՝ 1811-
ին:

Կարնոյ կրթական օճախներէն նշանաւոր է Սանասար-
եան Վարժարանը, որ հիմնուած է 1881-ին, ուր դաստիարակ-
ուած են հարիւրաւոր ուսանողներ, որուն տնօրէնութիւնը
վարած է Ռոստոմ Զօրեան:

Կարին քաղաքի բնական եւ առանձնայատուկ առաւե-
լութիւններէն էին բազմաթիւ աղբիւրները, որոնք ամէն
փողոցի մէջ եւ իրարմէ ոչ շատ հեռու, եւ կամ տուներու
մէջ մշտապէս կը հոսէին, խմելու առատ ջուր եւ մաքրու-
թեան լայն միջոցներ տալով Կարնոյ ժողովուրդին: Այս
ձեւի 600-ի մօտ աղբիւրներ կը հաշուէր Կարինը:

Հայահոծ եւ պատմական այս քաղաքին մէջ, հակառակ
թրքական հայատեսաց քաղաքականութեան, հայերը միշտ
կրցած են տնտեսական, ազգային, մշակութային եւ կրօնա-
կան աշխոյժ կեանք մը վարել, դեկավարութեամբ ազգային

փորձառու եւ վաստակաւոր մտաւորականութեան:

Թոքաճեան ընտանիքը կ'ապրէր երկյարկանի ընդարձակ տունի մը մէջ, որ շինուած էր Կարինի ցուրտ կլիմային դիմադրող կառուցուածքով, որովհետեւ, գրեթէ վեց ամիս տեղացող ձիւնը կը փակէր ճամբաները՝ դուրս ելլելը անկարելի դարձնելով: Ժողովուրդը, ուտելիքի վեց ամսուան պաշարը ամառուընէ կը սկսէր ապահովել:

Պր. Յակոբ Թոքաճեան արհեստով դերձակ էր եւ իր ուղղամտութեամբ կրցած էր դժուարահաճ յաճախորդներուն գոհացում տալ: Տիկինը՝ Սանամ Թոքաճեան, ծնեալ Իքիթխանեան, որ ապագային փոխուած է Քաջագնունիի, ազգականն էր Հայաստանի 1918-ի հանրապետութեան վարչապետներէն Յովհաննէս Քաջագնունիի, որոնք 1878-ի Ռուս-թրքական պատերազմի պատճառով Կարինէն գաղթած եւ հաստատուած են Գիւմրի կամ Ալեքսանդրապոլ քաղաքը:

Պր. Թոքաճեան, կանուխ մահացած իր առաջին կնոջմէն ունեցած է աղջիկ գաւակ մը Նուարդ անունով, իսկ երկրորդ կնոջմէն՝ երկու մանչ եւ չորս աղջիկ: Ինը հոգինոց ընտանիք մը, բարօր կեանք մը կ'ապրէին, շնորհիւ Պր. Յակոբի աշխատասիրութեան, որ դերձակի իր անձնական խանութր ունէր քաղաքի շուկային մէջ եւ հինգ գործաւոր կ'աշխատցնէր:

Ինչպէս Կարնոյ բոլոր ընտանիքները, Թոքաճեան ընտանիքն ալ կ'ապրէր նահապետական կեանք մը, կառչած հայ ազգային, մշակութային եւ եկեղեցական աւանդութիւններուն եւ սովորութիւններուն: Տան մէջ բոլորը իրարու հանդէպ սէր եւ համակրանք կը տածէին: Ընտանիքին բոլոր հարցերը կը լուծէր հայրը կամ մեծ հայրը՝ եթէ ողջ էր: Բոլորը կը հնազանդէին անոնց կարգադրութիւններուն: Ճաշի կը նստէին այրերը առանձին: Կիները կը սպասարկէին սեղանին:

Ամէն կիրակի եւ տօնական օրերուն բոլորը եկեղեցի կ'երթային: Տղաքը դպրութիւն կ'ընէին եւ երբեք չէին բացակայեր: Ընտանեկան սրբութիւն, իրարհասկացողութիւն, սէր, միաբանութիւն եւ յարգանք մեծերու հանդէպ:

Եւ այսպէս, մինչեւ 1915, աղէտալի թուականը:

Կառավարական մուկները փողոցներու մէջ ժողովուրդին յայտարարեցին թուրքիոյ պատերազմի մուտքը եւ երիտասարդութենէն պահանջեցին ներկայանալ գինուորական կեդրոններ:

Պր. Թոքաճեան, ստիպուած, ներկայացաւ գինուորական կեդրոն եւ գինուորագրուեցաւ: Սակայն, մէկ ամիս անց, ծառայութեան փոխարէն օրէնք դարձած որոշ գումար մը վճարելով՝ ազատ կացուցուեցաւ եւ լծուեցաւ գինուորական հագուստներ կարելու աշխատանքին:

1915-ի Ապրիլին սկսաւ Կարնոյ հայութեան գաղթականութիւնը: Իսկ 1915-ի Մայիսին՝ Կարնոյ դաշտի հայ գիւղացիներու զանգուածային բռնագաղթը:

Դաշտի բնակչութիւնը կը կոտորուի Կարին-Երզնկա ճանապարհներուն վրայ, իսկ Կարնոյ հայութիւնը՝ Կամախի եւ Մալաթիոյ լեռներուն վրայ:

Թոքաճեան ընտանիքը երեք կառք վարձելով, ճամբու ընթացքին պիտանի առարկաներով, սրտակէզ յուզումով եւ արցունքոտ աչքերով ճանապարհ կ'իյնան դէպի անժամօթ ուղղութեամբ: Կարինէն Բաբերդ ճամբորդութիւնը երկու օր կը տեւէ: Գիշերը վրաններու տակ անցընելէ ետք, ճամբան կը շարունակուի դէպի Ակն, Արաբկիր, Երզնկա, Կամախ, ամէն տեղ մէկ-երկու օր մնալով, ուր գաղթականները կ'ենթարկուին տեղացի քիւրտերու բարբարոսութիւններուն եւ կողոպուտին: Մինչեւ Կամախ հասնող կարաւաններու այր մարդիկը արդէն իսկ հաւաքուած եւ ջարդուած էին թուրք զաբթիաներու կողմէ՝ համաձայն պետական հրահանգի: Կարնեցիներու կարաւանին միացած էին նաեւ սեբաստիացիներու կարաւանը:

Քամախի կամուրջին մօտ, աքսորեալ կարաւաններէն զատուած շուրջ 250 երիտասարդներ գազանաբար կը սպաննուին:

Կարաւանը, զաբթիաներու հսկողութեամբ ճամբայ կ'ելլէ դէպի Մալաթիա, ուր երկու օր մնալէ ետք, իրենց ցաւալի կեանքը չարչարանքով եւ տառապանքով քաշքշող ժողովուրդը կը հասնի Մալաթիա, ուր ժողովուրդին մնա-

ցորդացը, կիզիչ արեւի տակ, անօթի-ծարաւ, քայլելով կը հասնի Մամսոն: Հոն, Թոքաճեանները 30 օր կը մնան, ուր հաւաքուած էին ողջ մնացած խումբ մը հայեր:

Թոքաճեանները շարունակելով իրենց երթը, կը հասնին Ատրեաման, ուր քիւրտերու քովէն ազատուած Պր. Յակոբ իր արհեստը կիրարկելով ընտանիքին ապրուստը կը հոգայ: Սակայն, տեղացի թուրքերը լաւ աչքով չեն դիտեր հայերուն երկայութիւնը իրենց մէջ:

Ատրեամանի Գայմագամը, չորս ընտանիքները իր մօտ կանչելով կ'ըսէ.

- Գիտենք որ հայ էք, սակայն, եթէ կ'ուզէք ապրիլ եւ ապահով հաց մը ուտել, պէտք է իսլամանաք, որպէսզի իսլամները ձեզի հանդէպ թշնամութիւն չսերմանեն:

Ատրեաման հասած չորս ընտանիքներ, ընտանեկան ժողով կը գումարեն եւ կ'որոշեն առ երես իսլամանալ, որպէսզի ժամանակ շահին եւ իրենց կեանքը ազատեն թուրք եւ քիւրտ ոճրագործներու ձեռքէն:

Ատրեամանի Գայմագամին իրենց որոշումը փոխանցելէ ետք, թուրք շէյխ մը գալով բոլորին իսլամական անուներ կը դնէ: Այսպէս, Պրն. Յակոբը կը դառնայ Ապտիւլազիզ, Տիկին Մարիճան՝ Էմինէ, Նուարդը՝ Ֆիտան, Զուարթը՝ Ֆերուզ, Նազելին՝ Ճամիլէ, Լեւոնը՝ Շաւքէթ, Արամը՝ Շիւքրի, Գոհարիկը՝ Սայիտէ, իսկ Քնարը մինչ այդ կը մեռնի թիֆոյիտ հիւանդութեան բռնուելով:

Պրն. Յակոբը, Արամը եւ Լեւոնը պարտադրաբար կը թլփատուին եւ թրքական դպրոց կը յաճախեն:

Թոքաճեանները չորս տարի իսլամացած Ատրեաման կը մնան, ուր Պրն. Յակոբ թրքական Ֆէսին վրայ Սարրիս փաթթած, դերձակութիւն կ'ընէ, յատուկ խանութ բանալով:

Առ երես իսլամացած Թոքաճեան ընտանիքը, անշուշտ տան մէջ հայերէն կը խօսէին եւ հոն բնակող ժիրայր Մարեանի մայրը, որ քահանայի աղջիկ էր, գաղտնի կը հաւաքէր Թոքաճեանները եւ «Տէր Ողորմեա» կ'երգէին: Տօնական օրերը կը յիշատակէին, Համբարձման վիճակ կը բանային եւ քրիստոնէական պահքերու կը հետեւէին: Սակայն արտաքուստ, իսլամական տօնական օրերը եւ ժամերը պա-

հող ցոյց կու տային:

Չորս տարի Ատրեաման մնայէ ետք, Պրն. Թոքաճեան լսելով, որ անգլիացիներ Ուրֆա հասած են, կ'որոշէ ընտանեօք Ուրֆա մեկնիլ:

Ուրֆա հասնելով, Պր. Յակոբ Թոքաճեան, գլխուն ֆէսը եւ փաթթոցը հայհոյելով աղբամանը կը նետէ եւ իր ընտանիքին հետ պաշտօնապէս կը վերադառնայ հայութեան եւ քրիստոնէութեան:

Կիլիկիա հասած հայ կամաւորները, որպէս Փրանսական բանակի ծառայող զինուորներ, թրքական քաղաքներու եւ գիւղերու մէջ ապրող եւ բռնութեամբ իսլամացած հայ մանուկները կ'ազատագրէին:

Թոքաճեանները, մահուան սարսափներէն եւ ճիրաններէն ազատելով եւ Ուրֆա հասնելով բախտը ունեցան: Կարինէն մինչեւ Ուրֆա, տառապալից ճամբորդութեան ընթացքին ականատես եղան հարիւր հազարաւոր հայերու ջարդին եւ անօթի-ծարաւ մնալով եւ հիւանդանալով՝ անոնց մահուան:

Թոքաճեան ընտանիքը, 1920-էն մինչեւ 1923, Ուրֆա մընայէ ետք, Փրանսական բանակներու նահանջին հետ Ուրֆայէն հեռացաւ եւ երկու օր ճարապլուս՝ սուրիական գիւղաքաղաքը մնայէ ետք, ճամբայ ինկան դէպի Հայէպ: Ճամբան, ինչ որ խնայած էին Ուրֆայի իրենց կեցութեան ընթացքին, քիւրտերու կողմէ կողոպտուեցան:

Հայէպ հասնելով, Արամը դպրոց արձանագրուեցաւ, Լեւոնը հօրմէն վարժուած դերձակութիւն ըրաւ, իսկ աղջիկները՝ տան մէջ Այնթապի գործ ձեռագործներ աշխատելով իրենց ապրուստը ապահովեցին:

Թոքաճեան ընտանիքի անդամները, ժամանակի ընթացքին ամուսնանալով տուն-տեղ կազմեցին, գաւակներու տէր եղան, որոնք որպէս ազգասէր եւ եկեղեցասէր ընտանիքներ ապրեցան, ամուր պահելով հայկական աւանդութիւնները եւ տոհմիկ սովորութիւնները, իրենց սրտին մէջ պահելով հայութենէն պարպուած էրգրուամի սրտաճմլիկ կարօտը:

Ներկայիս, Թոքաճեան ընտանիքի անդամները ցրուած

են Սուրիոյ, Լիբանանի, Գանատայի եւ Ֆրանսայի զանազան քաղաքներուն մէջ, հպարտ որպէս հայ եւ էրզրումցի ընտանիքներ:

Թուրք պետութեան կողմէ ծրագրուած եւ 1915-ին գործադրուած Հայոց Մեծ Եղեռնին զոհ զացին 1.5 միլիոնէ աւելի հայեր եւ հայ ժողովուրդէն ամայացաւ հազարաւոր տարիներով հայկական հայրենիքի քաղաքներն ու գիւղերը: Կորսնցուցինք Արեւմտեան Հայաստանն ու Կիլիկիան, սակայն, այսօր գոյութիւն ունի Ազատ եւ Անկախ Հայաստանը:

Թալաւթ եւ էնվէր փաշաները ուզեցին հայ ժողովուրդը ոչնչացնել, սակայն, չյաջողեցան: Շատեր մեռան, շատեր սպաննուեցան, սակայն գտնուեցան կարնեցի Թոքաճեաններու, Եղիայեաններու, Եղոյեաններու նման ընտանիքներ, որոնք աքսորի ճամբաներուն վրայ, իրենց կեանքը փրկելու համար առ երես իսլամացան, միշտ պահելով իրենց քրիստոնէական հաւատքն ու ազգային աւանդութիւնները եւ երբ առիթը ներկայացաւ, վերադարձան իրենց հայրական հաւատքին եւ մայրական լեզուին, պահանջատէր դառնալով տէր դառնալու իրենց հողային եւ ազգային իրաւունքներուն՝ ստիպելով թուրք կառավարութիւնները, որպէսզի ճանչնան հայոց ցեղասպանութիւնը եւ հատուցանեն գործուած ոճիրները:

Թոքաճեան ընտանիքներու շառաւիղները կը հաւատան, որ պիտի վերադառնան Կարին-էրզրում եւ տէր պիտի դառնան իրենց կալուածներուն եւ տուններուն:

ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ԳՈՒՐԳԷՆԸ

Ամբողջութեամբ հայերէ բնակուած, Վան քաղաքի Այգեստան շրջանին մէջ կ'ապրէր Իշխանեան ընտանիքը, որ կը բաղկանար վեց անդամներէ: Իշխանեան ընտանիքը շրջանի համբաւաւոր ընտանիքներէն մէկն էր որպէս հարուստ, հայրենասէր եւ կրօնասէր:

Կարապետ եւ Սիրանոյշ Իշխանեան, ունէին երեք մանչ եւ մէկ աղջիկ: Յովհաննէս՝ 25 տարեկան, Մարտիրոս՝ 22, Գուրգէն՝ 19 եւ Սաթենիկ՝ 16 տարեկան: Տղաքը իրենց ուսումը ստացած էին քաղաքի Արամեան երկրորդական վարժարանէն եւ շրջանաւարտ ըլլալէ ետք, ձեռք առած էին իրենց հօր վաճառատան գործերը:

Պրն. Կարապետ Իշխանեան, որպէս եկեղեցասէր հայ, անդամ էր իրենց թաղի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ թաղականութեան եւ անձնուէր ծառայութեամբ, նիւթապէս եւ բարոյապէս սատար կը հանդիսանար եկեղեցւոյ պայծառութեան: Իսկ իր կրտսեր մանչը՝ Գուրգէն, որպէս սարկաւազ կը ծառայէր եկեղեցիին:

Պրն. Իշխանեան, եկեղեցւոյ եւ հայ դպրոցին հանդէպ իր ունեցած պարտականութիւններէն դուրս, որպէս հայրենասէր, իր մասնակցութիւնը կը բերէր հայ ժողովուրդի ինքնապաշտպանութեան աշխատանքներուն, որովհետեւ, Օսմանեան պետութեան եւ թուրք կառավարութեան հայութեան հանդէպ վարած քաղաքականութիւնը եւ խժոժութիւնները կու գային փաստելու, որ հայ ժողովուրդի կեանքն ու գոյութիւնը վտանգուած է ամբողջ թուրքիոյ մէջ եւ առանց ինքնապաշտպանութեան միջոցներու, կարելի չէ տեսապէս ապրիլ վայրենի թուրք եւ քիւրտ ժողովուրդներու հետ, որոնք ազատօրէն կ'ասպատակէին հայոց գիւղերուն վրայ, կողոպտելով գիւղացիներուն ունեցուածքները, անպատիժ սպաննելով դիմադրողներուն:

Այս վայրագութիւններուն վերջ տալու եւ յանցաւորներ-

րը պատժելու համար, Վանի մէջ կազմուած էին յեղափոխական եւ հայդուկային խմբակներ, որոնք սարսափ տարածած էին թուրք պետութեան պաշտօնատարներուն եւ թուրք եւ քիւրտ զանգուածներուն մէջ, որոնք սկսած էին զգուշանալ իրենց ծրագիրներուն գործադրութեան համար սխալ քայլերու դիմելու, սակայն, այս անգամ խաբեբայութեամբ, ստախօսութեամբ եւ կեղծաւորութեամբ ծուղակը ձգելու հայ ղեկավարները, որոնք կը կազմակերպէին հայ ժողովուրդի ինքնապաշտպանութիւնը:

Վանայ հայութեան բաւական հանգստաւէտ կեանքը խանգարուեցաւ համաշխարհային առաջին պատերազմի յայտարարութիւնով եւ թուրքիոյ այդ պատերազմին մասնակցութեամբ, որուն հետեւանքով, Վանի մէջ, թուրքերու եւ հայերու յարաբերութիւնները ձգտուած վիճակ մը ունեցան: Թուրք գաղտնի սպասարկութիւնը, կեղրոնէն ստացած հրահանգներուն ենթարկուելով, կը ձգտէին ձերբակալել հայ յեղափոխականները եւ գրաւել անոնց գինապահեստները:

Այդ օրերուն, պատահեցաւ գինապահեստներու տեղը մատնող Դաւոյի սպաննութիւնը, դաշնակցական պատանի Թէրլէմէզեանի կողմէ՝ շուկային մէջ, երբ մատնիչը քանի մը թուրք ոստիկաններու ընկերակցութեամբ կ'անցնէր շուկայէն: Այդ դէպքին վրայ, թուրք վայրագ խուժանը յարձակում գործեց հայերու պատկանող խանութներուն վրայ:

Իշխանեան եղբայրները աճապարեցին խանութը գոցել եւ տուն հասնիլ: Ճամբան, մահաբեր զնդակ մը եկաւ ըզգետնելու իրենց հայրը: Տղաքը, արտասուալից աչքերով իրենց հայրը հասցուցին տուն: Պրն. Իշխանեան, ժամ մը մահուան դէմ պայքարելէ ետք, իր հոգին աւանդեց իր զաւակներուն ըսելով.

- Շարունակեցէ՛ք գործս:

Երբ Պրն. Իշխանեանի դագաղը կը յանձնուէր ցուրտ հողին, երեք եղբայրներ ուխտեցին քալել իրենց հօր ուղիէն, իրենց կեանքը նուիրելով Հայրենիքի եւ Հայութեան պաշտպանութեան սուրբ գործին:

Այդ դէպքին օրը, 15 հայեր սպաննուեցան անծանօթ գնդակներէ: Հայ սրտերը սգաւոր էին: Կը գուշակէին իրենց սպառնացող վտանգը եւ բացարձակ գաղտնապահութեամբ ինքնապաշտպանութեան համար գէնք եւ ռազմամրթերք կ'ամբարէին:

Պատերազմի յայտարարութեամբ, Թուրքիա գերմանացիներու կողքին մասնակցեցաւ պատերազմին, եւ, 1915-ին, համաշխարհային պատերազմի թոհուրոհէն օգտուելով, թուրք կառավարութիւնը սկսաւ գործադրել իր վաղուց ծրագրած ծրագիրը՝ աքսորել, տարագրել եւ ջարդել թրքահայաստանի ամբողջ հայ ժողովուրդը:

Արեւմտեան Հայաստանի քաղաքներէն եւ գիւղերէն հարիւր հազարաւոր հայեր տեղահանուեցան իրենց բնակարաններէն, անմարդկային միջոցներով, անօթի-ծարաւ քալելով, քաղաքէ-քաղաք փոխադրուելով, թուրք եւ քիւրտ հրոսակներու յարձակումներուն ենթարկուելով շարունակեցին իրենց երթը դէպի Սուրիական անապատները, դաժանօրէն սպաննութեան ենթարկուելով աքսորի ճամբաներուն վրայ:

Հայ երիտասարդներէ պարպուած բազմաթիւ քաղաքներու մէջ, տեղի ունեցան ինքնապաշտպանութեան կռիւներ, սակայն, թուրք բանակներու եւ բանտէն արձակուած աւագակներու կազմակերպուած յարձակումներուն չդիմանալով, անոնք ալ ստիպուած աքսորուեցան անծանօթ ուղղութեամբ:

Աքսորուելու հերթը եկած էր Վանայ հայութեան: Թուրք կուսակալը, մոլնետիկներու միջոցաւ եւ պաշտօնական ադբիւրներով, կը հրահանգէր հեռանալու Վան քաղաքէն եւ շրջաններէն:

Սակայն, Վանայ հայութիւնը, իր ղեկավարներուն հրահանգներուն համաձայն, պատրաստ էր մղելու ինքնապաշտպանութեան կռիւներ եւ մնալ իր հայրենի տուններուն մէջ:

Կառավարութիւնը ուզեց բռնի միջոցներ գործադրել, սակայն հանդիպեցաւ հայ զինեալներու զօրաւոր դիմադրութեան եւ ինքնապաշտպանութեան: Կռիւներու ընթաց-

քին, ուրիշներու կարգին, Իշխանեան եղբայրենէն երկուքը՝ Յովհաննէս եւ Մարտիրոս ինկան հերոսաբար, իմացեալ մահով պաշտպանելով իրենց հայրենիքը:

Պատնէշի վրայ կը մնար Գուրգէն Իշխանեան, որ մեծ հռչակ ունեցաւ հայ եւ թուրք կռուող շրջանակներու մէջ, որպէս խիզախ կռուող եւ անշեղ նշանառու: Որպէս խմբապետ, միշտ օրինակ կը հանդիսանար իր խումբին, քաջաբար յարձակում գործելով թշնամի խրամներուն վրայ:

Հայերը ամէնուրեք յաղթական էին: Արդէն իսկ կազմուած էր հայկական կառավարութիւն: Հասած էին հայկական կամաւորական գունդերը եւ ռուսական կանոնաւոր բանակը: Թուրք բանակը ջարդուած՝ փախուստ տուած էր:

Ռուսական եւ հայկական զօրքերու ներկայութեամբ, Վանի հայութիւնը երկու տարի խաղաղութեամբ ապրեցաւ: Այդ շրջանին, Գուրգէն, վերաբացաւ շուկայի իրենց խանութր եւ գործերը լաւ կ'ընթանային: Ան, միեւնոյն ատեն, կը շարուանկէր գրադիլ քաղաքի ինքնապաշտպանութեան կազմակերպութեամբ, պատրաստ ըլլալու համար որեւէ անակնկալ յարձակում իր սաղմին մէջ խեղդելու:

Սակայն, ի մեծ դժբախտութիւն հայ ժողովուրդին, 1917-ի վերջերը, ռուսական զօրքերը, Մոսկուայէն եկած հրահանգին ենթարկուելով, հեռացան Վանէն: Իսկ հայկական կամաւորական գունդերը, չկարենալով դիմադրել թշնամի գերագանց ուժերու յարձակումներուն, ստիպուեցան նահանջել, Վանայ հայ ժողովուրդին հետ: Ժողովուրդին մէկ մասը կռուելով քիւրտ աշիրէթներուն դէմ, ապաստանեցաւ Պարսկաստան եւ Իրաք, իսկ խոշոր գանգուածը, հայ զօրքերու պաշտպանութեամբ ուղղուեցաւ դէպի Արեւելեան Հայաստան:

Գուրգէն կրկին հազած էր գինուորական զգեստները: Անոր գլխաւոր մտահոգութիւնը իր հայրենակիցներուն ապահով վայրեր հասցնելն էր, այդ նպատակով, իր գինակիցներուն կը թելադրէր երբեք չլքել յոգնած եւ տառապած ժողովուրդը:

Այսպէս, ամիսներով, ձմեռուան ձիւնին եւ ցուրտին, թիզ առ թիզ պաշտպանելով հայրենի հողը եւ գաղթական

ժողովուրդը, հայ զորքերը կը նահանջէին:

Գուրգէն, իր ժողովուրդին հետ, մայրը եւ քոյրն ալ պահով հասցուց Երեւան եւ իր գինուորականի հանգամանքով, կրցաւ բնակարան մը ճարել անոնց համար:

Սակայն, ռազմաճակատ վերադառնալէ առաջ, ան ուզեց իր մանկութեան երազին գոհացում տալ եւ այցելեց Սուրբ Էջմիածին Վանքը:

Գուրգէն, իր ղարոցական շրջանէն կարդացած էր Էջմիածնի մասին, տեսած էր այդ հնադարեան տաճարին պատկերը եւ ուխտած, որ երբ մեծնայ, անպայման այցելութեան երթայ Ս. Էջմիածին:

Սուրբ Էջմիածին Վանք Գուրգէնի այցելութիւնը կը պատահէր շատ աղետարար եւ տխուր պայմաններու ներքեւ, ուր հաւաքուած էին Արեւմտեան Հայաստանէն աքսորուած հազարաւոր ժողովուրդ, որոնք կ'ապրէին սրտաճմլիկ միջավայրի մը մէջ:

Երբ հասաւ Էջմիածին, արցունքը քարացաւ Գուրգէնի աչքերուն մէջ: Սիրտը կը բզքտուէր անծանօթ ուժերէ: Ինչո՞ւ այս ժողովուրդը, այս հնադարեան մշակոյթով քրիստոնեայ ժողովուրդը կը մեռնէր:

Մտաւ մայր տաճար, ծունկի եկաւ մայր խորանին առջեւ, աղօթեց եւ միեւնոյն ատեն վերանորոգեց իր ուխտը, ըսելով.

- Տէր Աստուած, հայրս եւ եղբայրներս մեռան այս ժողովուրդի պաշտպանութեան համար: Ես ալ պիտի մեռնիմ նոյն նպատակին համար կատարելէ ետք իմ հայրենասիրական եւ ազգասիրական պարտականութիւններս: Ոյժ տուր ինծի, որ այս ճակատամարտերուն աւելի լաւ կռուիմ, որովհետեւ թշնամին մօտեցած է քու Որդիիդ՝ Յիսուս Քրիստոսի իջեւանած տաճարին, հայ ժողովուրդի հաւատքի կեդրոնին եւ կը սպառնայ քանդել զայն, ինչպէս որ քանդեց Արեւմտեան Հայաստանի տաճարները: Այս ճակատամարտը Էջմիածնայ ճակատամարտն է, հայ մնալու եւ ապրելու ճակատամարտը:

Ելաւ դուրս եւ մեկնեցաւ Երեւան: Մեկնեցաւ ռազմաճակատ: Ճգնաժամային մարտեր կը մղուէին բոլոր ռազ-

մաճակատներուն վրայ: Մեր դարաւոր թշնամին, ամբողջ թրքահայուլթիւնը աքսորելէ եւ ջարդելէ ետք, կ'ուզէր Արեւելեան Հայաստանի հայուլթեան հաշիւն ալ մաքրել եւ հիմնադատակ կործանել մեր հաւատքին բերդը՝ Սուրբ Էջմիածինը:

Հայ ժողովուրդը, մեծով, պզտիկով, ամբողջութեամբ գինուոր դարձած, իրենց կարողութեան սահմաններուն մէջ, կ'ուզէր օգտակար դառնալ Հայրենիքի պաշտպանութեան, որովհետեւ ամէն հայ կը գիտակցէր իրեն սպառնացող վտանգի ահաւորութեան: Բոլորը որոշած էին Էջմիածնայ պատերուն առջեւ մեռնիլ եւ չթողուլ, որ թշնամին իր պիղծ ոտքերը կոխէ անոր սրբազան հողին:

Բաշ Ապարանի, Ղարաքիլիսայի եւ Սարդարապատի ճակատամարտները որոշեցին հայ ժողովուրդի ապագան: Այդ կռիւներուն, Գուրգէն, իր Վանեցի մարտիկներուն հետ անձնուիրաբար կը կռուէր Ղարաքիլիսայի ճակատին վրայ: Ան իր հերոսական մարտնչումներով արժանացած էր բազմաթիւ շքանշաններու եւ հարիւրապետի աստիճանին:

Եւ օր մը, կռիւի ահաւոր մէկ վայրկեանին, թշնամի դաւաճան ռումբ մը իր մօտ պայթելով, ծանրօրէն վիրաւորեց Գուրգէնը: Զինք փոխադրեցին հիւանդանոց, ուր իր քոյրը՝ Սաթենիկ, որպէս գլխութեան քոյր կ'աշխատէր: Բժշկական կազմի բոլոր ճիգերը հերոսին կեանքը փրկելու՝ ի դերեւ ելան: Մահուրնէ քանի մը ժամ առաջ, Գուրգէնի մայրը կանչուեցաւ հիւանդանոց, որ տեսնելով իր որդւոյն ծանր վիճակը դառնօրէն լացաւ, յիշելով իր ամուսինը եւ երկու մանչերը. . .

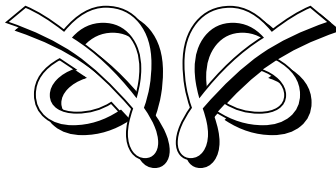
Գուրգէնի վերջին խօսքերը ուղղուած իր մօր, եղան.

«Սիրելի մայր, կը տեսնեմ որ կու լաս: Սակայն, ես հանգիստ կը մեռնիմ, որովհետեւ ես տեսայ իմ ժողովուրդիս վերընձիւղումը: Ես կատարեցի իմ պարտականութիւնս իմ հայրենիքիս, իմ ազգիս եւ իմ հաւատքիս հանդէպ: Ես քալեցի հօրս գծած ուղիէն: Կ'ուզեմ, որ դու ն երբեք չտխրիս եւ չլաս, այլ, հպարտ կանգնիս եւ քալես մեր անկախ հայրենիքի հողին վրայ, որովհետեւ դու ն այն մայրն ես, որ սնու-

ցիր եւ դաստիարակեցիր երեք մանչ զաւակներ եւ
ամուսիննովդ միասին զոհեցիր մեր Հայրենիքի ան-
կախութեան բագինին: Եթէ քեզի պէս մայրեր գո-
յութիւն չունենային, մեզի պէս մարտիկներ եւս
գոյութիւն պիտի չունենային: Մնա՛ք բարով. . .»:

*Ապա, Գուրգէն, իր ստացած վէրքերուն ահաւոր ցաւե-
րէն շրթները դողացին եւ փակուեցան հերոսի աչքերը՝ առ
յաւէտ. . .:*

*Փառաւոր յուղարկաւորութեան մը արժանացաւ հերոս
Գուրգէն: Զինուորական մեծ պատիւներով դագաղը ա-
ռաջնորդուեցաւ գերեզմանատուն, ուր դամբանականներ
խօսեցան բարձրաստիճան զինուորականներ եւ պետական
պաշտօնատարներ, որոնք գովեցին անոր հայրենասիրկան
եւ կրօնական զգացումներուն վեհութիւնն ու մարտական
օրինակելի քաջագործութիւնները:*

ԱՆՀԱՒԱՏ ԱՒԱԶԱԿԸ՝ ՔԱՄԱՂԻԷԼ ՀԱՒԱՏԱՅ ՅԻՍՈՒՄԻ ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԵԱՆ

Երբ Յիսուս Գալիլիայի Տիրեբական ծովուն դիմացի կողմը անցաւ, աշակերտները նշմարեցին, որ անոր ետեւէն ժողովուրդի մեծ բազմութիւն մը կ'երթար, որովհետեւ կը տեսնէին այն նշանները, զորս ան կը կատարէր հիւանդներուն վրայ: Յիսուս լեռ ելաւ եւ այնտեղ նստաւ իր աշակերտներուն հետ:

Յիսուս իր աչքերը վեր բարձրացուց եւ տեսաւ, որ ժողովուրդի մեծ բազմութիւն մը հետեւած է իրեն: Փրիլպպոսին ըսաւ.

-Ուրկէ՞ հաց պիտի գնենք, որ հաւաքուած ժողովուրդը ուտէ:

Փրիլպպոս պատասխանեց.

-Երկու հարիւր դահեկանի հաց չի բաւեր ասոնց, նոյնիսկ եթէ իւրաքանչիւրը փոքրիկ կտոր մը առնէ:

Իր աշակերտներէն մէկը՝ Անդրէաս, Սիմոն Վէմի եղբայրը, ըսաւ.

-Այստեղ պատանի մը կայ, որ հինգ զարիի հաց ունի եւ երկու ձուկ. բայց այդքանը ի՛նչ է այսչափ մարդոց համար:

Յիսուս ըսաւ..

-Նստեցուցէ՛ք այդ մարդերը:

Մարդիկ նստան, թիւով շուրջ հինգ հազար հոգի: Եւ Յիսուս հացը առաւ ու գոհութիւն յայտնեց եւ բաշխեց նստողներուն: Նոյնպէս եւ ձուկերը: Եւ երբ կշտացան, ըսաւ աշակերտներուն.

- Ժողովեցէ՛ք այդ աւելցածները, որպէսզի բան չթափի:

Ժողովեցին եւ լեցուցին տասներկու սակառներու մէջ, որ աւելցած էր ուտողներէն: Իսկ մարդիկ երբ տեսան եղած հրաշքը, ըսին.

- Ասիկա է ճշմարիտ մարգարէն, որ աշխարհ պիտի գար:

Ներկայ ժողովուրդին մէջ կար Քամաղիէլ անունով

հրեայ աւագակ մը, շուրջ 35 տարեկան, որ իր աւագակու-
թիւններով եւ գողութիւններով հռչակաւոր դարձած էր
ամբողջ Պաղեստինի մէջ: Անիկա, հրամցուած հացով եւ
ձուկով կշտանալէ ետք, մտածեց տեւաբար հետեւիլ Յի-
սուսին, որպէսզի միշտ օգտուի ձրիաբար հրամցուած ու-
տելիքներէն:

Քամաղիէլ Յիսուսի հետեւեցաւ ամէնուրեք՝ Գալիլիա,
Դեկապոլիս, Երուսաղէմ, Հրէաստան եւ Յորդանանի ան-
դիի կողմերը, մտիկ ընելով անոր քարոզութիւնները: Ան
Յիսուսի քարոզները չէր հաւնէր եւ կը զայրանար:

Յիսուս տեսնելով իրեն հետեւող ժողովուրդը, լեռ
բարձրացաւ եւ հոն խօսեցաւ հետեւեալ քարոզը.

«Երանի՛ հոգիով աղքատներուն, վասնզի երկնքի
թագաւորութիւնը անոնց է:

Երանի՛ սգաւորներուն, վասնզի անոնք պիտի
մխիթարուին:

Երանի՛ հեզերուն, վասնզի անոնք պիտի ժա-
ռանգեն երկիրը:

Երանի՛ անոնց, որ անօթի եւ ծարաւ են արդա-
րութեան, վասնզի անոնք պիտի կշտանան:

Երանի՛ ողորմածներուն, վասնզի անոնք ողոր-
մութիւն պիտի գտնեն:

Երանի՛ անոնց, որ սրտով մաքուր են, վասնզի ան-
ոնք պիտի տեսնեն Աստուածը:

Երանի՛ խաղաղութիւն ընողներուն, վասնզի ան-
ոնք Աստուծոյ որդիներ պիտի կոչուին:

Երանի՛ անոնց, որ հալածուած են արդարու-
թեան համար, վասնզի երկինքի թաւագորութիւնը
անոնց է:

Երանի՛ է ձեզի, երբ կը նախատեն ձեզ ու կը հա-
լածեն եւ սուտ տեղը ամէն կերպ գէշ խօսքեր կը
խօսին ձեր վրայ ինձի համար:

Յնծացէ՛ք եւ ուրախ եղէք, վասնզի ձեր վարձքը
շատ է երկինքը»:

Քամաղիէլ, ուշադրութեամբ մտիկ ընելէ վերջ Յիսուսի
խօսած երանիներու շարքը, բան մը չհասկցաւ, աւելի ճիշդ

իր կեանքին օգտակարութիւն մը չտեսաւ, ընդհակառակն, իր սկզբունքներուն դէմ խօսքեր նկատելով, գլխիկոր հեռացաւ:

Քամադիէլ հետեւելով Յիսուսի շրջագայութիւններուն եւ քարոզներուն, իր ուշադրութիւնը գրաւեց Յիսուսի հետեւեալ խօսքերը.

«Եկէ՛ք ինձի բոլոր յոգնածներ ու բեռնաւորուածներ եւ ես ձեզ պիտի հանգչեցնեմ: Իմ լուծս ձեր վրայ առէք եւ ինձմէ սորվեցէք, որ հեզ եմ ու սրտով խոնարհ եւ ձեր անձերուն հանգստութիւն պիտի գըտնէք, վասնզի իմ լուծս քաղցր է եւ իմ բեռս թեթեւ»:

Այս յայտարարութիւնը որոշ յոյս ներշնչեց Քամադիէլին, ինքզինք յոգնած եւ բեռնաւորուած նկատելով, հաւանաբար, Յիսուս կրնայ գինք հանգչեցնել, իր կեանքի ապրուստը ապահովելով:

Սակայն, իր յոյսերը ի դերեւ ելան, երբ ականատես եղաւ հետեւեալ դէպքին: Մարդ մը վազեց Յիսուսի առջեւ եւ ծունկի գալով հարցուց անոր.

-Բարի Վարդապետ, ի՞նչ ընեմ որ յաւիտենական կեանքը ժառանգեմ:

Յիսուս պատասխանեց անոր.

-Ինչո՞ւ գիտ բարի կ'անուանես: Մէկէն զատ բարի չկայ, որ է Աստուած: Պատուիրանքները գիտես, շնութիւն մի՛ ըներ, սպաննութիւն մի՛ ըներ, քու հայրդ ու մայրդ պատուէ:

Մարդը պատասխան տուաւ եւ ըսաւ.

-Վարդապետ, ատոնք մանկութենէս ի վեր կ'ընեմ:

Յիսուս անոր նայելով սիրեց զայն ու ըսաւ.

-Մէկ բան պակաս է քեզի, գնա՛, ունեցածդ ծախսէ՛, տո՛ւր աղքատներուն ու երկինքը գանձ պիտի ունենաս եւ խաչը վերցուր ու իմ ետեւէս եկուր:

Մարդը, որ շատ ստացուածք ունէր, խոժոռեցաւ եւ տրտմութեամբ հեռացաւ:

Քամադիէլի համար այս խօսքերը երբեք ընդունելի չէին: Թէեւ հարստութիւն չունէր, սակայն, ունենալու պարագային ալ երբեք պիտի չուզէր ծախել, աղքատներուն բաժնել եւ Յիսուսին ետեւէն երթալ, Աստուծոյ թագաւորու-

Թեան արժանանալու համար, որուն ինք չէր հաւատար:

Ամիսներ անցան, Քամաղիէլ կը շարունակէր անպաշտպան տուներէն գողնալ թանկագին առարկաներ, գոհարեղէններ եւ պահուած դրամներ: Որպէս աւագակ եւ գող, իր անունը տարածուած էր Պաղեստինի բոլոր շրջանները եւ հռոմէական իշխանութիւնները զօրաշարժի ենթարկուած էին բռնելու, դատելու եւ բանտարկելու այս սարսափելի գողը:

Քամաղիէլ, լսելով Բեթանիոյ հարուստ բնակիչներէն Ղազարոսի մահը, որոչեց անոր տունը կողոպտել: Թէեւ գիտէր, որ Ղազարոսի երկու քոյրերը՝ Մարթա եւ Մարիամ նոյն տունը կը բնակէին, բայց, անոնք Ղազարոսի թաղման կարգադրութիւններով զբաղած ըլլալով, հաւանաբար տունը մարդ չէր ըլլար:

Այս համոզումով, Քամաղիէլ Երիքովէն ճամբայ ելաւ: Հասնելով Բեթանիա, իրեն հանդիպած առաջին մարդուն հարցուց հանգուցեալ Ղազարոսին բնակարանին տեղը: Մարդը ազնուութեամբ մանրամասն բացատրութիւն տրւաւ, զայն նկատելով դուրսէն եկած Ղազարոսի ազգականներէն մէկը:

Քամաղիէլ դիւրութեամբ գտաւ Ղազարոսին տունը: Տան չորս բոլորը դառնալով մօտեցաւ գլխաւոր դրան, ուր դիմաւորուեցաւ խոշոր գամբուի մը հաջոցներով: Տունը ընդարձակ բակ մը ունէր, շաջապատուած բաւականին բարձր պատերով, որոնց վրայ, կոտրած ապակիի սրածայր կտորներ կային, որպէսզի մարդ չհամարձակի դիւրութեամբ պատէն բակ ցատկել:

Վերոյիշեալ քննութիւններէն ետք, Քամաղիէլ Բեթանիոյ շուկային մէջ մսավաճառ մը գտաւ եւ կէս քիլօ միս գնեց եւ իր մօտ գտնուած թոյնով շաղեց: Սպասեց, որ գիշեր ըլլայ, եւ Մարիամ եւ Մարթա քնանան: Գիշերուան ժամը 12-ի մօտ պատէն բարձրացաւ եւ թոյնով շաղուած միսը նետեց բակ: Տունին պահապան շունը միսին հոտը առնելով մօտեցաւ եւ հագիւ քանի մը խած առած, անշունչ պառկած մնաց:

Մասնագէտ գողը՝ Քամաղիէլ, պատի դուրսի մասէն ծը-

ուելով բակ ցատկած միջոցին, ոտքը սրածայր ապակիներուն անցաւ եւ ծանրօրէն վիրաւորուեցաւ: Երբ ինքզինք բակ նետեց, քայելու անկարողութիւն զգաց, սակայն, կարելի չէր հոն այդ ձեւով մնալ: Սողալով մօտեցաւ տան: Մըտաւ խոհանոցը եւ իր վէրքերը ջուրով մաքրելէ ետք, կապեց եւ հոսող արիւնը կեցուց: Երկու ժամ հանգստանալէ ետք, մտաւ սենեակները եւ տոպրակին մէջ լեցուց թանկարժէք առարկաները, եւ, երբ կ'ուզէր այդ կողոպուտով դուրս ելլել, ոտքը դժուարաւ շարժեց, բայց չհամարձակեցաւ դուրս ելլել՝ անտանելի ցաւեր զգալով:

Ղազարոսին քոյրերը, շատ կը սիրէին Յիսուսը, եւ կը հաւատային, որ ան Աստուծոյ Որդին է: Ղազարոսին մեռնելէն առաջ մարդ դրկեցին Յիսուսին մօտ, ըսելով, որ քու շատ սիրած Ղազարոսը հիւանդ է: Յիսուս տեղեկանալով Ղազարոսի հիւանդութեան ըսաւ.

-Այդ հիւանդութիւնը մահաբեր չէ, այլ՝ Աստուծոյ փառքին համար է, որպէսզի անով փառաւորուի Աստուծոյ Որդին:

Յիսուս կը սիրէր Ղազարոսը եւ անոր քոյրերը՝ Մարթան եւ Մարիամը: Ղազարոսի հիւանդութիւնը լսելէ ետք, Յիսուս երկու օր եւս մնաց հոն, ուր կը գտնուէր: Երկու օր վերջ ըսաւ աշակերտներուն.

-Եկէք Հրէաստան երթանք:

Աշակերտները ըսին անոր.

-Ռաբբի, հրեաները դեռ նոր կ'ուզէին քարկոծել քեզ եւ նորէն կ'ուզես հո՞ն երթալ:

Յիսուս ըսաւ.

-Մեր բարեկամը Ղազարոս ննջեր է, երթամ արթնցնեմ զայն:

Աշակերտները ըսին.

-Տէ՛ր, եթէ ննջեր է, ուրեմն, կ'արթննայ:

Բայց Յիսուս անոր մահուան կ'ականարկէր, մինչդեռ անոնց այնպէս թուեցաւ, թէ ան քունով ննջելու մասին կ'ըսէր: Այն ատեն Յիսուս յայտնապէս ըսաւ անոնց.

- Ղազարոս մեռաւ եւ ես ուրախ եմ ձեզի համար, որ հոն չէի, որպէսզի դուք ինծի հաւատաք:

Յիսուս եկաւ եւ չորս օրէ ի վեր գերեզմանի մէջ դրուած գտաւ Ղազարոսը: Երբ Մարթա լսեց, որ Յիսուս կուգայ, անոր ընդառաջ գնաց, բայց Մարիամ տունը մնաց: Մարթա ըսաւ Յիսուսի.

- Տէ՛ր, եթէ դուն հոս ըլլայիր, իմ եղբայրս չէր մեռներ: Բայց հիմա ալ գիտեմ, եթէ ինչ որ Աստուծո՞մէ ուզես, Աստուծո՞ւ կու տայ քեզի:

Յիսուս ըսաւ անոր.

- Քու եղբայրդ յարուլթիւն պիտի առնէ, ես եմ յարուլթիւնը եւ կեանքը, ով որ կը հաւատայ ինձի, թէպէտ մեռնի ալ, պիտի ապրի: Իսկ ով որ կենդանի է եւ կը հաւատայ ինձի, յաւիտեան պիտի ապրի: Կը հաւատա՞ս ասոր:

Մարթա պատասխանեց.

- Այո, Տէ՛ր, ես հաւատացի, որ դո՛ւն ես Քրիստոսը՝ Աստուծոյ Որդին, որ աշխարհ պիտի գայիր:

Այս ըսելէ ետք, Մարթա գնաց եւ կանչեց իր քոյրը՝ Մարիամը, ըսելով, որ Յիսուս զինք կ'ուզէ: Մարիամ եւ այն հրեաները, որ Մարիամին տունը ցաւակցութեան եկած էին, երբ տեսան, որ Մարիամ իսկոյն ելաւ գնաց, իրենք ալ գացին անոր ետեւէն:

Քամադիէլ, որ մուլթ սենեակին մէջ պատսպարուած, կը լսէր տեղի ունեցող խօսակցութիւնները, լսելով ներկաներուն տունէն մեկնիլը, ինքն ալ կամացուկ մը, կաղալով դուրս ելաւ եւ հետեւեցաւ Մարիամին եւ անոր միացող հրեաներուն:

Մարիամ, երբ եկաւ այնտեղ, ուր Յիսուս կեցած էր եւ տեսաւ գայն, ինկաւ անոր ոտքերուն ու ըսաւ.

- Տէ՛ր, եթէ հոս ըլլայիր, եղբայրս չէր մեռներ:

Երբ Յիսուս տեսաւ, թէ ան կու լայ եւ անոր հետ եղող հրեաներն ալ կու լան, խռովեցաւ իր հոգիին մէջ եւ ըսաւ.

- Ո՞ւր դրիք գայն:

Ըսին.

- Տէ՛ր, եկո՛ւր եւ տե՛ս:

Յիսուս արտասուեց: Հրեաները կ'ըսէին.

- Տեսէք, որչափ կը սիրէր գայն:

Անոնցմէ ոմանք կ'ըսէին.

- Ասիկա, որ կոյրին աչքերը բացաւ, չէ՞ր կրնար այնպէս ընել, որ Ղազարոս չմեռնէր:

Յիսուս եկաւ գերեզման: Քարայր մըն էր, որուն վրայ քար մը դրուած էր: Եւ Յիսուս ըսաւ.

- Այդ քարը մէկդի ըրէք:

Ղազարոսին քոյրը՝ Մարթա, ըսաւ անոր.

- Տէ՛ր, հիմա արդէն նեխած կ'ըլլայ, քանի որ չորս օրուան է:

Յիսուս ըսաւ անոր.

- Չըսի՞ քեզի, որ եթէ հաւատաս, Աստուծոյ փառքը պիտի տեսնես:

Եւ երբ վերցուցին քարը, Յիսուս աչքերը վեր բարձրացուց ու ըսաւ

- Հա՛յր, գոհուածիւն կու տամ քեզի, որ լսեցիր, եւ ես գիտէի, որ ամէն ժամ կը լսես զիս. բայց այս բանը կ'ընեմ շուրջս կեցած այս ժողովուրդին համար, որպէսզի հաւատան, թէ դո՛ւն զրկեցիր զիս:

Երբ այս խօսքերը ըսաւ, բարձր ձայնով կանչեց.

- Ղազարո՛ս, ելի՛ր, դո՛ւրս եկուր:

Եւ մեռելը ելաւ կապուած ոտքերով, ձեռքերը երիզներով ամրացած եւ երեսը վարչամակով փաթթուած: Եւ Յիսուս ըսաւ անոնց.

- Արձակեցէ՛ք գայն եւ թողէք որ երթայ:

Հրեաներէն շատեր, որ Մարիամնց եկած էին, երբ տեսան ինչ որ Ան ըրաւ, հաւատացին Անոր: Իսկ անոնցմէ ոմանք, գացին փարիսեցիներուն եւ պատմեցին անոնց՝ ինչ որ տեսան:

Քամաղիէլ, որ հետեւած էր Յիսուսի եւ Մարիամի խօսքերուն, եւ ներկայ եղած Ղազարոսի յարութեան, լալով մօտեցաւ Յիսուսին եւ ծոնկի եկած անոր առջեւ ըսաւ .

- Տէ՛ր, ես նշանաւոր աւագակ Քամաղիէլն եմ, լսելով Ղազարոսի մահը, Երիքովէն Բիւթանիա եկայ, որպէսզի անոր տան թանկագին առարկաները գողնամ. ծրագիրս գործադրուածեան դնելու պահուս, վիրաւորուեցայ եւ ներկայիս հագիւ կրնամ կաղալով քայլել: Հետեւելով քու շրջագայութիւններուդ, լսած եմ բոլոր քարոզներդ, որոնց միջոցաւ

ցոյց կու տայիր մարդկայնօրէն ապրելու աստուածային ճամբան, արժանանալու համար երկնային արքայութեան: Քեզ մտիկ ընելով չկրցայ ընդունիլ աստուածային ճշմարտութիւնը: Սակայն, այսօր, տեսնելով քու աստուածային հրաշագործութիւնը՝ Ղազարոսի՝ չորս օրուան մեռած մարդուն յարութիւնը, հաւատացի, որ Դուն ես Աստուծոյ Որդին, որուն հաւատացողը միայն կրնայ արքայութեան արժանանալ: Կը գղջամ իմ կատարած անմարդկային արարքներուս՝ գողնալով, կողոպտելով եւ երբեմն սպաննութիւններով բազմաթիւ ընտանիքներու զժբախտութեան պատճառ դառնալով: Տէ՛ր, ներէ՛ իմ մեղքերս, որուն ծանրութիւնը սկսած է գիս խեղդել:

Յիսուս լսելէ վերջ Քամաղիէլի անկեղծ գղջումը, ներեց անոր, թելադրելով, որ այսուհետեւ, ապրի աստուածահաճոյ կեանք մը, բարիք գործելով ամէն օր եւ կատարելով աստուածային բոլոր պատուիրանները:

ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆ

Ուրֆան եղած է Մերձաւոր Արեւելքի ամէնահին քաղաքներէն մէկը: Այս քաղաքը անյիշատակ ժամանակներէ ի վեր կը կոչուէր Ուռհա, որ թուրքերու տիրապետութեան տակ վերածուեցաւ Ուրֆայի: Սկզբնական շրջանին, Մեծն Աղեքսանդրի արշաւանքէն յետոյ (Ն.Ք. 300 թուականին) քաղաքին անունը դարձած էր Եղեսէ կամ Եղեսիա:

Ուրֆան, դարերու ընթացքին եղած է քաղաքակրթութեան եւ գիտութեան օճախ մը: 1915-ին, Ուրֆայի մէջ կը բնակէին շուրջ 30,000 հայեր:

Մերձաւոր Արեւելքի այս պատմական քաղաքը եղած է թէ՛ փոթորկայոյց անցեալով եւ թէ՛ հայկականութեամբ: Ուրֆայի շրջանը եղած է քրիստոնէութեան առաջին օրրանը: Աբգար Ե-ի եւ Ս. Դաստարակի աւանդութեան մէջէն, իբրեւ պատմական իրողութիւն կը ներկայանայ առաքելներէն Ս. Թադէոսի Ուրֆա այցելութիւնը եւ այնտեղ աշխարհի հնագոյն եկեղեցիին հիմնադրութիւնը անոր իսկ ձեռքով: Հայ եկեղեցականութեան մեծագոյն դէմքերը, Խորենացիէն մինչեւ Շնորհալի, Ուրֆայէն քաղած են իրենց գործերուն համար անհրաժեշտ ատաղձը: Իսկ հայ գրերու գիւտին կապակցութիւնը Ուրֆայի հետ արդէն իսկ փաստրած իրողութիւն է:

Արեւելեան եկեղեցիներու առաջին սուրբերը, ճգնաւորները, տեսաբանները եւ ռահվիրաները ապրած են Ուրֆայի մէջ եւ իրենց նահատակութեամբ քրիստոնէական գաղափարականին ճամբան հարթած են:

Հայոց Մեծն Տիգրան Արքայէն մինչեւ Արտաշէսի թոռները, պարբերաբար իշխած են Ուրֆայի վրայ, իսկ միջին դարերէն մինչեւ Օսմանցիներու յայտնութեան շրջանը, բազմաթիւ հայ իշխաններ եւ զօրականներ իրենց տիրապետութիւնը հաստատած են անոր ամրակուռ բերդերուն վրայ:

Ուրֆայի նշանաւոր եկեղեցիներէն եւ վանքերէն են՝ Ս.

Աստուածածին Եկեղեցին, որ շինուած է Թաղէոս Առաքեալի կողմէ եւ Ս. Սարգիս Վանքը, որ շինուած է լերան մը ստորոտին:

Ուրֆայի հայ ժողովուրդը դարերով ապրած է ներդաշնակ կեանքով եւ հայկական աւանդութիւններով եւ սովորութիւններով: Թէեւ, պատմութեան ընթացքին, ենթարկուելով թրքական տիրապետութեան, 1637-էն սկսեալ, համեմատական եւ ժամանակաւոր խաղաղութիւն տիրեց շարունակական կռիւներէ ուժասպառ եղած քաղաքին մէջ: Այդ շրջանին է, որ մինչեւ 1850 թուականը, բազմաթիւ հայեր, մասնաւոր կերպով Սասնոյ, Վանի եւ Մալաթիոյ կողմերէն եւ փոքրաթիւ հայեր ալ Պարսկաստանէն գալով, Ուրֆայի մէջ բնակութիւն հաստատեցին:

1895-ի համիտեան կոտորածներէն ետք, շրջան մը, մինչեւ 1915, Ուրֆայի հայութիւնը ապրեցաւ ազգային գարթօնքի մթնոլորտի մը մէջ, ուր հասակ կը նետեն Ուրֆայի ապագայ հերոսները: Սերմերը կը նետուին, որպէսզի արագօրէն հասուննալով, պատրաստ ըլլան 1915-ի հունձքին համար:

1915-ին, կը սկսի թրքական պետութեան կողմէ ծրագրուած հայոց ցեղասպանութիւնը: Ամբողջ Արեւմտեան Հայաստանը կը պարպուի իր բնիկ բնակիչներէն, որոնք աքսորի ճամբաներուն վրայ անօթի-ծարաւ քայլելով, միշտ ենթարկուելով վայրագ քիւրտերու, թուրքերու եւ չէչէններու կողոպուտներուն եւ սպաննութիւններուն, մինչեւ սուրիական անապատները՝ Տէր Զօր, Մասքանէ, Ռազզա, Մարկատէ եւ այլ վայրեր կ'ենթարկուին ոչնչացման:

Թէեւ, Արեւմտեան կարգ մը քաղաքներու մէջ տեղի կ'ունենան ինքնապաշտպանական կռիւներ, ինչպէս՝ Վանի, Սասունի, Շապին Գարահիսարի, Ուրֆայի, Այնթապի, Հաճընի եւ այլ վայրերուն մէջ, որոնց շնորհիւ կը փրկուին մեծ թիւով հայեր ստոյգ ջարդերէ:

Ուրֆայի հայութիւնը, ղեկավարութեամբ Մկրտիչ Եօթնեղբայրեանի եւ եղբօր՝ Սագոյի, Յարութիւն Ռասկէլէնեանի, Լեւոն Զերչեանի, Գէորգ Ալահայտոյեանի, Օրիորդ Քէթէնճեանի եւ այլ հերոսներու, կը կերտեն Ուրֆայի

պատմութեան ամէնէն շքեղ թուականներէն մէկը՝ 1915-ին, երբ մեր հայրենակիցները իրենց դիւցազնական խոյանքներով պիտի փրկէին ցեղին պատիւը ու գրաւէին հայոց պատմութեան գեղեցկագոյն էջերէն մէկը:

1918-ի գինադադարէն ետք, Թուրքիոյ զանազան կողմերէն ցրուած ու հրաշքով ազատուած ուրֆացիներ, կը շտապեն Հալէպ հասնիլ, ու երբ անգլիացիները ու Ֆրանսացիները Ուրֆա կը մտնեն, մեր հայրենակիցներն ալ կը հետեւին անոնց, ժամ առաջ հասնելու համար իրենց ծնընդավայրը:

Սակայն, մեծ պետութիւններու աւանդական հակամարտութիւններէն օգտուելով, թուրքերը կը ձեռնարկեն Քեմալական շարժման եւ վերապրողները կը կեցնեն նոր վտանգի մը առջեւ:

1920-ին, տեղի կ'ունենան Ուրֆայի փետրուարեան Փրօրանք եւ թուրք կռիւները, որոնց ընթացքին մեր հայրենակիցները կրկին ի յայտ կը բերեն առնական կեցուածք եւ երկու ամիս շարունակ իրենց դիրքերուն մէջ ամրացած, կուրծք կու տան թուրքերու բոլոր յարձակումներուն:

Կիլիկիայէն Ֆրանսական բանակներու նահանջին հետեւանքով, Ուրֆայի հայութիւնը վերջնական կերպով Ուրֆան լքելով կ'ապաստանի Սուրիա եւ Լիբանան: Կը սկսի գաղութային կեանքը:

Ուրֆայի 30,000 հայութեան մէջ աչքի գարնոց ընտանիք մըն էր Սարգիսեան ընտանիքը: Սարգիս եւ Լուսիա Սարգիսեանները ունեցած էին ութը զաւակներ, վեց մանչ եւ երկու աղջիկ, որոնք կը կոչուէին Եղիա, Կարպիս, Յովհաննէս, Գրիգոր, Մկրտիչ, Յակոբ, Մարիամ եւ Խանըմ:

Ուրֆայի հերոսամարտին, քաջարար կռուելով կը նահատակուին ընտանիքին հայրը՝ Սարգիս եւ զաւակներէն՝ Կարպիսը, Յովհաննէսը եւ Գրիգորը: Երէց զաւակը՝ Եղիա, պարտադիր գինուոր ըլլալով Ուրֆա չէր գտնուեր:

Սարգիսեան եղբայրները ունէին մօրաքոյր մը, որ շատ հարուստ էր: Այնթապի ձեռագործ կ'աշխատցնէր հայ կիներուն եւ կ'արտածէր արտասահման:

Երբ տարագրութիւնը սկսաւ, մօրաքոյր Շամէլ, որ

Սարգիսեան ընտանիքին հետ կ'ապրէր, իր ունեցած ոսկիները ջարդէն ազատուած Յակոբին հագուստներուն մէջ կը կարէ եւ յատուկ կառք մը վարձելով կը հետեւի աքսորեալներուն: Սարգիսեան քոյրերը չդիմանալով ճամբու տառապանքներու, կը հիւանդանան եւ կը մեռնին:

Աքսորեալները, թուրք զինուորներու եւ սպաներու հսկողութեամբ կը հասնին Ռազգա: Ռազգայի մէջ կը մեռնի մօրաքոյր Շամէլ: Փոքրիկն, հինգ տարեկան Յակոբ կը մնայ առանձին: Թուրք սպան, լսելով, որ մեռնողը հարուստ կին մը եղած է, կը սկսի խուզարկութեան: Անոր ունեցած ապրանքներուն մէջ ան բան մը չգտնելով, կը քննէ նաեւ Յակոբին հագուստները եւ կը տիրանայ հոն կարուած ոսկիներուն:

Այդ շրջանին, շրջանի արար աշիրաթներէն Սուլթան աշիրաթի գլխաւորը, կը տեսնէ անօգնական մնացած Յակոբը եւ տէր կ'ելլէ անոր: Զեռքէն բռնած կը տանի տուն եւ պատիկը իր կնոջ ներկայացնելով կ'ըսէ.

- Խանու՛մ, ահա աստիկ քեզի բերի գաւակդ՝ Ահմատ Սուլթանը:

Արդարեւ, Սուլթան ընտանիքի գաւակներէն մէկը, պարսատիկով թռչուն մը զարնելու ատեն, քարը կը զարնուի իր փոքր եղբօր՝ Ահմատին, որուն մահը կ'ըլլայ վայրկեանական:

Սուլթան ընտանիքը Յակոբին, որ կոչուեցաւ Ահմատ Սուլթան, իրենց հարազատ գաւակին պէս կը նային: Մօտ մէկուկէս տարի յատուկ, սննդարար կերակուրներ, մասնաւորաբար թոք կը կերցնեն, որպէսզի առողջութիւնը վերագտնէ:

Ուրֆայի ինքնապաշտպանական կռիւներէն վերջ, ամէնէն ցաւալին մանուկներու վիճակն էր: Նոր ծնած մանուկներէն մինչեւ տասը տարեկանները ձգուած էին իրենց բախտին: Աւելի մեծերը իրենց մայրերուն հետ կը բռնէին աքսորի ճամբան:

Միլէթ խանը եւ Զալոնց խանը լեցուած էր անհամար մանուկներով: Դահլճները մտածեցին այդ մանուկները հաւաքել եւ անոնցմէ եէնիչէրիներու նոր սերունդ պատ-

րաստել:

Այդ օրերուն, Մկրտիչ Սարգիսեան, Յակոբ Սարգիսեանի մեծ եղբայրը, որ ազատած էր ջարդէն եւ որը մնացած էր, հիւանդ եւ սպառած վիճակ մը ունենալով, խանին մէջ ազգական մը գինք կը տանի եւ կը յանձնէ թուրք պաշտօնեայի մը, որ եկած էր անտէր մանուկները հաւաքելու:

Մկրտիչը կը տեղաւորուի Քիւլահեանէնց տունը, ուր Ռագմի Պէկ կոչուած արիւնարբու գազանի մը տնօրէնութեան տակ, բոլոր մանուկները ծեծի տակ կը սպաննուէին: Քառասուն տղոցմէ երկու շարթուան ընթացքին կը մնան միայն չորս հոգի: Շուտով նոր տնօրէն մը կը նշանակուի, որուն գործը կ'ըլլայ հաւաքուած որբերը ամերիկեան նախկին հաստատութիւններուն մէջ ու մաս մըն ալ Ս. Սարգիս Վանքը տեղաւորել:

Թուրք կառավարութիւնը ամէն զնով կը ջանար, հաւաքուած որբերը թրքացնել:

Ժամանակ մը վերջ, որբերէն մաս մը տեղաւորեցին կառքերու մէջ եւ զրկեցին Սրուճ եւ անկէ՝ Իսլահիէ: Ապա, Շիրխի նախկին Ֆրանսական որբանոցը: Հոն հաւաքուած էին հինգ հարիւրէ աւելի թուրք եւ քիւրտ որբեր: Եկող հայ որբերը խառնեցին անոնց հետ: Հոն Մկրտիչ ծանր կը հիւանդանայ: Կազդուրուելէ ետք, կը զրկուի Ատանայի որբանոցը, որ կը կրէր «Էնվէր Փաշա Տար-էլ-Եէթիմ» անունը:

Օր մը էնվէր Փաշան Ատանա կու գայ եւ կ'այցելէ որբանոցը: Շարքի կեցած որբերը կը բարեւեն Փաշային: Փաշան, հարիւրաւոր որբերուն մէջէն կը մօտենայ Մկրտիչին եւ կը հարցնէ անունը եւ մականունը: Մկրտիչ կը բարեւէ եւ կ'ըսէ, թէ Մոհամմէտ Նուրի կը կոչուի: Սակայն, թուրք պաշտօնեան փաշային կը յայտնէ, թէ ենթական թրքացած ուրֆացի որբ մըն է: Փաշան պաշտօնեային կ'ըսէ.

- Այս տղան Պոլիս զրկէ, պիտի որդեգրեմ:

Երկու օր վերջ, զինուորի մը օգնութեամբ Մկրտիչ Պոլիս կը զրկուի եւ սպայի մը միջոցաւ Փաշային պալատը կը տարուի:

Քանի մը օր վերջ Փաշան տուն կու գայ եւ Մկրտիչին կ'ըսէ.

- Տղա՛ս, որբանոցին մէջէն քեզ միայն զատեցի, որպէս հոգեգաւակ, այսօր իսկ քեզ պիտի տանին զինուորական վարժարան, պիտի աշխատիս, որ լաւ ուսում ստանաս եւ ապագային ծառայես թուրք հայրենիքին:

Նոյն օրը, թուրք սպան Մկրտիչը կը տանի Հարպիէ դըպրոցը: Հոն ժամանակ մը կը մնայ: Հայերէնը արդէն մոռցած էր: Որպէս հայ պիտի կորսուէր, եթէ զինադադարը վրայ չհասնէր:

Քանի մը ամիս ետք, Պոլիսէն կ'անցնի Հալէպ, յետոյ Այնթապ, ապա՝ Ուրֆա: Հոն կը գտնէ իր մեծ եղբայրը՝ Եղիան:

Լսելով, որ փոքր եղբայրը կը գտնուի Ռազգայի գիւղերէն Համրայի մէջ, կը մեկնի Ռազգա: Հոնկէ՝ Համրա, ուր բաւական ժամանակ կը վատնուի փաստելու համար Յակոբին ինքնութիւնը: Ի վերջոյ, Յակոբին նոր հայրը՝ Շէյխ Հիւսէյն Սուլթան, հաստատելով փաստերուն ճշմարտութիւնը ու բոլորովին արաբ դարձած Յակոբը կը յօժարի յանձնել Մկրտիչին:

Մկրտիչին մեծ եղբայրը՝ Եղիա, կը հաստատուի Արար Բունար, հոն խանութ բանալով իր ապրուստը կը հոգայ:

Մկրտիչ Ռազգայի մէջ խանութ կը բանայ Յակոբին հետ: Գործերը բաւական յաջող կ'ընթանան:

Քանի մը տարի միասին աշխատելէ ետք, Յակոբ կը բանայ իր անձնական խանութը: Երիտասարդ տարիքին կ'ամուսնանայ Հալէպէն Օր. Մարի Զապունեանի հետ եւ կը բախտաւորուի հինգ զաւակներով, երեք մանչ եւ երկու աղջիկ:

Պրն. Յակոբ Սարգիսեանի առեւտրական գործը մեծ յաջողութիւն կ'արձանագրէ: Ան, իր անձնական գործերէն վերջ, հայերէն լեզուի դաս կ'առնէ Օշական Քահանայի որդիէն՝ Կարօ Սայրեանէն եւ Ռազգայի դպրոցի ուսուցիչներէն: Ապագային կը ստանձնէ Ռազգայի ազգային վարժարանի եւ եկեղեցւոյ թաղականութեան ատենապետի պաշտօնը, զորս կը վարէ մեծ ձեռնհասութեամբ:

Ռազգայի կեանքը սակայն, կ'ալեկոծի, սուրիացի ժողովուրդին Փրանսական հոգատարութեան դէմ սկսուած ապստամբութեամբ, որու հետեւանքով, Ռազգայի եւ Տէր

Զօրի մէջ կը սպաննուին բազմաթիւ Ֆրանսացի զինուոր-ներ:

Այդ շրջանին, Ռազգայի շուկան թալանի (կողոպուտի) կ'ենթարկուի: Սակայն, Յակոբ Սարգիսեանի (ԱՀմատ Սուլ-թանի) արար եղբայրները, զինուած կը հասնին Ռազգա եւ գէնքով կը պաշտպանեն իրենց «եղբօր» խանութն ու տու-նը: Արարական առաքինութեան եւ ազնուականութեան փաստը ցոյց տալով իրենց հայ եղբօր հանդէպ:

Պրն. Յակոբ Սարգիսեան, մինչեւ 1972 ապրեցաւ Ռազ-գայի մէջ: Իր առեւտրական գործէն զատ, իր արար եղ-բայրներուն հետ լծուեցաւ բամպակ ցանելու գործին, ջրը-հան մեքենաներ (բոմբեր) հաստատելով Եփրատ Գետի ջու-րերով սնուցանելով բամպակի դաշտերը:

1972-ին, ստիպուած, փոխադրուեցաւ Հալէպ: Զաւակ-ները մեծցած էին եւ Ռազգա մնալու եւ աշխատելու ասպա-րէզ չկար իրենց համար: Ապա, ընտանեօք կը հաստատուին Թորոնթօ, ուր արդէն իսկ հաստատուած էին իր զաւակ-ներէն մի քանին:

Իրենց Թորոնթօ հաստատուելէն քանի մը տարիներ ետք, իր արար եղբայրներէն երկու հոգի, իրենց «եղբօրը» կարօտցած ըլլալով եկան Թորոնթօ եւ հարազատի զգա-ցումներով, քանի մը օրեր եղան իրենց հայ «եղբօր» ընտա-նիքին հետ:

Իսկ, քանի մը տարի առաջ, Պրն. Յակոբի փոքր աղջկան Հալէպ այցելութիւնը լսելով, Սուլթան եղբայրները զայն կը հրաւիրեն իրենց գիւղը եւ բացառիկ ընդունելութիւն եւ հիւրասիրութիւն կը սարքեն, եւ, թանկագին նուէրներով կը հասցնեն Հալէպ, ուր իջեւանած էր օրիորդը:

Արարական ասպնջականութիւն եւ հարազատի անկեղծ վերաբերմունք ցոյց տալով անոր եւ միշտ պահելով իրենց հարազատի զգացումները Սարգիսեան ընտանիքին հետ:

ԵՐԱՆԻ՛ ՉՏԵՍԱԾ ՀԱՒԱՏԱՅՈՂՆԵՐՈՒՆ

Արա Ապրիլեան, Հայկաի Քարէն Եփփէ Ճեմարանը աւարտելէ ետք, չուզեց շարունակել իր ուսումը եւ հազիւ սկսած արհեստ մը սորվիլ, աշակերտելով «Պոսթան-Քիւլապ» թաղամասին մէջ գտնուող վարպետ Տիրանին արհեստանոցը՝ մեքենիստի արհեստը սորվելու, կանչուեցաւ պարտադիր զինուորութեան սուրիական բանակին ծառայելու:

Արա, որպէս արաբական պաքալորիա ունեցող, դպրոցական չըջանին մասնագիտացած էր արաբերէն լեզուին եւ երբեք դժուարութիւն չունեցաւ հետեւելու զինուորական դասընթացքներու եւ տարին չըրացած արդէն իսկ տիրացած էր «Նաղիպ» (քսանապետ) աստիճանին, նախանձը շարժելով կարգ մը ձախողածներու, որոնք չէին կրցած յաջողիլ քննութիւններու ընթացքին:

Արա որպէս ենթասպայ, իր կարելին կ'ընէր իր պաշտօնը արդարացնելու եւ որպէս հայ, լաւ անուն ձգելու բարձր սպաներուն մօտ: Իր ստանձնած պարտականութիւններէն էին մարգել նորակոչ զինուորները զինուորական գիտելիքներով, զանազան գէներու գործածութեան ուսուցումով, զինուորական կարգապահութեան, սպաներուն բարեւելու՝ զինուորական բարեւով եւ գէներով բարեւելու արարողութեան, ներդաշնակ քայլելու վարժութեան եւայլն:

Ամիսները կ'անցնէին զինուորական օրինաւոր կանոններով եւ ներդաշնակութեամբ, մինչեւ այն օրը, որ պատահեցաւ անակնկալ յարձակում մը իր վրայ քանի մը ըմբոստ եւ հայատեսաց զինուորներու կողմէ, որոնք մահակներով ծանրօրէն վիրաւորեցին զինք: Թէեւ անարգ այս յարձակումը գործադրողները իրենց արժանի պատիժը ստացան, սակայն, Արայի սրտին մէջ բան մը կոտորեցաւ:

Իր ստացած վէրքերէն բուժուելէն ետք, Արա, նոյն են-

Թասպան չէր այլեւս: Կը խոստափէր իր պարտականութիւններէն, սկսած էր պփզալ գինուորական կեանքէն եւ շրջապատէն, արժանանալով իր գերադաս աստիճանաւորներու դիտողութիւններուն:

Արային հայրը եւ մայրը, Տէր եւ Տիկին Գեղամ եւ Գեղուհի Ապրիլեաններ, նկատելով իրենց գաւկին հոգեկան վիճակը, կ'աշխատէին թեթեւցնել անոր տառապանքը՝ մխիթարական խօսքերով, որ շուտով կը վերջանայ պարտադիր գինուորութեան երկու տարուան շրջանը եւ այլեւս ազատ կ'ըլլայ իր ապագան կետելու իր ուզած ձեւով: Սակայն, ան, համբերութիւն չունէր շրջանը վերջացնելու եւ առ այդ, համարձակեցաւ իր ծնողքը տեղեակ պահելու իր որոշումէն:

- Սիրելի՛ հայր, մայր, գիտատողներու ճիրաններէն հագիւ ազատեցայ՝ բախտի բերմամբ, կարգ մը խղճի տէր գինուորներու օգնութեամբ: Մէկ խօսքով, մահուրնէ ազատեցայ: Որպէս հաւատարիմ եւ պարկեշտ սուրիացի գինուորական, եթէ պիտի շարունակեմ ծառայել սուրիական բանակին, աչքի առջեւ միշտ պէտք է ունենայ այդ սրիկայ-նախանձոտ գինուորներէն ինծի գալիք փորձանքը, զոր կրնայ վերջանալ մահուամբ: Եթէ կ'ուզէք, որ ձեր գաւակը ապրի, հաշտուեցէք իմ Սուրիայէն հեռանալու գաղափարին հետ: Ուրիշ միջոց չեմ գտներ կեանքս ապահով դարձնելու համար:

Արային հայրն ու մայրը, դժուարութեամբ իրենց համարձայնութիւնը տուին Արայի վտանգաւոր գաղափարին: Որովհետեւ, ոեւէ կասկած կամ սահմանին վրայ ձերբակալութիւն, ունի ծանր պատիժներ, միեւնոյն ատեն պատիւ չի բերեր հայութեան:

Արան՝ հօրը եւ մօրը համաձայնութիւնը առնելէ ետք, գաղտնի միջոցներով անցագիր ունեցաւ, որոշ գումար վճարելով նման գործով զբաղող անձնաւորութեան, ապա, իր տարեկան արձակուրդը առնելով, քաղաքացիական հագուստը հագած, լիբանանի ճամբով՝ կրկին կաշառքով, կրոցաւ օդանաւային տոմսակ մը գտնել, դէպի Ամսթերտամ՝ Հոլանտա:

Հոլանտա հասնելով, հարցնելով կրցաւ հայկական կեդ-

րոնը գտնել եւ տեղացի հայ կազմակերպութիւններու եւ անձնաւորութիւններու օգնութեամբ կրցաւ բնակելի սենեակ մը ապահովել եւ ապագային հայ արհեստաւորի մը մեքանիքի խանութին մէջ աշխատիլ, միեւնոյն ատեն, բարեկամներու միջոցաւ որպէս փախստական (refugee) Հոլանտա ապրելու եւ աշխատելու իրաւունք խնդրեց:

Արա, կեանքին մէջ առաջին անգամ ըլլալով իր ծննդավայրէն, իր ընտանիքէն եւ հարազատներէն հեռու կ'ապրէր եւ ամէն օր արցունքով եւ կարօտով կը յիշէր իր հայրն ու մայրը, եղբայրներն ու քոյրերը, իր ազգականները, իր դասընկերները՝ ամէնօրեայ եւ կիրակնօրեայ դպրոցներէն:

Արդարեւ, ան, իր նախնական ուսումը ստացած էր Հալէպի Ազգային Սահակեան երկսեռ վարժարանէն, ապա, երկրորդական՝ Քարէն Եփփէ Ճեմարանէն եւ կիրակնօրեայ դպրոցներու կեդրոն բաժինը՝ հինգ տարեկանէն մինչեւ 17 տարեկան, 12 տարի յաճախելով, շրջանաւարտ եղած էր եւ ստացած Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհափառ Կաթողիկոսին ստորագրութեամբ շրջանաւարտի վկայականը:

Գիշերները մանաւանդ, առանձնութեան մէջ, ժապաւէնի նման իր աչքին առջեւէն կը տողանցէին իր մանկութեան, պատանեկութեան գինուորութեան դէպքերն ու տեսարանները: Ծնողքին եւ հարազատներուն պատկերները իր տրտմաթախժոտ աչքերուն թացութիւն կը բերէին, կը զղջար իր առած քայլին համար, թէ եւ իր կեանքը փրկելու գնով, սակայն, իր անհեռատես որոշումին համար, զգալով իր ծնողքին կրած նեղութիւնները, սուրիական բանակի ոստիկանութեան կողմէ:

Ծնողքին նամակ ղրկելու յանդգնութիւնը չէր ունենար, վախնալով, որ սուրիական ոստիկանութիւնը հաւանաբար հսկողութեան տակ առած է իրենց տունը եւ նամակները քննութեան կրնան ենթակայ ըլլալ:

Արա, կամաց-կամաց բարեկամական յարաբերութիւններ կնքեց Հոլանտա ապաստանած կարգ մը հայախօս, սասունական բարբառով խօսող թուրքիայէն գաղթած սասունցի ընտանիքներուն հետ, որոնց մեծամասնութիւնը քրտերէն միայն կրնային խօսիլ:

Որպէս հայերէն լաւ գիտցող հայ, Արան հայ կեդրոնի մէջ ստանձնեց քարտուղարական պաշտօն, յարգուելով հայկական գաղութի անդամներէն: ցերեկին մեքանիսիէնի ծանր գործ կատարելէ ետք, երեկոյեան սիրով օգտակար կը դառնար իրեն ղիմող անուս հայրենակիցներուն եւ միութիւններուն:

Ան, որպէս կիրակնօրեայ դպրոցէն շրջանաւարտ աշակերտ եւ դպիր, Ս. Քառասնից Մանկանց Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ, սորված էր մեր հոգեգմայլ շարականները, աղօթքներն ու արարողութիւնները եւ երբ այցելու վարդապետը Ամսթերտամ կու գար Սուրբ Պատարագ մատուցանելու, սիրալոյսով կը կատարէր դպրապետի պաշտօնը, խոր գոհունակութիւն պատճառելով հայ հաւատացեալներուն եւ պատարագիչ եկեղեցականին:

Օրերը այսպէս կը շարունակուէին, եւ Արա, ոեւէ ձեւով չէր կրցած կապ հաստատել իր ծնողքին հետ, որոնք յումպէտս կը ջանային խապրիկներ ստանալ իրենց պանդուխտ եւ փախստական գաւակէն, բայց իգուր, մինչեւ այն օրը, երբ Հալէպէն Հոլանտա գաղթած Յովհաննէս Քէլէշեան, Արայէն նամակ մը եւ քիչ մը դրամ բերած էր, գորս յանձնեց Արային մօրը, տալով նաեւ ականատեսի իր վկայութիւններն ու կարծիքները:

Որպէս եւրոպական քաղաք, Ամսթերտամը կարելի չէր բաղդատել Հալէպ քաղաքին հետ: Ամսթերտամ արդիական քաղաք, արդիական կենցաղով բնակչութեամբ, որոնք ինչ որ Հալէպի մէջ ամօթ կը նկատուէր, հոս նորոյթ եւ բնական էր: Այս բոլորը խորթ կը թուէր Արային, որ Հալէպի մէջ ապրած է հայահոծ շրջապատի մէջ, հայկական տոհմիկ սովորութիւններով եւ ամօթխածութեամբ: Սակայն, ձեռքէն բան չէր գար, ստիպուած էր հաշտուիլ նման ապրելակերպի եւ հասկացողութիւններու հետ, աշխատելով պահել իր ընտանեկան սովորութիւններն ու աւանդութիւնները:

Արային կեանքը Ամսթերտամի մէջ երկու տարի շարունակուեցաւ, առանց յատուկ եւ զօրաւոր ցնցումի եւ դժուարութեան: Եւ պատահեցաւ անսպասելին: Հայ ազատութեան մարտիկները մահափորձ կատարեցին Թուրքիոյ

Ամսթերտամի դեսպանին դէմ եւ այդ պատճառով, հոլանտական կառավարութիւնը հրահանգեց օրինաւոր բնակելի արտօնութիւն չունեցող հայերուն, մէկ շաբաթուան ընթացքին Հոլանտայի սահմաններէն դուրս գալ:

Լուրը լախտի հարուածի նման իջաւ Արայի գլխուն: Ի՞նչ ընէր, ո՞ւր երթար: Սուրիա չէր կրնար վերադառնալ, ուրիշ երկիրներ երթալու վիզա՝ արտօնութիւն չունէր: Ամբողջ գիշեր չկրցաւ քնանալ: Հայ գաղութը չկրցաւ օգնել նման կացութեան մէջ գտնուող հայերուն, որոնց թիւը 100-ը կ'անցնէր:

Արա ամերիկեան դեսպանատուն դիմեց, սակայն, մերժուեցաւ: Յարմար տեսաւ դիմել նաեւ գանատական դեսպանատուն, անձամբ ներկայացնելով Գանատա գաղթելու դիմումնագիրը:

Դեսպանը, կարդալով Արայի դիմումնագիրը, հետաքրքրական գտաւ եւ ուզեց անձամբ տեսակցիլ հետը: Յաջորդ օր, Արա, սափրուած, հագուած-չքուած ներկայացաւ Գանատայի դեսպանին: Դեսպանը զմայլեցաւ Արայի երիտասարդութեան, զարգացումին, լեզուագիտութեան եւ անկեղծութեան, եւ հարցուց.

-Պրն. Արա, դուն կը փափաքիս Գանատա գաղթել եւ հաստատուիլ, ինչո՞ւ կ'ուզես յատկապէս Գանատա գաղթել:

-Որովհետեւ, - պատասխանեց Արա, - Գանատան, ազատ, անկախ, զարգացած, բարձր որակով բնակչութիւն ունեցող երկիր մըն է:

-Սակայն, պատասխանեց դեսպանը, - դուն ո՞ւր կէ գիտես այս բոլորը, նկատի ունենալով, որ դուն Գանատա չես եղած երբեք:

-Այո, պատասխանեց Արա, ես Գանատա երբեք չեմ եղած, սակայն, ինչպէս կ'ըսէ Յիսուս, երանի անոր որ չտեսած կը հաւատայ:

Դեսպանը քրիստոնէական դաստիարակութիւն եւ հաւատք ունեցող դիւանագէտ մը ըլլալով, կը սիրէ եւ կը հաւնի Արային պատասխանը եւ անմիջապէս բժշկական թուղթերը կու տայ, որպէսզի որպէս իրաւական գաղթա-

կան (immigrant) ընդունուի եւ հաստատուի Գանատա:

Արա, քանի մը օրերու ընթացքին, Գանատա գաղթելու թուղթերը եւ արտօնութիւնը առնելով օդանաւ կ'առնէ եւ կ'իջնէ Մոնթրէալ, ուր Ս. Յակոբ Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ Հովիւ, Արժանապատիւ Տէր Արմէն Աւագ Քահանայ Իշխանեանի միջոցաւ կը տեղաւորուի վարձուած փոքրիկ յարկաբաժինի մը մէջ:

Մոնթրէալ հասնելէն երկու շաբաթ ետք, լսելով, որ Հալէպի Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ կիրակնօրեայ դպրոցներու կեդրոն բաժնի իր շրջանին տեսուչը եւ դաստիարակը Թորոնթօ կը բնակի, հեռաձայնի թիւը գրտնելով հեռաձայնային տետրակէն, կը հեռաձայնէ Թորոնթօ եւ իր ինքնութիւնը յայտնելէ ետք, կը յայտնէ, որ Թորոնթօ կ'ուզէ գալ իր տեսուչը տեսնելու:

Արա, տեսուչին բնակարանը կը մնայ երկու օր, կը յիշեն անցեալի քաղցր օրերը եւ յիշատակները: Արա կը պատմէ իր ունեցած ողիսականը՝ Հայէպէն Ամսթերտամ եւ Ամսթերտամէն՝ Մոնթրէալ, եւ կ'ըսէ.

- Պարոն, իմ Գանատա գալս եւ որպէս գաղթական օրինաւոր ընդունուիլս քեզի կը պարտիմ: Դուն մեզի սորվեցուցիր քրիստոնէական սկզբունքները, ապրելակերպը եւ Քրիստոսի խօսքերը եւ այդ խօսքերէն մէկ նախադասութիւն՝ «Երանի չտեսած հաւատացողներուն», իմ առջեւ բացաւ Գանատայի դռները, որուն համար այնքա՛ն շնորհակալ եմ եւ ես եկայ անձամբ շնորհակալութիւն յայտնելու քեզի:

ՄԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ՉԱՐ ԵՂՈՂԸ, ԵՐԲ ՄԵԾՆԱՅ ԽԵԼՕՔ ԵՒ ԱԶՆԻՒ ԿԸ ԴԱՌՆԱՅ

«Ըբմըչու, հարամի, աքրուտ» (բռնեցէք անգգամ գողը) կը պողար եւ կը վագէր հագիւ տասը տարեկան մանուկի մը ետեւէն, էչի վրայ բեռցուած խնձոր ծախող արաբ չրջուն վաճառորդը, սակայն, հովի արագութեամբ սլացող մանուկին չկարենալով հասնիլ, յիսուենէն վեր տարիք ունեցող արաբը, շնչահեղձ, վագքը դադրեցնելով եւ տոպրակ մը հայհոյանք պարպելով կը շարունակէր իր ճամբան խնձոր ծախելով Հալէպի Նոր Գիւղ չրջանի հայկական թաղերուն մէջ:

Արաբ վաճառորդը, էչին սանձը բռնած, առանց ետեւ նայելու երբ կ'անցնէր Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ հանդիպակաց թաղէն, այդ թաղին մէջ ապրող Գրիգորեան ընտանիքի երեք մանչ զաւակներէն միջնեկը, թաղին մէջ որպէս արկածախնդիր եւ իշապաններու ոխերիմ թշնամի ճանչցուած Մհեր, որուն թաղեցիները «չաթա» կը կոչէին իր ըմբոստ բնաւորութեամբ եւ վրէժխնդրական արարքներուն համար, իշապանին ետեւէն քալելով, երկու խոշոր խնձոր խլելով կ'աներեւութանայ, ուրախացնելով իր խեղճացած ընկերները, որոնք, ախորժակով կ'ուտեն գողցուած խնձորները:

Եւ այսպէս, Նոր Գիւղի առաջին թաղամասէն անցնող արաբ բոլոր իշապանները, իրենց վաճառած պտուղներէն, իրենց տուրքը պէտք է տային թաղի մանուկ իշխանին:

Մհեր, հակառակ իր «չաթա»յական արարքներուն, դպիր էր Նոր Գիւղի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ, այդ օրերու դպրապետներ՝ Պրն. Արմէն Պետրոսեանի եւ Պրն. Վարդան Սէրայտարեանի դպրապետութեան չրջաններուն: Եկեղեցւոյ ժամկոչը՝ Պրն. Վարդերեսը, շատ կը

սիրէր Մհերին, որովհետեւ, երբ յուղարկաւորները մեռելի սնտուկը շալկած կը մօտենային եկեղեցւոյ, Մհեր, մեռելային գանգ կը հնչեցնէր:

Իսկ դպրոցը, ան կը յաճախէր շատ կանոնաւորութեամբ, ուշադրութեամբ քայլելով մինչեւ Սահակեան վարժարան տարածուող ցեխոտ ճամբաներէն: Ան իր դպրոցական դասերուն հետեւելու եւ պատրաստելու միշտ ժամանակ կը գտնէր ու յաջողութեամբ եւ լաւագոյն նիշերով կ'աւարտէր տարեշրջանը, մեծ գոհունակութիւն պատճառելով իր ուսուցիչներուն եւ ծնողներուն, որոնք երբեմն, աչք կը գոցէին անոր ըրած չարութիւններուն:

Որպէս հայոց Մեծ Եղեռնէն ճողոպրած եւ հրաշքով ազատած ծնողներու զաւակ, մեծնալով թշուառութեան եւ աղքատութեան մականին ներքեւ, Մհեր, յատուկ թշնամութիւն եւ վրէժխնդրութիւն կը սնուցանէր թուրքերուն դէմ, զանոնք որպէս պատասխանատու գտնելով իրենց թշուառութեան:

Գիշեր մը, երկար ծրագրումէ ետք, Մհեր համոզեց իրմէ երկու տարի մեծ Սարգիսը եւ խոշոր տոպրակ մը ապահովելով, մտան «Պոսթան Փաշա» պարտէզը եւ սկսան սմբուկներ քաղելով լեցնել տոպրակին մէջ: Այդ միջոցին իրենց մօտեցող քայլերու ձայն մը առնելով, մեռելային լուրթեամբ սպասեցին, որ պարտիգպանը անցնի: Մհեր աղօթեց, որ պարտիգպանին ձեռքը չանցնին: Պարտիգպանը արագութեամբ անցաւ, կոխելով Մհերին աջ ձեռքին վրայ, սակայն, պարտէզի հողը փխրուն ըլլալով, աւելորդ ցաւ չպատճառեց իրեն:

Պարտիգպանին մեկնելէն հինգ վայրկեան ետք, Մհեր եւ Սարգիս, շալկած սմբուկով լեցուն իրենց բեռները, վախը իրենց սրտին մէջ, դողդղալով հասան տուն: Մհերին ծնողքը, խստօրէն բարկացան, այպանելով իրենց ըրածը, զայն գողութիւն նկատելով, զգուշացնելով Մհերը, որ եթէ նման արարքներ Միս Քարէն Եփփէ հաստատութեան վարիչներուն ականջը հասնի, կրնային զինք հոգատարութենէն զրկել: Այդ պարագային, որպէս անուս մեծնալով, կամ որպէս գող-աւագակ պիտի ապրի կամ բեռնակրութիւն պիտի

ընէ:

Պարտէզներու ոտնձգութիւնները, հօրը սպառնալիքներուն հետեւանքով դադրեցան: Արդէն 12 տարեկան էր, ունէր ընկերական խմբակ մը, որոնք անգուսպ էին, եւ, դպրոցական իրենց ուսուցիչներուն դէմ ոխ կը պահէին, պատճառաբանելով ուսուցիչներուն կատարած գատողութիւնները աշակերտներուն ուսումնական նիշերը արդարութեամբ չղներու համար:

Մհեր եւ ընկերները, պայթուցիկ խցաններով ատրճանակներ ապահովելով, արշաւեցին Օր. Մարի Օրջանեանի բնակարանը եւ պայթուցիկ ատրճանակները գործածելով, ահռելի աղմուկ եւ իրարանցում ստեղծեցին թաղին մէջ: Օր. Օրջանեանի միջոցաւ դէպքը տնօրէնին հասնելով, տնօրէնը գիրենք հարցաքննութեան կանչեց: Տղաքը իրենց արարքը արդարացուցին, ըսելով, որ Օր. Օրջանեան, ձմեռւան ցուրտին, կրակարանը իր սեղանին տակ կը զետեղէր, իրենք կը պահէին, իսկ օրիորդին սրունքները կը կարմրէին: Անշուշտ տնօրէնը պատժեց անկարգ աշակերտները, սպառնալով, կրկնուելու պարագային գիրենք այլեւս ղըպրոց պիտի չընդունի:

Նոր Գիւղի շրջանին մէջ կը բնակէին քանի մը խենթեր եւ անբնական երիտասարդներ, որոնց ամէնէն զգուելին էր Ակոչը, որ բերնին լորձունքները տարածելով, անձոռնի ձայներ հանելով փողոցներէն կ'անցնէր, Մհերի նման տղոց ատելութեան նոխազ դառնալով:

Սակայն, ամէնէն ցաւալի դէպքը պատահեցաւ աչագուրկ Խոսրովին հետ:

Խոսրով, գաւազանի օգնութեամբ երբ կը քայլէր Նոր Գիւղ, Միս Քարէն Եփփէ այրիանոցի վերջաւորութեան գտնուող Սասունցի Գրիգորի փուռին քովէն, Նոր Գիւղի չարածճի տղաքը սկսան խեղճ աչագուրկ խոսրովը խաղցընել, անոր վրայ նետելով ձմերուկի եւ սեխի կեղեւներ ու այլ աղտոտութիւններ, միեւնոյն ժամանակ հարուածելով մանր քարերով:

Աչագուրկ Խոսրով, անյուսօրէն հոլի պէս կը դառնար, գաւազանով օղը հարուածելով, ինքզինքը պաշտպանելու

համար տեղացող հարուածներէն: Կը հայհոյէր, կ'անիծէր, կ'աղերսէր, բայց անօգուտ: Անխիղճ տղաքը խնդուքով, քրքիջով եւ ուրախութեամբ կը շարունակէին իրենց ցաւալի խաղը:

Անշուշտ Մհեր գլխաւոր հարուածողներէն մէկն էր եւ միշտ աւելի կը մօտենար Խոսրովին, աւելի կատողեցնելով զինք: Այդ միջոցին, Խոսրովին գաւազանը զօրաւոր ուժգնութեամբ հանդիպեցաւ Մհերին: Մհեր ինկաւ Խոսրովի ոտքին մօտ: Աչագուրկ Խոսրով, ծռեցաւ, բռնեց Մհերի թեւէն եւ զարկ ու զարկ, մինչեւ որ անցնողներ խղճալով ազատեցին զինք կատղած Խոսրովին ձեռքէն:

Մհեր իր անխիղճ շարուածեան պատիժը կրած էր: Իր այլազան չարագործութիւնները եւ արկածախնդրութիւնները շրջան մըն ալ շարունակուեցան: Իր հօրը եւ եղբօրը թելադրանքով Հ.Մ.Ը.Մ.ի սկառու դարձաւ: Ամէն Կիրակի եւ շաբթուան Չորեքշաբթի օրերը կը հետեւէր Հ.Մ.Ը.Մ.ի սկառուտական դաստիարակութեան եւ կարգապահութեան:

Հ.Մ.Ը.Մ.ի սկառուտական գիտելիքները եւ հայ ազգային գիտակցական դաստիարակութիւնը կամաց-կամաց զինք սկսան հեռացնել անխիշտանական արարքներէն եւ արկածախնդրութիւններէն:

Մհեր, Սահակեան Վարժարանի հինգերորդ դասարանի աշակերտ եղած շրջանին, կատաղութեամբ կը տեսնէ, որ ուղտի վրայ սոխ բեռցած արար մը կայք հաստատած է Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ շրջապատի բաց բակին մէջ, անցնող դարձող հայերուն իր սոխին տեսակը գովելով:

Ահա առիթ մը, նոր արկածախնդրութեան: Կէսօրուան դաղարին, իր չարածճի երկու ընկերները համոզելով եւ սոխի վաճառորդին էջը առնելով, ամբողջ Նոր Գիւղը կը պտտէին, իրենք զիրենք հերոս կարծելով կը խայտային:

էջը անընական պտոյտներէն կը ձանձրանայ, իրենք ալ էջին վրայ նստելէն, կը հասնին Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ բակը, ուր սոխի վաճառականը իր էջը փնտռելէն յուսահատած, կը տեսնէ իր էջին վրայ հեծած երեք պատանիները, կը կատղի եւ հայհոյելով կը մօտենայ անոնց:

Տղաքը, որպէսզի չբռնուին, անտրամաբանական շարժումներ ընելով, պատճառ կը դառնան, որ էշին փալանը դառնայ եւ տղաքը կ'իյնան գետին: Նկատի ունենալով որ էշը քշողը Մհերն էր, Մհերը առաջին ինկողը կ'ըլլայ բակին մէջ գտնուող միջակ մեծութեամբ քարերուն վրայ, իսկ տղաքը կ'իյնան Մհերին վրայ: Մհերին ձախ թեւը, արմուկէն տեղէն կ'ելլէ, ահուելի ցաւեր պատճառելով իրեն:

Մհեր ցաւերու մէջ դէպի տուն վագելով, կը բացատրէ եղելութիւնը ծնողքին: Ծնողքը գինք կը տանին Նոր Գիւղի գլխաւոր պողոտային վրայ գտնուող փռապան Սարգիսին, որ անուն հանած է որպէս բեկաբոյժ:

Սարգիս, հաւկիթով, օճառով ալիւրով շաղախ մը կը շինէ եւ ձեռքը անոնցմով շփելէ եւ արմուկը տեղը հանգչեցընելէ ետք, կը կապէ եւ իր աշխատավարձը առնելէ ետք, բարի ապաքինում կը մաղթէ:

Սակայն, մէկ ամիս ետք, երբ Մհերին թեւը կը քակեն, ձեռքը արմուկէն չի ծալուիր, ինչպէս փայտէ շիտակ կտոր: Սարգիսին արդարացուցիչ պատասխանները Մհերին ձեռքը բուժելու տրամաբանական չէր: Ստիպուած Մհերին հայրը գինք կը տանի բեկաբոյժ սասունցի Աբրէին մօտ: Սասունցին կը յանձնարարէ Հայկի ճիտէյտիէ թաղամասին մէջ ծախուող պզտիկ (մանր) ձուկեր գնել եւ զանոնք ծեծելով արմուկին կապել մինչեւ որ հոտի, վերջը իրեն բերել:

Ձուկերու հոտով Մհեր կը ներկայանայ սասունցի Աբրէին: Աբրէ, կը քակէ կապերը, տաք ջուրով եւ օճառով աղւոր մը կը լուայ արմուկը եւ ձեռքի արագ շարժումով մը արմուկը կը ծալէ: Այնուհետեւ, Մհեր ամէն օր մարզանքով եւ տաք ջուրով եւ օճառով շփելով, թեւը կը վերագտնէ իր բնական դիրքը:

Վրոյիչեալ արկածներէն եւ արկածախնդրութիւններէն ետք, Մհեր կ'անդամագրուի Նոր Գիւղի Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան Վարանդեան Պատանեկան Միութեան շարքերը, ուր կը ստանայ ազգային եւ գաղափարական կրթութիւն, ուխտելով ծառայել իր Ազգին, Հայրենիքին եւ Եկեղեցիին:

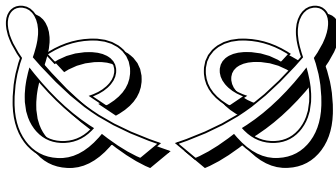
Յատուկ յիշատակութեամբ կ'աւարտէ Ազգային Սա-

հակեան Վարժարանը, սակայն, ի ցաւ իրեն եւ իր ծնողքին, հայրենակիցի մը տղուն համազգեստով բեմ ելլելով եւ խմբանկար նկարուելով, որովհետեւ իր հայրը իրեն նոր զգեստ առնելու դրամ չունէր:

Այդ չարաճճի տղան, արկածախնդիր եւ անզուսպ տրդան, տարիներու ընթացքին կը դառնայ պարկեշտ, աշխատասէր, խղճամիտ, ազգասէր, հայրենասէր եւ եկեղեցասէր երիտասարդ մը, որ պատիւ կը բերէր իր ծնողներուն եւ ազգին:

Հայրը, իր ծանօթներուն, իրենց չար գաւակներով մտահոգներուն կ'ըսէր.

- Մանկութեան չար եղող ձեր գաւակներուն համար մի' մտահոգուիք, մանկութեան չար եղողը, երբ մեծնայ, ճիշդ հակառակը, շատ խելօք եւ ազնիւ կը դառնայ:

ԵՕԹՆԱՆ ՅԱԿՈՒԲ

Եօթնան՝ սպայական աստիճան Ֆրանսական բանակին մէջ, հայկական հարիւրապետի հաւասար, որուն ապօրինաբար տիրացած էր քանի մը ժամուան համար, բնիկ քիլիսցի Յակոբ Թաթոյեան, Հալէպի մէջ, յատուկ պարագաներու ընթացքին:

1922-ին, Ֆրանսական բանակներու Կիլիկիայէն հեռանալէ ետք, Քիլիսէն հայութիւնը կրկին անգամ հեռացաւ իր հայրենի հողերէն եւ ապաստան գտաւ Սուրիոյ Հալէպ քաղաքին մէջ, արաբ ազնիւ ժողովուրդին գուրգուրանքին արժանանալով:

Դաւիթ եւ Վարդուհի Թաթոյեաններ, իրենց զաւակներուն՝ Յակոբին, Համբարձումին եւ Կարպիսին հետ հասան Հալէպ եւ իրենց ունեցած նիւթական միջոցներով տուն մը կրցան վարձել «Թրապ էլ Ղուրապէ» թաղին մէջ:

Դաւիթ փռապանի մը մօտ գործ գտաւ եւ ապահովեց իր ընտանիքին ապրուստը: Կը մնար զաւակները հայկական դպրոց ուղարկելու հարցը: Այդ հարցն ալ կարգադրուեցաւ շնորհիւ Քառասուն Մանկանց Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւ Արժանապատիւ Տէր Մկրտիչ Քհնյ. Մուրատեանի միջնորդութեան: Երեք զաւակները՝ 5, 7 եւ 10 տարեկան, սկսան յաճախել Հայկազեան Վարժարան, խոր գոհունակութիւն պատճառելով իրենց ծնողներուն:

Դպրոցական քանի մը տարիներու թաւալումով յայտնի դարձաւ, որ երէց տղան՝ Յակոբ, իր դասերուն սկսած էր չհետեւիլ եւ դպրոցէն յատուկ դիտողութիւններու նամակներով, դպրոցի տնօրէնութիւնը դժգոհութիւն կը յայտնէր Յակոբի ծուլութեան եւ անկարգապահութիւններու մասին: Հօրը դիտողութիւնները, սպառնալիքները, ծեծերը ո-

եւէ արդիւնք չտուին: Յակոբ կը շարունակէր իր չարութիւնները եւ ըմբոստութիւնները:

Վարժարանի տնօրէնը Յակոբը ճամբու բերելու համար գործադրած բոլոր միջոցները գործածելէ ճանճրացած, Յակոբը կ'արտաքսէ դպրոցէն, մեծ ցաւ պատճառելով Թաթոյեան ընտանիքին:

Յակոբին հայրը ճարահատ, երկաթագործ բարեկամի մը կը դիմէ, որպէսզի Յակոբը քովը աշխատցնէ եւ արհեստ սորվեցնէ: Սակայն, դժբախտաբար, հոն ալ հանգիստ չի կենար եւ 18 տարեկանին, տունէն փախչելով կը զինուորագրուի Ֆրանսական բանակին, երեք տարի ծառայելու ստորագրութեամբ:

Երեք տարի Ֆրանսական բանակին ծառայելով, բաւական Ֆրանսերէն եւ գէնք գործածել կը սորվի: Բանակէն դուրս գալով, իրեն հետ Ֆրանսական բանակին ծառայող Իսքէնտէր եւ Մովսէս անունով ընկերներուն հետ աւագակախումը մը կը կազմեն եւ կը սկսին կողոպտել տուներ եւ խանութներ, տիրանալով մեծ քանակութեամբ գումարներու եւ հարստութեան: Դժբախտաբար, իրենց աւագակախին արշաւանքներու ընթացքին, անխղճօրէն սպաննութիւններ ալ կը կատարէին, ձերբակալուելու վտանգին առաջը առնելու համար:

Ոստիկանութեան ջանքերը եւ հետապնդումները դրական արդիւնքի չեն հասնիր: Միշտ, անհաւատալի ճարպիկութեամբ, զինուորական կրթութիւն առած այս գողերը, ոստիկանական պաշարումները կը ճեղքէին եւ իրենց հետքը կը կորսնցնէին:

Օր մըն ալ, Յակոբ կը մտածէ օր ցերեկով մեծ գողութիւն մը կազմակերպել: Կը հագնի Ֆրանսական բանակի սպայական եօթնանի համազգեստը, աստիճաններն ու պատուանշանները եւ «Պուլրվար տը Ֆրանս» պողոտայի ոսկերչական մեծ վաճառատուն ուղղուելու ճամբուն վրայ,

կը հանդիպի, ճիշդ իր համազգեստը, աստիճանը եւ պատ-
 ւանշանները ունեցող Ֆրանսացի սպայի մը:

Ֆրանսացի սպան կը բարեւէ եւ կ'ուզէ ծանօթանալ իր
 մասնագիտութիւնը ցոյց տուող եւ տարազը ունեցող սպա-
 յին, այն գիտակցութեամբ, որ իր կայազօրին մէջ այդպիսի
 սպայ մը գոյութիւն չունի: Կը մօտենայ Յակոբին եւ կ'ուզէ
 գիտնալ իր անունը եւ ո՞ր կայազօրին պատկանելիութիւ-
 նը: Յակոբ զգալով, որ կրնայ խարդախութիւնը երեւան ել-
 լել եւ այդ պատճառով ձերբակալուիլ, կը հանէ ատրճա-
 նակը եւ կը հրամայէ Ֆրանսացի սպային հանել սպայական
 տարազը եւ իր առջեւէն վազել, առանց ետեւը դառնալու,
 Պաղտատ կայարանի ուղղութեամբ:

Ֆրանսացի սպան, իր կեանքը փրկելու գնով կը հնազան-
 դի Յակոբի հրամանին եւ գրեթէ մերկացած, առանց ետեւ
 նայելու կը վազէ Պաղտատ կայարանի ուղղութեամբ:

Այս պատահարի ազդեցութեան տակ, ժողովուրդը Յա-
 կոբ անունին կը կցէ Եօթնան տիտղոսը, զինք կոչելով Եօթ-
 նան Յակոբ:

Տարիներ կ'անցնին, աւազակախումբը կը շարունակէ իր
 աւազակութիւնները եւ իրենց համար ղժբախտ օր մը, պա-
 շարուելով կը ձերբակալուին եւ դատ-դատաստանէ ետք,
 կը դատապարտուին 15 տարուան բանտարկութեան:

Բանտին մէջ Յակոբ եւ ընկերները տրտում-տխուր օրեր
 կ'անցընեն, եւ, կը մտածեն ձեւով մը փախչիլ բանտէն եւ
 կրկին ապրիլ ազատ, շարունակելու իրենց տնաքանդ ար-
 կածախնդրութիւնները եւ հեռանալ Սուրիոյ սահմաննե-
 րէն:

Եօթնան Յակոբ արդէն իսկ թեւակոխած ըլլալով 32 տա-
 րիքը, սկսած էր յոռետես դառնալ, իր մազերուն մէջ նշմա-
 րելով կարգ մը ճերմակ մազեր: Իրենց այցելութեան եկող
 կարգ մը բարեկամներէն կը խնդրեն իրենց բերել հողը փո-
 րող կարգ մը գործիքներ եւ յանձնել զինուորական պահա-

կին, որուն կաշառք տուած էին, որպէսզի այդ գործիքները գաղտնօրէն իրենց յանձնէ:

Քանի մը շաբաթ ետք, ապապրանքը կատարուած էր եւ գործիքները սկսած էին փորել երեք ընկերներու բանտարկուած սենեակին պատը:

Ամէն օր, գիշերուան հանգիստ պահին, երբ ամէն մարդ քնացած կ'ըլլային, հայ բանտարկեալները կը փորէին պատը եւ իրենց բարեկամ գինուորին օգնութեամբ հանուած հողերը կը թափուէին բակի հորին մէջ:

Մէկ տարուան դանդաղ աշխատանքով կարելի կ'ըլլայ մարդու լայնքով անցք մը բանալ բանտասենեակէն, ուրկէ Յակոբ կը սողոսկի եւ գարմանալի անցքի մը հանդիպելով, կը շարունակէ իր յառաջխաղացումը եւ կը հասնի ջրհորի մը: Ջրհորէն դուրս կ'ելլէ եւ ինքզինք կը գտնէ բանտէն բաւական հեռու տունի մը բակին մէջ: Ձեռով մը, առանց աղմուկի, բակի դուրսի դուռը կը բանայ եւ կ'աներեւութանայ: Բայց ո՞ր պիտի երթայ եւ պահուի, երբ առաւօտը լլայ եւ քողարկուի իր փախուստը:

Կը մտածէ իր հօրը տունը հանդիպիլ, սակայն, իր ծերունի հօր անգութ նայուածքէն եւ անէծքէն խուսափելով կը մտածէ երթալ իր մօրաքրոջ տղուն տունը, որ կը գտնուէր Նոր Գիւղի 4-րդ թաղամասին մէջ:

Մօրաքրոջ տղան, Յովհաննէս, իր ազգականը սիրով կ'ընդունի, սակայն, իր երեք զաւակներով խճողուած տունը պատշաճ չգտնելով, կը թելադրէ, որ պատսպարուի իր գօքանչը նոր մեռած աներոջ տունը:

Ամիսներ կ'անցնին, ոստիկանութեան փնտռտուքները եւ հարցաքննութիւնները Յակոբը ձերբակալելու արդիւնքի չեն հասնիր:

Ոստիկանութիւնը, Յակոբին հետքը գտնելու համար բանտէն կ'արձակէ Յակոբին երկու ընկերները՝ Իսքէնտէրը եւ Մովսէսը, որոնք բացուած խռոչէն փախչելու յան-

ղրգնութիւնը չեն ունեցած եւ մնացած էին բանտին մէջ:

Անոնք իրենց յայտնի միջոցներով կը գտնեն Եօթնան Յակոբին պատասպարանը եւ կ'առաջարկեն հեռանալ Հայէ-պէն եւ ապաստանիլ «քրտական լեռ» (Ճէպէլ Քրատ), քիւր-տերու աշիրաթապետին շրջանը:

Եօթնան Յակոբ իր երկու ընկերներով, գինուած «Քոյթ» տասնոցներով եւ դաշոյններով կը հեռանան, Յակոբի մօ-րաքրոջ տղուն աներոջ տունէն: Որոշ ատեն մը կը մնան «քրտական լեռ», ապրելով ազատ պայմաններու մէջ, որուն կարօտը ունէին երկար ատենէ ի վեր:

Քիւրտերու աշիրաթապետը, որուն հովանիին տակ կ'ապրէին մեր երեք փախստականները, աշիրաթապետէն հրահանգ կը ստանան որոշ գումարի մը փոխարէն ահա-րեկել (սպաննել) քրտական «Միւրուտ» համայնքի շէյխը:

Այս առաջարկը թէեւ դժուար եւ վտանգաւոր, սակայն, չէին կրնար ոչ ըսել, նկատի ունենալով իրենց փախստա-կանի կացութիւնը: Կը գինուէին աւելի արդիական գէնքե-րով եւ միւրուտներու շրջանը հասնելով, կը հետապնդեն շէյխին շրջագայութիւնները: Սակայն, շարաթներ տեւող հարցաքննութիւններէ ետք չեն կրնար շէյխը գտնել եւ ի-րենց առաքելութիւնը իրականացնել, ստիպուած, առանց քիւրտ աշիրաթապետին հանդիպելու, կը հեռանան «քրտական լեռէն» եւ կրկին կ'իջեւանին իրենց նախկին թաքրս-տոցը:

Դէպքերու այս կացութենէն ետք, հայկական գերեզման տանող կամուրջին տակ մեռած կը գտնեն բանտէն արձակ-ւած Եօթնան Յակոբի ընկեր Իսքէնտէրի սպաննուած դիա-կը:

Լուրը Եօթնան Յակոբին կը հասնի: Ան իրեն սպառնա-ցող վտանգին հօտը առնելով, կ'առաջարկէ իր մօրաքրոջ տղուն, որպէսզի միջոցներ գտնէ, կարենալ երկրէն հեռա-նալու:

Յակոբին մօրաքրոջ տղուն աները, որուն տունը կը մընար Յակոբ, կը մտածէ Յակոբը Պաղտատ փախցնել: Սակայն, ինչպէ՞ս: Նախ Յակոբը իր տունէն հեռացնելով կը տանի Պաղտատ կայարանի մօտ գտնուող սասունցի Հայրապետին փուռը, խոստանալով յաջորդ առաւօտ գալ եւ զայն ձեռով մը մասնագէտ անձերու միջոցաւ Պաղտատ փախցնելու համար:

Սակայն, շաբաթը ուրբաթէն առաջ կու գայ: Փախստական Մովսէս, Իսկէնտէրի հետ նիւթականի հարցերով տարակարծութիւն ունենալով, Իսկէնտէրը սպաննելէ ետք, ոստիկանութեան կը մատնէ Յակոբին թաքստոցին տեղը:

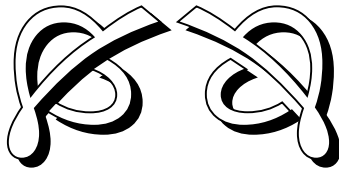
Ոստիկանութիւնը այդ գիշեր, առաւօտեան արշալոյսին կը պաշարեն Յակոբին մօրաքրոջ տղուն տունը, ինչպէս նաեւ անոր աներոջ տունը, սակայն, Յակոբը չգտնելով կը ձերբակալեն Յակոբին մօրաքրոջ տղուն աները եւ աներորդին: Ոստիկանատան մէջ, ձերբակալեալները կը սկսին ծեծել: Աներոջ կրած ծեծը, ոտքերուն տակ յատուկ ռետինէ շինուած գաւազաններով, ոչ մէկ արդիւնք կու տայ, սակայն, որդիին, 15 տարեկան դպրոցական աշակերտը, երբ կը սկսի ծեծուիլ, չդիմանալով, ոստիկանութեան կ'ըսէ, որ իր հայրը, Եօթնան Յակոբը կար Տը Պաղտատ գտնուող սասունցիին փուռը տարաւ:

Ոստիկանութիւնը շուտով կը պաշարէ սասունցի Հայրապետին փուռը, եւ, բարբախտաբար Յակոբը քնացած ըլլալով, դիւրութեամբ կը ձերբակալէ զայն, ի մեծ պարծանք Հայկալի ոստիկանութեան:

Այս դէպքը մեծ տառերով եւ առաջին էջին վրայ լոյս կը տեսնէ Հայկալի արաբական թերթերուն մէջ, 1939-ի Յունիսին:

Հայկալի բարձրագոյն դատարանը ցկեանս բանտարկութեան դատապարտեց Եօթնան Յակոբը, որ իր կեանքով պատիւ չէր բերեր հայ ժողովուրդին, որոնք կ'անիծէին Յա-

կորին եւ անոր նման հայ երիտասարդներուն արարքները:
Իսկ եկեղեցիներու մէջ հայ եկեղեցականները, իրենց քա-
րոզներով, հայ պատանիներուն կը թելադրէին ըլլալ պար-
կեշտ կարգապահ, ծնողասէր, ազգասէր եւ մաքուր քրիս-
տոնեաներ, պատիւ բերելով իրենց ծնողքին եւ ազգին:

ԶՕՐԵՂ ԱԲԵԼԻ ՔԱՆ ԿՐԱԿԸ

Հայաստան արաբական արշալանքներու եւ տիրապետութեան ենթարկուած է 7-րդ դարէն մինչեւ 10-րդ դար, կռուախնձոր դառնալով բիւզանդական եւ արաբական կայսրութիւններու միջեւ:

Արաբ նշանաւոր էմիր Աղբուղան մեծաթիւ զօրքով մտած էր Կորդուաց աշխարհը եւ հսկայ բանակի վրանները գետեղած լեռնային գետի ափին:

Իր բանակներուն յարձակումները գրաւելու համար Կորդուաց աշխարհը, որուն իշխանը Արգաւան, Անգղ բերդի պարիսպներէն պատսպարուած, իրեն հաւատարիմ քաջերով կը դիմադրէր էմիր Աղբուղանի զօրքին յարձակումներուն, որոնք բազմաթիւ զոհեր տալէ ետք, կը նահանջէին ռազմաճակատէն:

Ռազմաճակատէն հասնող լուրերու լոյսին տակ, գիշերային անդորրի մէջ ընկողմանած էմիրի վրանին մէջ փոթորիկ բարձրացաւ: Էմիր Աղբուղան կը գոռար անգուսպ: Աչքերէն կայծեր կը ցայտային: Աջ այտը կիսող սպին կը խաղար անհագիստ, անճոռնի գալարումներով:

Էմիր Աղբուղան, երեսուն տարի բազմաթիւ տէրութիւններ, քաղաքներն ու գիւղերը, բերդերը եւ ամրոցները պաշարելով, հանդիպած էր օրհասական դիմադրութեան, շատ զոհեր տուած էր, բայց միշտ յաղթանակներ ապահոված էր: Եւ ահա, այնքան յաղթանակներէ ետք, եկած հասած էր հայկական Կորդուաց աշխարհը, սակայն, անէծք շէյթանին, այժմ, այդ յաղթական թուրը անճուկած էր հանդիպելով հայոց լեռներու ապառաժներուն եւ չնայած բազմաթիւ զոհերու, անկարելի դարձած էր ընկճել հայոց դիմադրութիւնը, շարժուելու համար դէպի

Այրարատ:

- Արարական խալիֆայի պանծալի թուրին առջեւ պէտք է նահանջեն լեռներն ու ծովերը, պէտք է ծնկաչոք ըլլան հայերը: - խելայեղ ջղայնութեամբ կը գոռար էմիր Աղբուղան:

Սակայն անսասան ու աննուաճ կը մնար հայոց Անգղ բերդը, շնորհիւ հաւատարիմ հայ զինուորներու քաջութեան եւ հայրենասիրութեան:

Ձախողուած գրոհներէն ետք, գիշերը Աղբուղան խորհուրդի հրահրեց իր օգնականներ՝ Օմար Եոսուֆ եւ Նասիպ գորավարներուն:

Պապանձուած էին հռչակաւոր գորավարները: Գիշերային խաղաղութեան մէջ կը լսուէր լեռնային գետի շառաչը:

- Ի՞նչ ես ոգնիի նման կուզ եկած լուծ ես շէյթանի ծրնունդ - գորավար Նասիպի երեսին գոռաց համբերութենէն դուրս եկած Աղբուղան:

Ջորավար Նասիպ վայրկեանական ցնցումներով ոտքի ելաւ, խոնարհութեամբ ձեռքերը պարզեց երկինք, կապտագոյն, հաստ շրթունքներու արանքէն օգնութիւն աղերսեց Այահէն, ապա դիմեց էմիր Աղբուղային:

- Արեգակ հաւատոյ, կ'երդնում Մոհամէտի անունով, արեւածագին հնազանդեցնել Անգղ բերդը եւ անհաւատ բերդապահի գլուխը դնել ոտքերուդ առջեւ. . .:

Օմարը եւ Եոսուֆը լուռ եւ մտածկոտ էին: Աղբուղան կրակոտ աչքերը անոնց վրայ ուղղելով, պոռթկաց:

- Իսկ դուք, ինչո՞ւ լուծ էք վախկոտ կատուններ: Օմարը եւ Եոսուֆը քծնելով էմիրին առջեւ ըսին:

- Հաւատոյ արեգակ, մարգարէին անունով երդում կ'ընենք կատարել քու բոլոր հրամանները -, իրենց ձեռքերը կրծքերնին դնելով, երկիւղածութեամբ խոնարհութիւն ըրին:

Լուսաղէմին գրոհը վերսկսաւ: Բարձունքէն հայ շինականները ժայռեր կը գլորէին արարներու վրայ, խուճապի

մատնելով զանոնք: Սակայն, զօրավար Նասիպ, կասեցուց խուճապը եւ թուրը մերկացնելով առաջ անցաւ, մարտի խրախուսելով զինուորները:

-Եա՛ Ալլա՛հ, եա՛ Ալլա՛հ, բացազանչելով բանակը կ'առաջնորդէր վերէն եկող նետերու տարափին տակ:

Բայց ահա, ժայռերու ետեւէն, յովազի պէս դուրս եկաւ կտրիճ մը, խոյացաւ Նասիպի վրայ ու գուրգով, տեղնուտեղը ջախջախեց Նասիպի գլուխը, ապա, տեսիլքի նման անյայտացաւ, ահ ու սարսափի մատնելով յարձակողները:

Կորդուաց աշխարհի իշխան Արգաւանի որդին՝ Արծ-ւինն էր քաջը:

Մինչեւ մթննալը, վերսկսաւ գրոհը: Արարներու արիւնը առատօրէն կը հոսէր եւ կը խառնուէր գետի ջուրերուն, որ հայոց լեռնային ցասուամնայի շառաչով կը տանէր բռնակալներու արիւնը, որպէսզի մաքուր մնայ շինականի սուրբ հողը:

Էմիր Աղբուղան, զօրավար Նասիպի մահով ընկճուած, Օմարին եւ Եուսուֆին իր վրանը կանչեց գիշերային խորհուրդի:

- Եթէ մեզի չմիանայ Արգաւան իշխանը եւ մեր զօրքերը չառաջնորդէ,- ըսաւ զօրավար Օմարը, խեղճացած,- մեզ չի յաջողուիր անցնիլ լեռներու եւ կիրճերու մէջ ոլորուող անյայտ կածաններով: Այնտեղ, ամէն քարի տակ դարանակալ թշնամի մը նստած է:

- Բայց ինչպէ՞ս իսլամի եւ խայիֆայի կամքին ենթարկել Կորդուաց աշխարհը,- յուսադրուելով հարց տուաւ Աղբուղան:

- Պէտք է կաշառել, պէտք է երկիրներ խոստանալ, խարել ծերունիին,- իր խորամանկութեամբ ոգեւորուած խօսեցաւ զօրավար Օմարը: Իսկ եթէ չհամաձայնի, պէտք է սպառնալ: Իշխանը ունի որդի մը, որուն խելագարի նման կը սիրէ: Ան մեր գերին է ներկայիս, կա՛մ հայրը կը միանայ

մեզի եւ մեր զօրքերը կ'առաջնորդէ, կա'մ անոր որդին կը սպանենք:

Կորդուաց աշխարհի իշխան Արգաւան երբ լսեց, որ արաբները նենգօրէն գերած են իր քաջ ժառանգորդին, երկինք եւ երկիր փուլ եկան իշխանի գլխուն:

Կորդուաց նահապետը բարձրացուց հողին խոնարհած իր գլուխը, սրբեց աչքերու արցունքը եւ քայլ առ քայլ գնաց դէպի Էմիրին վրանը:

Աղբուղան շողոքորթութեամբ դիմաւորեց իր ոտքով եկած իշխանին, գովեց Արծուին գեղեցկութիւնն ու քաջութիւնը, խոստացաւ Կորդուաց աշխարհին միացնել նոր հողեր, վերականգնել Արգաւանի իշխանական իրաւունքները, եթէ ան իր որդիին հետ արաբական զօրքը առաջնորդէ դէպի Այրարատեան աշխարհը:

Ծերունի Արգաւանը սաստիկ մռայլուեցաւ եւ յօնքերը կիտուեցան մշուշոտ աղբերու վրայ:

- Թո՛ղ յայտնի ըլլայ արաբ զօրագլխուն, - պռոթկաց ան-, որ Կորդուաց իշխաններու տոհմը կը սերի Արշակունիներէն: Մեր կիները երբե՛ք դաւաճան չեն ծնած ու մատնիչ չեն սնած. . . : Եւ թող յայտնի ըլլայ Աղբուղային, որ իմ բագովկներն այսօր ալ զօրեղ են թշնամին հայրենի երկրէն դուրս չպրտելու, սակայն խիստ անգօր են թշնամին իմ հայրենի աշխարհի ճանապարհը ցոյց տալու. . . :

- Բայց այդ տոհմը ես կ'ոչնչացնեմ: Այդ տոհմի վերջին տղամարդին եւ տանջամահ կ'ընեմ, - յոխորտաց Աղբուղան, ձեռքը տանելով կեռ սուրին:

Արգաւանը լուռ էր, անոր հայեացքը սուրի նման էր դահիճի անողոք աչքերուն մէջ:

- Մտածէ՛, ծերո՛ւկ, մտածէ՛, - ըսաւ Աղբուղան, ձայնը մեղմացնելով-, կա'մ քու միակ որդին կը կորսնցնես, կա'մ կը կատարես խալիֆայի կամքը, ուրիշ ելք չունիս:

Արհամարանքի ժպիտ մը անցաւ Արգաւանի խորշում-

նայի ղէմքէն:

- Դուն գիշերային գողի նման մտար իմ երկիրը, եւ մենք չկարողացանք չափել մեր բազուկներու եւ թուրերու ուժը.- պատասխանեց ծերունի նահապետը Աղբուղայի երեսին,- հիմա ալ կը ստիպես որ դաւաճանեմ հայրենիքիս: Մի՛ վախցնե՛ր գիս մահով: Մեր նախնիները մեզի սորվեցուցած են՝ իմացեալ մահը անմահութիւն է:

-Բերէ՛ք կրակարանը թէժացած կրակով.- խելագար մոլորեցքով պողթկաց Աղբուղան,- ես հիմա կրակէ լեզուով կը խօսիմ քեզի հետ:

Սպասաւորները անմիջապէս կատարեցին Աղբուղայի հրամանը: Բերին կրակարանը, որուն մէջ կը բոցկլտար թէժ կրակը:

Ծերունի նահապետը նայեցաւ թէժ կրակին, նայեցաւ իր մէկ հատիկ որդիին, հասկցաւ, թէ ինչ կը սպասէ իրեն: Սիրտը կծկուեցաւ, սակայն, բարձր պահեց ալեհեր գլուխը եւ դառնալով որդիին, ըսաւ.

-Ձաւա՛կս, ցոյց տուր դահիճներուն, որ դուն չես վախնար մահէն, եւ ոչ ալ ես կը վախնամ քեզ գոհարերելու յանուն հայրենիքիս:

-Կրակի մօտ բերէք գայն- հրամայեց Աղբուղան:

Արծուին չթողուց որ իրեն մօտենան, մէկ կողմ հրեց դահիճներուն, անվրդով մօտեցաւ կրակարանին եւ . . . ձեռքերը մխրճեց թէժացած կրակին մէջ . . . :

Նոյնը կ'ուզէ ընել ծերունի Արգաւանը, բախտակից ըլլալու համար իր որդիին, բայց որդին վճռաբար արգելք հանդիսացաւ:

-Դեռ պէտք կու գան այդ ձեռքերը, հայր:

Սկսած էին այրիլ Արծուինի ձեռքերը, կրած ցաւէն ըսկսած էին մեծնալ բիրերը, բայց, զարմանալիօրէն, ժպիտը չէր պակսեր ղէմքէն:

Այս բոլորը տեսաւ էմիրը, տեսաւ, սարսուա՛ց ու վայր-

կեան մը անշարժացաւ: Յետոյ, ուժասպառ վեր ելաւ մե-
տաքսէ բազմոցէն եւ դառնալով դէպի գօրականները, տագ-
նապահար գոչեց.-

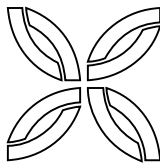
- Ես՛ Ալլա՛հ, ես՛ Ալլա՛հ, փրկէ մեզի . . .: անա ժողովուրդ
մը, որուն կարելի է բնաջինջ ընել, բայց ծունկի բերել՝
անկարելի է,- եւ ընկճուած թափ տուաւ ձեռքը,- տարէ՛ք
ասոնց. . .:

Ապա հրաման արձակեց.-

-Բանակատեղիէն հանե՛լ բոլոր վրանները. . .:

Իր առաքելութեան մէջ ձախողած էմիր Աղբուղան,
բազմաթիւ զինուորներ գոհելէ ետք, ընկճուած սրտով կը
վերադառնար իր երկիրը: Եւ լեռնային գետի կողքով հայոց
լեռնաշխարհէն նահանջող վերջին արաբ զինուորը, երկիւ-
ղած հայեացք նետեց իր ուսին վրայէն ետ նայելով, եւ տե-
սաւ որ Կորդուաց աշխարհի իշխան Արգաւան գրկած էր իր
քաջ որդին՝ Արծուինը եւ արտասուքով կը թրջէր անոր այ-
րած ձեռքերը:

Այս պատմութեան հետեւանքով, երկար ատեն արաբ կայ-
սերապաշտները համարձակութիւն չունեցան ասպատակե-
լու հայոց սրբազան հայրենիքի հողերուն վրայ:

ԱՐԺԱՆ ԵՒ ԻՐԱՒ

Սրտագին ողջո՛յն, կրօնաբոյր պատիւ եւ որդիական յարգանք, Գերաշնորհ Տէր Խաժակ Սրբ. Արք. Յակոբեանին, իր քահանայական գործունէութեան 35-ամեակին, «Արք» ութեան պատիւին եւ տիտղոսին արժանանալուն, հայրերու տօնին եւ Ս. Աստուածածին Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ 20-ամեակին առիթներով:

Արդարեւ, Գանատայի Հայց. Առաքելական Եկեղեցւոյ Կաթողիկոսական Փոխանորդ Գերաշնորհ Տէր Խաժակ Սրբ. Արք. Յակոբեան, 16 Յունիս 1968-էն ի վեր, ամբասիր կեանքով, հոգեւոր եւ Աստուածահաճոյ նուիրումով, մտաւորական եւ վարչական վաւերական արժանիքներով ու տաղանդով ծառայած է Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ եւ հայ մշակոյթին, որպէս ուսուցիչ, հոգեւոր հովիւ եւ հեղինակ: Մէկ խօսքով, որպէս արժանաւոր հոգեւոր մշակ, եւ, ուրեմն, «մշակը իր վարձքին արժանի է» (Ղկ.10.7):

Եւ, մեկնելով Աւետարանի այդ սկզբունքէն, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Շնորհազարդ Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Հայրապետ, 28 Մայիս, 2003 թուականի Սրբատառ Կոնդակով, առ ի գնահատանք Գերաշնորհ Տէր Խաժակ Սրբ. Եպիսկոպոս Յակոբեանի եկեղեցական 35 տարիներու բեղուն ծառայութեան, Սրբազան հօր շնորհած է՝ ԱՐՔՈՒԹԵԱՆ պատիւ եւ տիտղոս:

«Անցնող տարիներուն որպէս Առաջնորդական Փոխանորդ նուիրումով կատարեցիք Ձեր աշխատանքը եւ ահալասիկ վերջին մէկ տարուան ընթացքին որպէս Կաթողիկոսական Փոխանորդ նոյն նուիրումով կը շարունակէք Ձեր ծառայութիւնը Գանատայի Թեմին: Վստահ ենք, որ շնոր-

հիւ Զեր հետեւողական ջանքերուն, առաւել եւս պիտի ծաղկի Գանատայի Հայոց կեանքը՝ իր հոգեւոր, ազգային, կրթական, մշակութային ու ընկերային երեսներով» կը գրէ Վեհափառ Հայրապետ իր Սրբատառ Կոնդակով:

Մեր սիրելի Սրբազանին Արքուիթեան պատիւին եւ տիտղոսին արժանանալը կը գուզադիպի նաեւ իր հոգեւորական ծառայութեան 35-ամեակին, ձեռնադրուած ըլլալով 16 Յունիս, 1968-ին եւ հայրերու տօնին:

Սրբազանը ծնած է 20 Յունիս, 1945-ին, հիւսիսային Սուրիոյ Արաբ Բունար գիւղին մէջ: Երեք տարեկանին կը մկրտուի Սարգիս անունով:

Նախնական կրթութեան համար կը ղրկուի Հալէպ: 1957-ին, իր ընտանիքին հետ կը փոխադրուի Պէյրութ, ուր կը յաճախէ Հայաչէնի Ազգային Թորգոմեան Վարժարանը եւ կ'աւարտէ 1961-ին:

Քեռայրը քահանայ ըլլալուն, ամէն կիրակի կանոնաւոր կերպով եկեղեցի կը յաճախէ եւ մաս կը կազմէ եկեղեցւոյ դպրաց դասին: Իր ծանօթութիւնները եկեղեցական եւ կրօնական միջավայրին սկսած է շատ կանուխէն, ուրեմն, 1961-ին նախակրթարան աւարտելով կը մտնէ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Դպրեվանքը: 1965-ին, մեծ Եղեռնի 50-ամեակին, կը ձեռնադրուի սարկաւազ՝ ձեռամբ Գարեգին Եպիսկոպոս Սարգիսեանի (ապագային Կաթողիկոս):

Դպրեվանքի եօթնամեայ տարեշրջանը աւարտելէ ետք, 16 Յունիս, 1968-ին կը ձեռնադրուի կուսակրօն քահանայ, վերանուանուելով Հայր Խաժակ, ձեռամբ երջանկայիշատակ Տէր Տաճատ Սրբ. Արք. Ուրֆալեանի, Առաջնորդ Լիբանանի Թեմին:

Դպրեվանքի տարիներուն ստանձնած է զանազան պաշտօններ, ինչպէս գրադարանապետ, ուսուցիչ եւ վերակացու: 1971-ին կը ղրկուի Սուրիոյ Գամիշլի քաղաքը, որպէս Առաջնորդական տեղապահ, որ կը վարէ ձեռնհասօրէն ու-

Թը տարի:

1979-ի վերջաւորութեան, կրկին դպրեվանք կը վերադառնայ, որպէսզի իր ուսումը շարունակէ, կը հետեւի Մերձաւոր Արեւելքի Աստուածաբանական Ճեմարանի դասընդացքներուն, (Մագիստրոսի թեկնածու), միեւնոյն ատեն դասախօսի եւ վերակացուի պաշտօններ վարելով դպրեվանքի մէջ:

1981-ի ամրան, կը հրաւիրուի Նիւ Եորք, իբր մասնաւոր օգնական Բարձրաշնորհ Տէր Մեսրոպ Սրբ. Արք. Աշճեանի՝ Առաջնորդ Գանատայի եւ Մ. Նահանգներու Արեւելեան Թեմին:

1983-ի գարնան, իբր հոգեւոր հովիւ կը հրաւիրուի ծառայելու Թորոնթոյի նորակազմ Ս. Աստուածածին Հայց. Առաքելական Եկեղեցւոյ եւ այդ պաշտօնը կը վարէ շուրջ 12 տարի, մինչեւ 1995:

19 Մայիս 1985-ին, կը ստանայ Ծայրագոյն Վարդապետի աստիճան:

1995-ի վերջաւորութեան, կարգ մը պաշտօններ կը վարէ Մ. Նահանգներու Լոս Անճելըս եւ Նիւ Եորք, ապա, կը նշանակուի Գանատայի Առաջնորդական Փոխանորդ:

Գանատայի Թեմի կազմութենէն իվեր ձեռնհասօրէն կը վարէ կաթողիկոսական փոխանորդի պաշտօնը:

Խաժակ Սրբազան հրատարակած է եկեղեցական երեք գիրքեր եւ գրած բազմաթիւ յօդուածներ թերթերու եւ պարբերաթերթերու մէջ:

Մեր գնահատանքը Սրբազան Հօր, իր քահանայական գործունէութեան 35-ամեակէն եւ Արքութեան պատիւի եւ տիտղոսի արժանանալէն չեն մեկնիր, ոչ ալ հոգիի եւ մտքի այս արժանաւոր հոգեւորականին եւ մշակին գործունէութիւնն ու աշխատանքները վարձատրելու էութենէն, որովհետեւ, մենք որպէս մարդկային արարածներ անկարող ենք մեր չափանիշերով գնահատել եկեղեցական մը, որուն

իրական վարձատրուիլներ պիտի գայ Աստուծմէ, որուն բանակին զինուորագրուած հաւատաւոր եւ անձնուէր ծառայողներէն մէկն է ան:

Ի խորոյ սրտէ կը շնորհաւորենք Սրբազան Հայրը, մեր բոլորին Հոգեւոր Հայրը, հայրերու տօնին, ինչպէս նաեւ իր քահանայական գործունէութեան 35-ամեակին եւ Արքու-թեան պատիւի արժանանալուն առիթներով, մաղթելով նորանոր յաջողութիւններ իր ապագայ ծրագիրներուն: Այսուհանդերձ.-

Մեր սրտագին ողջոյնները Սրբազան,
 Ձեզ կը յայտնենք ուրախութեամբ անսահման,
 Ձեր Արքութեան բարձր պատիւին ստանձման,
 Եւ կը մաղթենք յաջողութիւն նորանոր,
 Ծառայելու ազգին հայոց ամէն օր:

ԲԱՐԻՔ ՅԱՆՈՂԸ՝ ԲԱՐԻՔ ԿԸ ՀՆՁԷ

Որպէս «Հորիզոն» շաբաթաթերթի թղթակից, տաղանդաւոր եւ արուեստագէտ երգիչ Գրիգոր Ճանկէօգեանէն հրաւէր ստացանք, ներկայ գտնուելու Կիրակի, 9 Մայիս 2004, երեկոյեան ժամը 7:00-ին, Մարքամ թատերասրահին մէջ տեղի ունենալիք երաժշտական երեկոյին, որ այս տարի կը զուգադիպէր «Մայրերու Օր»-ուան տօնին:

Կնոջս հետ ժամանակէն առաջ, սրահին դռները չբացաւ, արդէն հասած էինք հանդիսավայր, եւ, դռներու բացումով մոտաք գործեցինք թատերասրահ եւ տեղ գրաւեցինք մեզի յատկացուած տեղերը:

Համերգը հեզասահ անցաւ: Հայ երգի ակունքներէն մեր ծարաւը յագեցուցինք: Հայաշունչ միթնոյորտով խանդավառուեցանք ունկնդրելով Գրիգոր Ճանկէօգեանի եւ Լոս Անճելլոսէն հրաւիրուած երգչուհի Շողիկ Գուշաքճեանի սքանչելի երգերով եւ նշանաւոր դաշնակահար եւ յօրինող Արմէն Ահարոնեանի դաշնամուրով նուագուած եղանակներով:

Ձեռնարկի սկսելէն կէս ժամ յետոյ, թափուր մնացած աջ կողմի աթոռս գրաւեց մեզի ծանօթ օրիորդ մը, որ կը ներկայացնէր հայկական կազմակերպութիւն մը: Յայտագրի առաջին մասի դադարին, կինս հարցուց օրիորդին ուշ գալուն համար: Օրիորդը պատասխանեց, որ ինք շատոնց ճամբայ ելած է հանրային փոխադրակառքով (բասով): Կէս ժամէն աւելի սպասած է երկրորդ բասին գալուն: Օղը ցուրտ ըլլալով շատ պաղած է:

Դադարի վերջաւորութեան, երբ սրահ վերադառնալով տեղս գրաւեցի, կինս պատմեց օրիորդին ունեցած դժուարութիւնները սրահ հասնելու համար եւ ինձմէ խնդրեց, որ համերգի վերջաւորութեան, գինք տուն հասցընենք: Կինս շատ բարեսէր ըլլալով, կարելի չէր մերժել իր խնդրանքը, քանի որ իմ ալ սրտիս կը խօսէր բարեգործութիւն ընելը:

Համերգը վերջացաւ: Կինս օրիորդին յայտնեց, որ մենք

սիրով գինք տուն պիտի հասցնենք: Դժկամութեամբ ընդունեց: Վեհանձնութիւնը թոյլ չէր տար, որ ուրիշներ իրեն համար գոհողութիւն ընեն: Բայց երեւակայելով տուն վերադառնալու տառապանքը, ուշ գիշերին, հանրային փոխադրակառքով, ընդունեց:

Գիշերուան շուրջ ժամը 11:00-ին, արդէն իր բնակած տան դրան մօտ էինք: Շնորհակալութիւն յայտնեց եւ շէնք բարձրացաւ: Ես եւ կինս, մեր ճամբան շարունակեցինք Շէփրրտի վրայ: Վարտըն փողոցը անցանք եւ չեմ գիտեր ինչպէս եւ ինչու, զօրաւոր հարուածով զարնուեցայ մայթի պատնէչին: Ինքնաշարժս կաղաց, դէպի աջ քսուելով անձոռնի ձայներ լսուեցան աջ կողմի անիւէն: Բարեբախտաբար, աջիս օթօ ծախող տիլրրի լուսաւոր մուտքը բաց ըլլալով կրցայ ներս մտնել:

Աջ կողմի անիւր իջած էր: Ուշ գիշեր: Հեռաձայնս քովս չէր, որպէսզի CAA հեռաձայնեմ: Կը մտածեմ, ես ինչպէ՞ս պիտի կարողանամ պայթած անիւր քակել եւ պահեստի անիւով փոխարինել: Փորձառութիւն չունիմ նման գործ մը կատարելու եւ միեւնոյն ատեն, պէտք եղած ուժն ալ չունիմ: Բայց փախուստ չկայ, մինչեւ առաւօտ ալ հոն մնանք, անիւր պիտի փոխուի, որպէսզի տուն երթանք:

Ստիպուած, ուժերս հաւաքելով, գործի սկսայ: Դժուարութեամբ իր տեղէն հանեցի պահեստի անիւր եւ սկսայ պայթած անիւին վիտաները քակել: Վերաբարձ գործիքը նախ սխալ տեղ դրի, որպէսզի անիւր վեր բարձրացնելով կարենամ անիւր դուրս հանել եւ պահեստի անիւր դնել, յետոյ տրամաբանութիւնս աշխատեցնելով ճիշդ տեղը գտայ եւ սկսայ բարձրացնել, սակայն, մարմինս սկսած էր գալարուիլ յոգնութեան ցաւերով:

Կինս, քովէս հեռացած էր եւ Շէփրրտի վրայ օգնութիւն կը փնտռէր: Թաքսի մը կեցուցած է, սակայն, ան օգտակար չէ եղած: Անցորդէ մը օգնութիւն խնդրած է, ան պատասխանած է, որ ինք անիւ փոխել չի գիտեր: Նոյն վերաբերումը նաեւ ուրիշներ ունեցած են:

Յուսահատ, կինս կը պատմէ, ձեռքերս բացի, աղօթեցի Աստուծոյ եւ Յիսուսին, որպէսզի իր հրեշտակներուն մի-

Ղոցաւ մեզի օգնութեան հասնին եւ մեզ փրկեն կէս գիշեր-
լան այս փորձանքէն:

Կինս քովս եկաւ արտասուլից աչքերով եւ ցաւով դի-
տեց իմ մարմնական եւ հոգեկան տառապանքս: Եւ, ո՛վ
Աստուածային հրաշք, երկու երիտասարդներ մօտեցան մե-
զի եւ առաջարկեցին իրենց օգնութիւնը, յայտնելով, որ ի-
րենք դիմացի շէնքը կը բնակին եւ տեսած են իմ ունեցած
դժուարութիւններս:

Երկու աստուածառաք երիտասարդները անմիջապէս
գործի սկսելով, պահեստի անիւր տեղաւորեցին հանուած
անիւին տեղ եւ նոյնիսկ ինծի չձգեցին որ օթոյին մէջ դնեմ
պայթած անիւր:

Հարցումիս, թէ իրենք արդե՞օք իրանցի են, պատասխա-
նեցին, որ իրենք փաքիստանցի են: Մեր ազգութիւնը հար-
ցուցին իրենք ալ իրենց կարգին, պատասխանեցի-

- Մենք հայ ենք:

Տղաքը իրենց գործը վերջացած սեպելով, մեզի գիշեր
բարի մաղթելով ուզեցին հեռանալ: Վայրկեան մը ըսի, եւ,
սրտագին շնորհակալութիւն յայտնելէ ետք, որոշ գումար
մը առաջարկեցի, ըսելով, որ «սուրճի գումար մը սեպեցէք»:

- Անկարելի է, որ մենք նիւթական հատուցում ստա-
նանք մեր կատարած բարիքին համար: Աստուած կը տեսնէ
եւ ինք մեզի կը փոխարինէ բարիքներով, - ըսին եւ հեռացան:

Այս պատահարը «Շողակաթ»ի ընթերցողներուն ուզեցի
տեղեկացնել, ընդգծելով այն իրողութիւնը, որ «բարիք
ցանոդր, բարիք կը հնձէ» եւ հաւատալով, որ տակաւին այս
կեանքին մէջ գոյութիւն ունին իրաւ մարդիկ, բարեգործ
մարդիկ, Աստուծոյ պատգամին հետեւող մարդիկ, առանց
մորթային, ցեղային եւ կրօնական խտրութեան:

ՈԳԵԼԻՑ ԽՄԻՉՔՆԵՐՈՒՄ ՎՆԱՍՆԵՐԸ

Փռապան Դաւիթի բազմանդամ ընտանիքը մինչեւ 1965 թուականը, կը բնակէին Հայկէպի Սոքաթ Արպրին թաղամասի, մեծամասնութեամբ մահմետական բնակչութիւն ունեցող թաղին մէջ: Իրենք միակ հայ ընտանիքն էին, որ այդ թաղը կը բնակէին շուրջ տասը տարիէ ի վեր, նկատի ունենալով, որ ուրիշ շրջաններու տուներու հետ բաղդատած, տունին վարձքը բաւական աժան էր:

Տէր եւ Տիկին Դաւիթ եւ Ազնիւ Արչակեաններ, որոնք ամուսնացած էին 1939-ին, տարիներու թաւալումով ունեցած էին 6 մանչ եւ 2 աղջիկ զաւակներ, որոնց ապրուստը մեծ դժուարութեամբ կը հայթայթէր Պրն. Դաւիթ, որ որպէս փռապան եւ եփող, օրական 12 ժամ աշխատելով, հազիւ անօթի չմնալու չափ կեանք մը կ'ապրէին, ան ալ, յաճախորդներուն կողմէ նուիրուած մսաշոտ (լահմաճուն) եւ այլ ուտելիքները տուն բերելով եւ ութը զաւակները կշտացնել փորձելով:

Պրն. Արչակեան, թէեւ ծոյլ չէր, սակայն, օդի խմելու մոլութիւն ունէր: Որպէս հացթուխ իր ստացած ռոճիկին մէկ մասը կը ծախսէր իր թոքերը այրող օդիին, նկատի ունենալով, որ ան օդին կը խմէր առանց օգնական ուտելիքի: Եւ այսպէս ամբողջ կանքին ընթացքին:

Տիկին Ազնիւ, շատ աստուածավախ, կրօնասէր եւ զաւակներուն համար ամէն տեսակ գոհողութիւններ յանձն առնող մայր մըն էր, եւ, երբ, իր ամուսնոյն գինովութեան աստիճան խմած տուն գալը դիտողութիւն ընէր, կ'արժանանար անոր անխիղճ հարուածներուն եւ հայհոյութիւններուն:

Արչակեաններու զաւակները կը յաճախէին իրենց տան մօտիկ Ուսումնասիրաց Վարժարանը, սակայն, իրենց ընտանեկան կացութիւնը պատճառ կ'ըլլար, որ անոնք իրենց

դասերուն մէջ կազան եւ կրկնեն իրենց դասարանները:

Մեծ տղան, Աբրահամը ինքնաբերաբար դպրոցէն հեռացաւ եւ իր բախտը փորձեց աշակերտելով կարգ մը արհեստներու: Անոր յաջորդեց երկրորդ մանչը, Սահակը, որ հազիւ գործ գտած ամուսնացաւ եւ իր ընտանեկան բոյնը կազմեց: Խաչիկը, երրորդ մանչը, յաջորդեց Սահակին, արհեստի երթալով: Մանչերէն Ձօհրապը, Ձաւէնը, եւ Սարգիսը ինչպէս նաեւ աղջիկները՝ Վեհանոյշը եւ Մաքրուհին, շարունակեցին դպրոց յաճախել:

Պրն. Դաւիթին շահը ինչպէս ըսինք, անբաւարար էր ընտանիքին հագուստներուն, ուտելիքներուն եւ դպրոցական ծախսերուն, իսկ աշխատող տղաքը, չէին մտածեր օգնել ընտանիքին, եւ եկաւ այն օրը, երբ չկրցան տան վարձքը վճարել, տանուտէրը սպառնաց զիրենք դատարանի միջոցաւ տունէն դուրս դնել:

Այսպիսի դժնդակ կացութիւն ապրելով, Արչակեան ընտանիքը կ'ապրէր անստուգութեան եւ թշուառութեան մէջ, բայց, Պրն. Դաւիթ չէր կրնար բաժնուիլ օղիի շիշէն, կարծես մօրը կաթը ըլլար:

Տիկին Ազնիւ անճրկած դիմեց եղբայրներուն, որպէսզի օգնութեան հասնին իրեն, վճարելով տունի վարձքէն պարտք մնացած չորս ամսականները եւ նկատելով, որ կազանդն ու Ս. Ծնունդը կը մօտենայ, որոշ գումար մըն ալ պարտքի տան իրեն, Ամանորը եւ Ս. Ծնունդը ըստ հայկական սովորութիւններու տօնելու համար:

Տիկին Ազնիւին եղբայրները, որոնք թէեւ ունեւորներ չէին, սակայն իրենց քրոջ եւ զաւակներուն օժանդակելը իրենց աւագ պարտականութիւնը նկատելով հրեշտակային արագութեամբ հասան իրենց քրոջ կարիքներուն եւ յատուկ նուիրատուութիւնով ուրախացուցին իրենց քրոջ զաւակները:

Արչակեաններու կեանքը այս ձեւով չէր կրնար շարունակուիլ: Տիկին Ազնիւին եղբայրները չէին կրնար միշտ օգնութեան հասնիլ իրենց:

Պէտք է մտածել լուծում մը գտնել, պատուաւոր կեանք մը ապրելու համար:

Այդ լուծումը կարծես հրաշքով իրականացաւ: 1965-ին, Հայէպէն շուրջ հարիւր ընտանիքներ բախտը ունեցան Հայաստան ներգաղթելու: Այդ խումբին մաս կազմեց Արշակեան ընտանիքը:

Արշակեաններու Հայաստան հասնելով, նախ տեղաւորւեցան Հրազդան քաղաքը, ապա՝ Չարենցաւան քաղաքը, ուր իրենց տրուեցաւ սեփական տուն եւ գործ:

Պրն. Դաւիթ ստանձնեց հացթուխի պաշտօն Չարենցաւանի մէջ: Շատ նշանաւոր դարձաւ որպէս վարպետ հացթուխ: Թերթերը գնահատանքով անդրադարձան անոր վարպետութեան եւ աշխատասիրութեան: Տիկին Ազնիւ տնտեսի պաշտօն ստանձնեց քաղաքի վարժարանին մէջ: Մեծ տղաքը սկսան աշխատիլ գործարաններու մէջ, իսկ 16-էն վար եղողները դպրոց սկսան յաճախել:

Ուրախ էին եւ երջանիկ ապրելով Հայրենիքի մէջ, ուր իրենց համար միշտ գործ կար, մանաւանդ իրենք քաղաքական հարցերով չէին զբաղուեր եւ կուսակցական ըլլալու պարտաւորութեան տակ չէին:

Դժբախտաբար, բոլորին աշխատավարձերը չէին բաւեր իրենց ապրուստին: Ստիպուած, ինչպէս շատեր կ'ընէին, իրենք ալ դիմեցին փափախի (գողութիւն եւ անարդար վաստակի միջոցներ):

Հացթուխ Դաւիթ, Հայաստան ներգաղթելով, իրեն հետ տարաւ նաեւ օդի խմելու մոլորթիւնը, օրինակ դառնալով իր չափահաս զաւակներուն, որոնք իրենց հօրը նման սկսան ծխախոտ եւ օդի գործածել, իրենց եկամուտին կարելոր մէկ մասը մսխելով այդ մոլորթիւններուն:

Տարիներ անցան նոյնանման սովորութիւններով: Ընտանիքը շատ հեռու էր բարեկեցութենէն: Ծախսերը՝ շատ, եկամուտը՝ քիչ: Եւ պատահեցաւ անխուսափելին: Պրն. Դաւիթ ծանրօրէն հիւանդացաւ: Անոր լեարդը, ոգելից ըմպելիներու ազդեցութեան հետեւանքով, սկսած էր իր պաշտօնը չկատարել, եւ, բժշկական գանազան տեսակի դարմանումները չկրցան գինք փրկել: Պրն. Դաւիթ մեռաւ, որը ձգելով իր զաւակները:

Արշակեան ընտանիքի տնտեսական վիճակը աւելի վատ-

Թարացաւ, ստիպելով Տիկին Ազնիւր դիմելու իր եղբայրներուն, որոնք կը գտնուէին Գանատա եւ Միացեալ Նահանգներ, որպէսզի նիւթապէս օգնութեան հասնին իրենց:

Տիկին Ազնիւրին եղբայրներէն երէցը, Հայաստանի վերանկախացման թուականէն երկու տարի վերջ Հայաստան մեկնեցաւ, ականատես դարձաւ իր քրոջ եւ զաւակներուն թշուառութեան, որոշեց Գանատա վերադարձին խօսիլ Գանատա եւ Միացեալ Նահանգներ ապրող իր եղբայրներուն հետ, որպէսզի դիմեն առ որ անկ է, իրենց քրոջ ընտանիքը Լոս Անճելլոս բերելու համար:

Տիկին Ազնիւրին եղբայրներուն եւ անոնց զաւակներուն նիւթական ծախսերով, կարելի եղաւ իրենց քոյրը, երեք մանչ զաւակներ՝ իրենց ընտանիքներով եւ երէց աղջիկը՝ Վեհանոյշը իր ընտանիքով կրցան Լոս Անճելլոս բերել տալ:

Տիկին Ազնիւրին Լոս Անճելլոսի եղբայրը, անոնց համար տուն վարձեց, կահաւորեց եւ նիւթական որոշ օգնութիւն ընելով, ապահովեց անոնց տան վարձքը եւ ապրուստը, մինչեւ որ երեք տղաքը՝ Սահակ, Խաչիկ եւ Աբրահամ կարենան գործի սկսիլ եւ ապրեցնել իրենց ընտանիքները:

Լոս Անճելլոս հաստատուած Հայաստանցի չորս ընտանիքներէն Վեհանոյշ եւ իր ամուսինը շատ չանցած գործ գտան եւ իր եղբայրներէն անկախ կեանքի սկսան:

Իսկ տղաքը, անգլերէն չգիտնալին պատճառաբանելով, քանի մը ամիս անգործ թափառեցան Լոս Անճելլոսի փողոցները: Բարեբախտաբար, իրենց կիները գործ գտան հայ գործարարներու մօտ, այդ ձեւով կրցան գոնէ հացի դրամ վաստկիլ եւ իրենց ամուսիններուն ծխախոտի եւ օղիի դրամ հայթաղթել: Հակառակ պարագային, կին ծեծելը շատ լաւ սորված էին իրենց հօրմէն:

Տիկին Ազնիւր կը մնար իր փոքր տղուն՝ Խաչիկին ընտանիքին հետ, մնացեալները ունէին իրենց բնակարանները:

Տղոց այս տարօրինակ ընթացքը, զոր իրենց հետ բերած էին Հայաստանէն, ծուլութիւն, փափախ, խմիչքի մոլութիւն, անկարգութիւն եւ իրենց կիներուն եւ զաւակներուն հանդէպ անխղճութիւն եւ նոյնիսկ վայրագութիւն:

Տիկին ազնիւր խրատները, թելադրութիւնները եւ դի-

տողութիւնները որեւէ բարերար արդիւնք չէին տար: Աստ-
 ւածավախ եւ կրօնասէր կին մը ըլլալով, միշտ կ'աղօթէր, որ
 Աստուած իր գաւազներուն շնորհք տայ, որպէսզի որպէս
 իրական, խղճամիտ եւ պատուախնդիր գաւազ եւ հայր,
 անոնք ձերբազատուէին իրենց գարշելի մոլութիւններէն եւ
 դառնան պարկեշտ ընտանիքի հայրեր:

Ան իր գաւազները կանչելով անոնց կ'ըսէր.- «Ձաւակնե-
 րըս, ձեր հօր մոլութիւններուն եւ արկածայից կեանքին հե-
 տեւանքով ես եւ դուք թշուառութեան մէջ ապրեցանք: Հա-
 յաստան ներգաղթեցինք, սակայն, հոն ալ կեանքերնիս մը-
 նաց անմխիթար վիճակով: Ձեր հօրը օրինակին մի՛ հետե-
 ւիք, գօրաւոր կամքով հրաժարեցէք ձեր հօրմէն ժառան-
 գած մոլութիւններէն եւ իմ կեանքիս վերջալոյսին, աշխա-
 տեցէք զիս երջանկացնել»:

Բայց ի՞նչ օգուտ: Գործի կը սկսէին իրենց մասնագիտու-
 թեան համեմատ, սակայն, յաճախ բացակայութիւններու
 պատճառով, գործէ կը հեռացուէին:

Ինքնաշարժ քշելու արտօնագիր առնելէ ետք, Խաչիկ
 գինով վիճակով ինքնաշարժ քշելով եւ արկած ունենալու
 պատճառով, արտօնագիրը առկախուեցաւ պետութեան
 կողմէ: Բայց, Խաչիկ երբ գինովնար, կը կարծէր որ արտօ-
 նագիրի պէտք չունի: Կնոջ խօսքը մտիկ չընելով, եղբայրնե-
 րուն տունը այցելութեան կ'երթար եւ հոն ալ եղբայրներուն
 հետ կը շարունակէր խմել իր լեարդը կրծող օղին: Վերա-
 դարձին, անօրէնք քշելով ոստիկանութեան ուշադրութեան
 կ'արժանանար եւ առանց արտօնագրի քշելու յանցանքով
 բանտ կը տարուէր:

Խաչիկ բանտէն ելլելէ ետք, շրջան մը կը խելօքնար: Եր-
 դում կ'ընէր այլեւս չիմել: Սակայն, քանի մը ամիս ետք,
 կրկին առանց արտօնութեան եւ գինով քշելով, ճամբան
 մոլորելով ճամբու եզրին տունի մը գարնելով կրկին բանտ
 կը տարուի, աւելի ծանր պատիժով:

Անգգամը, բանտէն լուր կը դրկէր իր կնոջ եւ ծխախոտի
 դրամ կը պահանջէր երեք գաւազներու տէր կնոջմէն, որ
 գիշերը ցերեկին խառնելով եւ կար կարելով հագիւ կը հաս-
 նէր տունի վարձքին եւ իրենց ապրուստին:

Խաչիկին երկու երէջ եղբայրները իրմէ լաւ չէին: Սահակ, երբեմն կ'աշխատէր, հագիւ ապրուստը ապահոված կը ծուլանար, եւ, երբ կիներ իրեն դիտողութիւն կ'ընէր, ծեծի կ'արժանանար: Այդ ծեծերուն ընթացքին, կնոջ լաց ու կոծին ձայնը դրացիներուն կը հասնէր եւ անոնք մեղքնալով խեղճ կնոջ, ոստիկանութեան լուր կու տային, որոնք Սահակին ձերբակալելով բանտ կը տանէին:

Նոյն բնաւորութեան տէր էր նաեւ Աբրահամ: Երեք եղբայրները իրենց յատուկ տեղերը ունեցան Լոս անձելլոսի բանտին մէջ, ուր բանտարկուած մնացին դժբախտաբար 14,000 հայ երիտասարդներ, մեծամասնութեամբ Հայաստանէն արտագաղթածներ:

Արշակեան ընտանիքի վեց մանչերէն Ձօհրապ տակաւին կ'ապրի Հայաստանի մէջ, Սարգիս Հալէպ ամուսնացած ըլլալով Հայաստան չներգաղթեց, իսկ Չաւէն ներկայիս կ'ապրի Ռուսիա, եղբայրներուն օրինակով:

Պրն. Դաւիթ Արշակեանի զաւակները, փոխանակ իրենց մօրը, քեռիներուն եւ հօրեղբայրներուն օրինակին հետեւելով պատուաւոր կեանք մը ապրելու, հետեւեցան իրենց անխիղճ հօրը օրինակին, իրենց կեանքը փճացնելով բանտերուն մէջ:

Տիկին Ազնիւ, ի տես իր մանչ զաւակներէն Աբրահամին, Սահակին եւ Խաչիկին դժխեմ եւ անպատուաբեր, հայ անունին եւ ազգականներուն արատ բերող կեանքին, տարիներու ընթացքին տկարացաւ իր մայրական սիրտը եւ կաթլածահար հոգին աւանդեց, անխճելով իր դժբախտ եւ տառապալից կեանքը:

ԱՆՁՆՁԵԼԻ ՅՈՒՇԵՐ ԵՐԱՆԱՇՆՈՐՀ Տ. ԶԱՐԵՀ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԵՆ

1940 թռականին, Համաշխարհային Երկրորդ Պատերազմի տանջալից օրերուն, Հայկալի Նոր Գիւղ թաղամասի Ազգային Սահակեան երկսեռ վարժարանի աւարտական դասարանի ամչակերտ էի, միեւնոյն ատեն կ'աչակերտէի Սահակեան վարժարանի սրահներուն մէջ տեղի ունեցող Հայց. Առաք. Եկեղեցւոյ Կիրակնօրեայ դպրոցը, ինչպէս նաեւ որպէս դպիր կը ծառայէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայց. Առաք. Եկեղեցիին, դպրապետութեամբ Պրն. Արմէն Պետրոսեանի՝ շրջանաւարտ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Դպրեւանքէն:

Այդ օրերուն, Բերիոյ Թեմի առաջնորդն էր՝ Բարձրաշնորհ Տ. Արտաւազդ Սրբ. Արք. Սիւրմէեան: Կիրակի մը, 1940-ին, պատարագի ընթացքին, խօսք առաւ Առաջնորդ Սրբազանը եւ իր տպաւորիչ քարոզի աւարտին, յուզումով յայտարարեց, թէ 16 տարի Բերիոյ Թեմին որպէս առաջնորդ ծառայելէ ետք, կը փոխադրուի Մայրավանք, նոր պաշտօն ստանձնելու համար:

Առաջնորդ Սրբազանին մեկնումէն ետք, Բերիոյ Թեմին առաջնորդական փոխանորդ կ'ընտրուի Հոգչ. Տ. Զարեհ Վրդ. Փայասլեան եւ 1940-1943 տարեշրջաններուն, իր ձեռնհասութեան եւ կարողականութեան շնորհիւ կ'ընտրուի Բերիոյ Թեմին Առաջնորդ:

Զարեհ Վարդապետի առաջնորդութեան շրջանին, 1945-ին, Սուրիոյ մէջ սկսան Ֆրանսական տիրակալութեան դէմ ապստամբական շարժումները: Առաջնորդ Զարեհ Սրբազան, այդ օրերուն առաջնորդարանի քաղաքական ժողովի անդամներուն հետ գործակցեցաւ սուրիացի ղեկավարներուն հետ, միեւնոյն ատեն կոչ ուղղելով Ֆրանսական բա-

նակին մէջ ծառայող հայ գինուորններուն, միանալու սուր-
իական բանակին: Սուրիական հայրենիքին իր մատուցած
ծառայութիւններուն համար Առաջնորդ Չարեհ Սրբազան
արժանացաւ Սուրիական Արժանեաց Ա. կարգի շքանշանին
եւ գնահատանքին:

Չարեհ Սրբազան Բերիոյ Թեմի առաջնորդութեան շր-
ջանին, կարեւոր եւ պատմական հեռատեսութիւնը ունեցաւ
հիմնելու Քարէն Եփփէ ազգային ճեմարանը, ուր ազգային
կրթութիւն եւ դաստիարակութիւն ստացան եւ կը ստանան
հազարաւոր հայորդիներ:

Այդ օրերուն, 1946-ին, իմ կարգիս, Փրանսական բանա-
կէն հրաժարելով Հայէպ վերադարձայ եւ նախ հայէպահայ
ուսուցչական միութեան տպարանին մէջ (որուն ղեկավարն
էր իմ հայրենակիցս՝ ուսուցիչ Պրն. Սիմոն Սիմոնեան)
գրաշարութիւն սորվեցայ: Երբ «ԱՐԵՒԵԼՔ» օրաթերթը
հրատարակուեցաւ, ընդունուեցայ օրաթերթի տպարանը
որպէս գրաշար, որուն խմբագիրներն էին՝ բանաստեղծ
Անդրանիկ Ծառուկեան եւ Մինաս Թէօյլօյեան:

Շրջան մը վերջ, «ԱՐԵՒԵԼՔ» օրաթերթի խմբագրու-
թիւնն ու տպարանը փոխադրուեցան այլուր, իսկ ես մնացի
«ՆԱՅԻՐԻ» տպարանին մէջ, որ կը գտնուէր Հոգետան մէջ,
որուն տէրն ու տիրականն էր Անդրանիկ Ծառուկեան:
Տպարանը առեւտրական գործերէ զատ կը գրադէր նաեւ
«ՆԱՅԻՐԻ» ամսագրի եւ Ծառուկեանի հեղինակութիւն-
ներու հրատարակութեամբ:

Հայէպի Առաջնորդ Չարեհ Սրբազան Հոգետունէն իր
անցքին յաճախ կը հանդիպէր «ՆԱՅԻՐԻ» տպարան՝ Անդ-
րանիկ Ծառուկեանին: Անշուշտ գիս կը տեսնէր հոն եւ
տեղեակ էր որ ես կ'աշխատակցիմ «ԱՐԵՒԵԼՔ» օրաթեր-
թին, յօդուածներով, թղթակցութիւններով եւ բանաստեղ-
ծութիւններով: Տեղեակ էր նաեւ Հայց. Առաք. Եկեղեցւոյ
Կիրակնօրեայ դպրոցներու Նոր Գիւղի բաժնին մէջ իմ
ունեցած ուսուցչական պաշտօնէն, ուր կը պաշտօնավա-
րէին նաեւ իր եղբայրը՝ Յակոբ եւ իր ապագայ քեռայրը՝
Կարապետ Նազգաշեանը:

Երբ տպարան «ՆԱՅԻՐԻ»ի սեփականատէր Անդրանիկ

Ծառուկեան 1949-ին Պէյրուի փոխադրուեցաւ, տպարանին հետ՝ տպագրական գործի վարպետ Պրն. Ճորճ Մակարեանը եւ զիս փոխանցեց նոր տպարանատիրոջ:

Տպարանի նոր սեփականատէրը, պետական պաշտօնեայ էր եւ օրական քանի մը ժամ կ'այցելէր եւ կը հսկէր տպարանի գործունէութեան: Շուրջ տարի մը «ՆԱՅԻՐԻ» տպարանի նոր տիրոջ հովանաւորութեամբ աշխատելէ ետք, 1950-ի ամրան, առաջնորդարանի Ղափլաս Պրն. Յակոբ, տպարան եկաւ եւ ըսաւ որ Առաջնորդ Սրբազանը կ'ուզէ զիս տեսնել:

Հեռաձայնով ժամադրուելէ ետք, հանդիպեցայ Սրբազանին: Ան նախ հետաքրքրուեցաւ իմ աշխատանքովս, ապա, ինծի համար սրտիս մեծ գոհունակութիւն պատճառող անակնկալ առաջարկ մը ներկայացուց: Առաջարկեց ըստանձնել Ռազգայի Ազգային Վարժարանի Տնօրէնի պաշտօնը՝ 1950-1951 տարեշրջանին:

Ուրախութեամբ ընդունեցի եւ վերաբացումին արդէն Ռազգա էի եւ ստանձնած պատասխանատու պաշտօնը: Վարժարանը այդ տարի ունէր շուրջ 100 աշակերտ բաժնըւած մանկապարտէզի եւ նախակրթարանի, մինչեւ 5-րդ դասարան, ութը հոգի նոց ուսուցչական կազմով:

Մանկութենէս Կիրակնօրեայ դպրոցը սրտիս շատ մօտ ըլլալով, աշակերտած էի Ազգային Սահակեան Վարժարանի Կիրակնօրեայ դպրոցը, ապա, 1946 Մարտին, զինուորութենէ վերադարձիս, պաշտօնի կոչուած՝ Նոր Գիւղ, Ս. Գէորգ Եկեղեցւոյ Կիրակնօրեայ Դպրոցը:

Նկատի ունենալով, որ Ռազգայի մէջ կիրակնօրեայ դպրոց գոյութիւն չէ ունեցած, որոշեցի ձեռնարկել կիրակնօրեայ դպրոց բանալու աշխատանքին: Գրեցի Բերիոյ Թեմի Առաջնորդ Զարեհ Սրբազանին, որ իմ առաջարկը ներկայացնելէ ետք պատասխանատուներուն, մեծապէս գնահատեց իմ գաղափարը:

Գնահատական նամակ ստացայ նաեւ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Կիրակնօրեայ Դպրոցներու Վարիչ Տնօրէն՝ Բարեշնորհ Լեւոն Ա. Սրկ. Զէնեանէն եւ քարտուղար Պրն. Գէորգ Ներսոյեանէն:

Ռազգայի կիրականօրեայ Դպրոցի պաշտօնական բացումը տեղի ունեցաւ ներկայութեամբ, յատկապէս Հայէպէն ժամանած, կիրականօրեայ դպրոցներու ընդհանուր քարտուղար Պրն. Գէորգ Ներսոյեանի, որ այս առթիւ խօսք առնելով ներկաներուն մանրամասն բացատրութիւններ տրլաւ կիրականօրեայ դպրոցներու առաքելութեան եւ կարեւորութեան մասին:

Ռազգայի թաղականութիւնը, մեծապէս տպաւորուած բացման հանդիսութենէն, յատուկ շնորհակալութիւն յայտնեց տեսուչ՝ Գրիգոր Հոթոյեանին եւ դպրոցի կամաւոր ուսուցիչ-ուսուցչուհիներուն, որոնք կիրակի օրերը, իրենց հանգիստը զոհելով կու գային օգտակար ըլլալու հայ աշակերտներու կրօնա-բարոյական դաստիարակութեան:

Հոս կ'ուզեմ ընդգծել այն իրականութիւնը, որ 1950-ին, Ռազգայի մէջ իմ պաշտօնավարութեանս շրջանին սկսուած կիրականօրեայ դպրոցը, մինչեւ թուականս կը գործէ, ազգային եւ կրօնաբարոյական դաստիարակութիւն ջամբելով աշակերտութեան:

Այդ տարին, Հայէպի Առաջնորդ Զարեհ Սրբազան, Թեմի Ազգային Վարչութեան ժողովի անդամներէն՝ դեղագործ Պրն. Սարգիս Սելեանի ընկերակցութեամբ, պաշտօնական այցելութիւն մը տուաւ Ռազգա, այցելելով ազգային վարժարան եւ Ռազգայի պատմական վայրերը, հանդիպում ունենալով հայ աշակերտներու եւ ժողովուրդին, ինչպէս նաեւ պետական դէմքերու հետ:

Երբեք չեմ կրնար մոռնալ պատմական ճաշկերոյթը, թաղականութեան ատենապետ՝ Պրն. Յակոբ Սարգիսեանի բնակարանին մէջ, ուր ան իր ուրախութիւնն ու գոհունակութիւնը յայտնեց Ռազգայի ազգային վարժարանի յառաջդիմութեան իմ օժանդակութեանս եւ կիրականօրեայ վարժարանի բացման իմ նախաձեռնութեանս համար:

Յաջորդ տարին, թաղականութիւնը մեծ դժուարութեան հաղիպեցաւ: Ինձմէ շատ զոհ էին որովհետեւ խոստացած էի ըսելով, որ մեր դպրոցի 5-րդ դասարան աւարտող աշակերտները պիտի կարենան ընդունուիլ Հայկազեան Վարժարանի 6-րդ դասարանը, եւ իրապէս, մեր

դպրոցէն երկու աշակերտներ, յետ քննութեան, ընդունուեցան Հայկազեան Վարժարանի Ծ-րդ դասարանը: Ես որոշած էի հրաժարիլ ազգային վարժարանի մէջ պաշտօնավարելէ, նիւթական պատճառներով: Վերադարձայ գրաշարական ասպարէզիս «ԱՐԵՒԵԼՔ» օրաթերթի տպարանին մէջ՝ ձեւով մը հայ լրագրութեան եւ գրականութեան ծառայելու նպատակով եւ ստանալով աւելի վճարում:

Այդ օրերուն, սրբագրական փորձ մը առած, գացած էի առաջնորդարան, ուր ժողովի նստած էին Հրաչ Փափագեան, Օննիկ Մելիքսէթեան, Միհրան Հերարդեան եւ ուրիշներ:

Պրն. Միհրան Հերարդեանի գրած մէկ յօդուածին փորձը սրբագրութեան համար իրեն ներկայացնելէ ետք, կը փորձէի տպարան վերադառնալ, Զարեհ Սրբազան անունս կանչեց: Վերադարձայ: Ըսաւ. «Գրիգոր, ի՞նչ կ'ըսես, կ'ուզեմ քեզ քահանայ ձեռնադրել Ամերիկայի համար»: Անակընկալ այս առաջարկէն տատամսեցայ: Ի՞նչ ըսել Սրբազան Հօր՝ նման ճակատագրական առաջարկին: Սրբազան, ըսի, այս մասին պէտք է մտածեմ, ընտանիքիս եւ կնոջս գաղափարները առնեմ: Սակայն, ըսի. «ես քահանայ մը կ'երեւակայեմ, որ ըլլայ պարթեւահասակ եւ գեղեցիկ ձայնով: Ես այդ երկու տպաւորիչ հանգամանքները չունիմ եւ ժողովուրդին աչքին յաջող քահանայ մը պիտի չերեւիմ»: Սրբազանը ըսաւ. «Դուն ալ ուրիշ կարեւոր առաւելութիւններ ունիս, որոնցմէ շատեր գրկուած են այդ պարթեւահասակ քահանաներէն: Մի՛ մոռնար, որ Գարեգին Ա. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը քեզի հասակակից էր, սակայն արժանաւոր հոգեւորական եղաւ՝ Հայաստանէն՝ Ամերիկա եւ Ամերիկայէն մինչեւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն»:

Այնուհետեւ, Զարեհ Սրբազանին հետ մեր յարաբերութիւնները շարունակուեցան կիրակնօրեայ դպրոցներու հարցերով, ես որպէս կեդրոն բաժնի ուսուցիչ, ապա՝ տեսուչ եւ Թեմի կրօնա-բարոյական խորհուրդի անդամ, իսկ ինք Թեմի արժանաւոր Առաջնորդ՝ սիրուած ազգէն եւ պետութենէն:

Տարիներ անցան, Զարեհ Սրբազան Մեծի Տանն Կիլիկիոյ

Կաթողիկոս ընտրուեցաւ 20 Փետրուար, 1956-ին: Ցաւով կ'ուզեմ արձանագրել այդ տարիներուն Կիլիկեան դարաւոր Աթոռին եւ անոր ազգընտիր Կաթողիկոսին դէմ տարիներ շարունակ կատարուած թրջաբարոյ պայքարներուն եւ ուրացումներուն, որոնք կը մղուէին ազգուրաց, համայնավար վարդապետութեան ծախուած շրջանակներուն կողմէ, մինչեւ որ 18 Փետրուար, 1963-ին, բաբախելէ դադրեցաւ սրբակեաց մեծ եկեղեցականին սիրտը, քրիստոնէական ներողամտութեամբ սնած անոր փափուկ սիրտը, չդիմանալով տեղի ունեցող վայրագ եւ բարբարոս, համայնավարութիւն բուրոյ յարձակումներուն:

Արդարեւ, պարզ գուգադիպութեամբ, թէ աստուածային տնօրինութեամբ, Երանաշնորհ Տ. Չարեհ Կաթողիկոս Փայասլեան, ծնաւ 14 Փետրուար 1915-ին, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս ընտրուեցաւ 20 Փետրուար 1956-ին եւ վախճանեցաւ 18 Փետրուար 1963-ին, իր ծննդեան 48-րդ եւ քահանայագործութեան 28-րդ տարեդարձներուն, անջնջելի յիշատակներ ձգելով իմ եւ հայ ժողովուրդի սրտերուն մէջ:

Լոյս մշտնջենի տառապեալ Հայրապետի կրօնաբոյր եւ ազգայնաշունչ հոգիին:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՄՐՏԻ ԽՕՍՔ	ա
ՁՕՆ	դ
ԽՕՍՔ ՀԱՅՐԱԿԱՆ	դ
ԱՅՍ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻԹՈՎ	ե
90-ԱՄԵԱԿ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՄՊԱՆՈՒԹԵԱՆ	է

1.- ԱՂՕԹՔԻՆ ՉՕՐՈՒԹԻՒՆԸ	1
2.- ՀԱՅ ՀԱՅՐԵՐՈՒՆ	7
3.- ՅԱՐԳԵՆՔ ՄԵՐ ՏԱՐԵՑ ՀԱՅՐԵՐԸ ԵՒ ՕՏՈՒՆՔ ԱՆՈՆՑ ԻՄԱՍՏՈՒԹԵՆԷՆ	10
4.- ՄԿՐՏԻՉ ԵՒ ՍԱՐԳԻՍ	14
5.- ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ՍԷՐ	21
6.- ԳՈՂ ԻՍԱՀԱԿԻՆ ՎԱԽՃԱՆԸ	26
7.- ԲԱՐԻՔ ԳՈՐԾԵԼ ԱՄԷՆ ՕՐ	32
8.- ԵՐԱԽՏԱԳԷՏ ՀԱՅԸ	37
9.- ՄԻՒՌՈՆԱԲՈՅՐ ԵՒ ՕՐԻՆԱԿԵԼԻ ԿԵԱՆՔ ՄԸ	42
10.- ՊԱՏՈՒԱԽՆԴԻՐ ԵՒ ՔԱՋ ՍԱՍՈՒՆՑԻՆ	49
11.- ՓՐԿԱՐԱՐ ԽԱՉԸ	54
12.- ՔՐՏՆԱՇԱՀ ՆՈՒԷՐԸ	61
13.- ԿԱՐՆԵՑԻ ՀԱՅ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՄԸ ՈՂԻՍԱԿԱՆԸ	67
14.- ՀԱՅՐԵՆԱՄԷՐ ԳՈՒՐԳԷՆԸ	74
15.- ԱՆՀԱԻԱՏ ԱԻԱԶԱԿԸ՝ ՔԱՄԱՂԻԷԼ ՀԱԻԱՏԱՑ ՅԻՍՈՒՄԻ ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԵԱՆ	81
16.- ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆ	89
17.- ԵՐԱՆԻ՝ ՉՏԵՍԱԾ ՀԱԻԱՏԱՑՈՂՆԵՐՈՒՆ	96
18.- ՄԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ՉԱՐ ԵՂՈՂԸ, ԵՐՔ ՄԵԾՆԱՅ ԽԵԼՕՔ ԵՒ ԱԶՆԻՒ ԿԸ ԴԱՌՆԱՅ	102
19.- ԵՕԹՆԱՆ ՅԱԿՈՐ	108
20.- ՉՕՐԵՂ ԱԻԵԼԻ ՔԱՆ ԿՐԱԿԸ	115
21.- ԱՐԺԱՆ ԵՒ ԻՐԱԻ	121
22.- ԲԱՐԻՔ ՑԱՆՈՂԸ՝ ԲԱՐԻՔ ԿԸ ՀՆՁԻ	125
23.- ՈԳԵԼԻՑ ԽՄԻՉՔՆԵՐՈՒՆ ՎՆԱՄՆԵՐԸ	128
24.- ԱՆՋՆՁԵԼԻ ՅՈՒՇԵՐ ԵՐԱՆԱՇՆՈՐՀ Տ. ՉԱՐԵՀ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԷՆ	134

